

886261

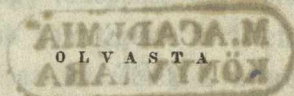
MAGYAR BANK.

u. Pol
0
149.

IRTA

'S A' M. TUDÓS TÁRSASÁGNAK 1841. JULIUS 19.

TARTOTT KISGYÜLÉSÉBEN

ALSÓVISZTI **FOGARASI JÁNOS,**

VÁLTÓFELTÖRVÉNYSZÉKI TANÁCSJEGYZŐ, 'S A' M. TUD. TÁRSASÁG
LEVELEZŐ TAGJA.

PESTEN,

EGGENBERGER JÓZSEF ÉS FIA, M. ACADEMIAI
KÖNYVÁRUSOK' TULAJDONA.

1841.

MPol. O.

1407.

Basel.

- 1, Fugasafi: Magyar bank.
- 2, Farkas: Nemzeti hitelbank.
- 3, Josef: Bankierung
- 4, Leibes: Etwas über die gegenwärtige Geld- u. Handelscrijs in Ungarn.
- 5, Wildner: Reflexionen über die Wirkung des neuen Credit-Gesetzes Ungarns.
- 6, Agoston: Fehlet Wildner 16 öfinte relemenyek
- 7, Wildner: Entgegnung auf die von... Agoston gegebene Antwort.
- 8, Kritik geschichtskunde in gen.
- 9, Coapax: A' fiamoi trikito.
- 10, F. G. Worta für die Gegenwart über die Bischöfe Ungarns
- 11, Dezseffy: über einige von ihm Ungarn dringend wohl thut.
- 12, Fay: Fehlet nepe magyaton.
- 13, A' Fehlet nepe fampitotta fenn at ay nyu...
gottin ab.
- 14. 18 1/4 of. april 1864 nehany ipmesalonok körjéi Faszgy fehol agostitok.
- 16-13. ab lianzeit susfallam tattam
1864 nel. 14.

886261

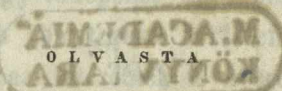
MAGYAR BANK.

u. Pol
0
149.

IRTA

'S A' M. TUDÓS TÁRSASÁGNAK 1841. JULIUS 19.

TARTOTT KISGYÜLÉSÉBEN

ALSÓVISZTI FOGARASI JÁNOS,

VÁLTÓFELTÖRVÉNYSZÉKI TANÁCSJEGYZŐ, 'S A' M. TUD. TÁRSASÁG
LEVELEZŐ TAGJA.

PESTEN,

EGGENBERGER JÓZSEF ÉS FIA, M. ACADEMIAI
KÖNYVTÁRUSOK' TULAJDONA.

1841.

MAGYAR BANK

1871

1871. MÁJUS 15. NAPJÁN

TARTOTT KISGYŰLÉSÉT

**M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA**

ALFÖLDI EGYETEM

1871. MÁJUS 15. NAPJÁN

PESTEN

M. ACADEMIA

1871

Magyar bank rövid terve.

I.

Gondoljunk oly intézetet, melyből minden, ki elég biztosságot tud nyújtani, száztól 4, 3, 's még kevesebb kamatra is pénzt kaphat, 's melybe viszont minden, a' kinek heverő vagy tőkepénze van, pénzét száztól 6, 7, 8, 's magasb kamatozásra is leteheti, és mind e' mellett magának az intézetnek is nyeresége volna — kérdem hazámfiat, van-e ország, melynek ily intézetre nagyobb szüksége volna, mint a' mienknek, 's mely annak, ha a' fölebbi tétel áll, nagyobb hasznát vehetné mint Magyarország? — Az ipar és kereskedés felvirulását, melyről újabb törvényeink némileg már különben is gondoskodtak, nem is említvén, vegyük figyelembe legelsőben is a' földmivelést. A' jobbágyoknak a' teljes megváltást megengedte ugyan a' törvény, de honnét teremtsék elő a' megváltási öszveget, holott nagyobb részint közterheiken felül mindennapi szükségüket is alig fődözhetik, 's hol találnak embert, ki nekik nem 3, 4, hanem nagyobb kamatláb mellett is hosszabb időre pénzt kölcsönözne? De tekintsük magokat a' nagyobb földbirtokosokat. Hányadik az, kinek birtokán sulyos teher, — 's ha felvesszük, hogy bár

törvényes kamatláb mellett is, de többnyire azon som-
mától és sommát kénytelenek fizetni, melyet egészen
soha sem kaptak, — oly súlyos teher nem nyomakodik,
mely őket előbb utóbb végkép tönkre juttatja, ha ró-
lok országosan nem gondoskodnak! Sőt ki nem tudja?
hogy még hitel- 's különösen váltótörvényünk is az
igy terhelteket még nagyobb erővel nyomja, midőn
mindennap halljuk, tapasztaljuk, hogy hitelezők már
most semmit sem félvén attól, hogy az érték vétele
ellen váltóbiró előtt kifogás tétetik, amazoktól kamat
fejében száztól 10-et, 20-at 's többet is előre levon-
nak, sőt a' régi kötelező leveleket is, hacsak vál-
tólevelekre nem hajlandó az adós alakítani, fel-
mondják, 's így az adóst még nagyobb uzsorára kin-
szerítik. De vegyük (talán egy két roppant gazdagot
kivéven) magokat azon földbirtokosokat, kik semmivel
sem adósak, nem kelletik-e ezeknek is magoktól 's
övéiktől sokat megvonni, mikhez más körülmények közt
könnyen juthatnának, sőt nem kell-e keblökben azon
átok súlyát érezniök, miszerint, jól tudván, hogy mind
birtokaik jövedelmezését, mind utódaik javát becsüle-
tes — legfőlebb 4 — kamatláb mellett, 's hosszú időre
felmondhatlan vagy lassanként lerovandó adósság föl-
vétele által tetemesen előmozdithatnák (tudjuk, alig
van a' magyar földön birtok! melyet czélirányosan reá-
fordított, aránylag csekély költség által még jóval
jövedelmezőbbé tenni nem lehetne) — mind erről most
álmodniok is alig lehet! Ily körülményekben mindeze-
ken a' legjobb törvények is épen nem segítenek, sőt

maga az ősiség eltörlesztése is őket javaiktól tetemes haszon nélkül, sőt mostani rossz jövedelmezés mellett nagy kárukkal, végkép megfosztja, 's a' földbirtokot, vele az ország legnagyobb erejét, leghihetőbben külföldiek kezébe juttatja, mi hazánk mostani állapotjában valóban nem óhajtható, sőt a' jog és méltány kívánja, hogy a' haza bármely állásában is a' társasági öszveköttetésből folyó, 's mások terhelteése nélkül kivihető minden eszközök a' birtokban lévő és nyomasztott osztály fölségelésére fordittassanak, pedig akárki mint vélekszik, én talán még a' jobbagység előtt is földbirtokosainkat látom minden mentességök daczára, jó országos intézkedések hiányában legelhagyatottabb állapotban nagyobb részt tengődni inkább mint élni, 's ha ez így tart, kétségtelen elpusztulás felé közelgetni.

— Hát hazánk szellemi állapotjáról mit mondjunk? Mindenütt szükség és szegénység, segítség sehol. A' nép nagy része az emberiségnek csaknem legalsó fokán; magok a' miveltebbek további képződés hiával, sőt miveltségeik 's különösen tudományos készületeik mellett (figyelmet alig érdemlő kivétellel) anyagi szükséggel küzdésben; képző intézeteink csak igen gyéren, ezek is mindennek hiányában, sőt a' népség szaporodtával a' dolgok ára is nevedvén, anyagilag 's e' mellett szellemileg is alább-alább sülyedésben. Intézetet hazámfiak! mely pénzesnek, pénzetlennek minden józan kívánságait teljesen kielégítse, mely az ország minden lakosaiban munkára kedvet ébresztszen, mely az ország szükségeire, javára évenkint százezreket, milliókat

fordítson, 's akkor mondhatjuk: „haladunk“, különben legmerészebb reménynyel is oly lassan, hogy utóljára is a' várakozás emészti fel minden erőnket.

II.

Úgy de — azt kérdi talán valaki — lehetséges-e tehát azon említett intézet? föltévén, hogy az országnak ne kelljen adóznia.

Bizonyos föltételek mellett semmi sines könnyebb, és senkinek egy krajezárt sem kell áldoznia. — Vegyük csak ezen példát: Ha valakinek ezer forintja van, és joga volna, vagy sikerülne neki **három annyiról szóló** oly **kötelezvényeket** (mint közönségesen hívják, czédulákat) melyeket mindenki papírpénz gyanánt elfogadna, **készíteni**, 's ezeket 4 procentre adná ki, látni való, hogy ezer forintja $3 \times 4 = 12$ (háromszor négy annyi mint tizenkét) századbért kamatozna, sőt ha négy annyi czédulákat bocsátna ki, már 3 századbér is meghozná neki a' 12 kamatot.

Lássuk ezt jobban kifejtve 's bővebben.

III.

Képzeljünk egy embert, kinek neve legyen Adár. Semmi pénze, de mind ügyességéről, mind becsületességéről mindenki meg van győződve. Adárnak némely pénzesek bizonyos időre, p. o. 35 évre 100 ezer ftot

kölcsönöznek, azon föltétel alatt, hogy munkája 's költségei fejében annak idejében egy vagy több procentet — százbért — huzzon le, a' többit, mit a' pénzzel keresend, adja a' kölcsönözőknek. Adár a' 100 ezeret, a' helyett hogy kiadná, ládába zárja, hanem ellenben több kötelezvényeket (utalványokat) avagy váltóleveleket készít, mind össze három annyiról, t. i. 300 ezer-ről szólókat. Ezekben igéri, hogy azokat, a' kinek mikor tetszik, hozzá viheti, 's ő kész pénzzel kifizetendi. Ezen kötelezvényekből 100 ezer forint sommáról szólókat kiad *A*-nak biztosítás mellett p. o. fekvő birtokra, száztól 4 kamatra. *A* ezen kötelezvényeket tovább adja p. o. gyapjút vesz azokkal, és a' gyapjuadó ösmervén Adár becsületességét, azon kötelezvényeket fizetés gyanánt elfogadja, egyet kettőt próbából Adárnál beváltás végett előmutat, mit Adár, ígérete szerint haladék nélkül teljesít, de amaz csak hamar megunván az érczpénz hurczolását, számlálgatását, méregetését, azt ismét Adár kötelezvényeivel visszacseréli, 's mindezekkel, mind a' többiekkel akármit akar vásárolni, úgy élhet, mintha készpénz volna kezében, mert Adár ígéretében 's becsületességében némely próbák után is mindenki bízik. — A' kötelezvényekből más száz ezerről szólókat Adár szinte biztosítás p. o. ingó zálog, leginkább nemes ércz mellett 4 kamatra *B*, *C*, *D*, *E*-nek ad, kik ezeket, 's utána minden átvevő úgy használják, mint pénzt 's néha egy két kötelezvény kész fizetés végett, mint főlebb, Adárhoz is kerül, a' midőn ő azokat mindenkor a' legnagyobb készséggel kifizeti. — A' harmadik

száz ezerről szóló kötelezvényeken pedig Adár némely fizetéseket előlegez p. o. azokkal oly váltókat fizet ki előre, melyek még csak néhány hónap múlva lesznek fizetendők, 's ezen néhány hónapért természet szerint a' századbert 4 kamatláb szerint a' fizetéskor kivonja (leszámitja, escontirozza), úgy hogy ezen leszámítás neki előlegesen szinte 4 századbert kamatoz.

Történhetik azonban, hogy a' közönség haborútól tart, sőt az országot már valóban ellenség fenyegeti, 's féltő, hogy Adár ládapénze is veszélyben foroghat. Akkor a' polgárok Adárnak becsületességére nem bízhatják magokat, mert egy darabka papir magában semmit sem ér; tehát minden, kinek kezében Adár kötelezvényei vannak, sietend ezeket az igaz értékű pénzzel beváltani, 's ennek az ellenség előli elrejtéséről, ha lehet, maga gondoskodandik.

IV.

Jóllehet pedig Adárnak csak egy harmadrésznyi kész pénze van, mint kötelezvényei: de a' kötelezvényeket szinte nem adta ki ingyen, vagy vesztegetésből, hanem kamatokra, mind jól megválogatott biztosítás mellett, tehát a' biztosított vagyon is, ha a' kölcsönnevők, annak idejében nem fizetnének, az övé leend. Ezen vagyonnak egy része Adár számára leköötött (in hypothecalt) fekvő vagyon, másika rövid idejű fizetésre biztosításul adott ingózálog, 's leginkább arany és ezüst, harmadika néhány hónap alatt fizetendő váltólevelek. Ha tehát Adár+

ral a' történnék is, hogy kötelezvényeiben senki nem biznék, hanem mindenki kívánná azokat beváltani: száz ezer jó értékű pénz a' ládában készen van, még ez kifogyandott, eljön a' zálogokért fizetés ideje, a' mikor azokat, melyek ki nem váltattak, tüstint kész pénzzé teszi, és az előmutatott kötelezvényeket ezek árával szinte kifizeti. Újlag eljö ez alatt a' váltólevelek lejáratí ideje, azokat, kik váltóikat ki nem fizették, perbe idézteti, a' váltóbirák gyorsan szolgáltatják ki az igazságot, 's néhány nap alatt ezek értéke is a' költségekkel együtt behajtatik, 's azzal még hátralévő kötelezvényeit egytől egyig mind beváltja. Ezzel Adár ládájából a' pénz már mind kifogyott. — Mert a' lekötött fekvő vagyponra adott fizetések ideje részint el nem jött, részint, a' mely fizetések ideje eljött is, az adósok kifogásokkal, nehézségekkel állnak elő. 'S Adár bizonyosan követeléseíhez jut valamikor, bár perrel is, nem is adós többé senkinek, és kötelezvényeit mind beváltván, senki kárt általa nem szenvedett, hanem további munkálkodása már megszűnt, mert egy krajczár készpénze sincs többé.

Ha talán fekvő vagyponra kevesebbet adott volna, — jól figyelmezzünk! — a' mellett hogy már minden kötelezvényeit beváltotta, még készpénze is maradott volna, 's ha a' közönség félelme, vagy épen pénzének veszélyeztetése elenyészett, a' bizodalmat Adár különben sem veszítvén el, talán neki a' kényelmesb papirosért az ércz pénztnagyobb részint vissza hozták volna. — Azonban a' leirt baj csak épen a' legrendkívülibb esetben történhetnék, mikor tudnillik már ellenség közelednék

Adár ládájához; vagy akkor is, midőn a' közönség azt gyanitná, vagy a' közönséggel valamely rosz lelkű elhítené, hogy Adár nem épen oly becsületes vagy ügyes ember, mint mindenki hitte, p. o. egy részét a' kötelezvényeknek már csak pazarlás- és fényüzésből adta ki, vagy roszul biztosította, több ezrek, melyeket egyre vagy másra adott ki, elvesztek, például a' váltóadósok megbuktak, 's Adár tőlök már semmit nem kaphatott, vagy végre még a' ládában lévő arany- és ezüsthöz is gondatlanságból tolvaj férkezett 'st. 'st.

V.

Mindezek, mint mondám csak rendkívüli esetek. — Tegyük fel, hogy az idők békeségesek, Adárnak is becsületességéről 's ügyességéről valóban semmi kéttség nem lehet, 's ő ezen jó véleményt az által mindig fenntartja, 's okosan munkálkodván, fenn is tarthatja, hogy akárki mutat elő egy általa kibocsátott kötelezvényt, ő azt tüstint jó szívvvel kifizeti, 's ez által még a' rosz lelkű hiresztelőknek szavait is elnémitja.

A' mondott munkálatok szerint tehát Adárnak a' ládába zárt 100 ezer ft., az ezekről szóló kötelezvényeknél fogva, 3szor 4, azaz 12 századbért hoz. Ezekből egyet vagy kettőt költségek fedezésére 's fáradsága díjául levon, kettőt a' tőkéhez tartalékpénzül teszen, 's ezekről újabb kötelezvényeket oly módon bocsát ki, hogy szinte 12 századbért hozzon, 's ezen újabb kamatnak egy részét ismét a' tőkéhez teszi, egy részét pedig magának külön tőkél fordítja. Az első kamatból megmaradt 8

századbért, hitelezői közt, kik tudnillik neki a' száz ezret kölcsönözték, évenként felosztja. Ezt így folytatja évenként háborítatlanul, a' főlebb mondott munkálato-
kat is szinte folytatván, úgy hogy a' *B, C, D, E* által megfizetett kölcsönök újra másoknak kiadattak.

VI.

Harminczöt év eltelvén, az eredmények ezek voltak :

1. a' 100 ezer forint hitelezői vagyis inkább tulaj-
donosai évenként mindig rendszeren 8 századbért, azaz
100 ezertől 8 ezer kamatot kaptak ;

2. harminczöt év alatt a' tőkéhez évenként tett
tartalékból (két századbér, és ennek újabbi kamatjának
egy része) a' ládába zárt 100 ezernyi tőke újabb 100
ezerrel szaporodott, tehát a' tulajdonosok most már két
annyival, azaz 200 ezerrel birnak ;

3. Adár, kinek semmie sem volt, a' fent említett
munkadíjakból és két századbér kamatjának egy részé-
ből magának is szerzett vagy kétszáz ezret.

4. a' mely kötelezvényei Adárnak még forgásban
voltak, az Adárnál lévő ingózálogokra, 's váltólevelekre
következett befizetésekkel, részint beadattak, részint be-
váltattak, a' lekötött ingatlan birtok adósságai is mind
lerovattak, 's ezekkel a' hátra lévő kötelezvények egy-
től egyig vissza kerültek, 's mind megsemmisítették.

5. 100 ezer forint 300, 's későbbben több ezer fo-
rintot is hozott köz forgásba, mert a' kötelezvényekben
A, B, C, D, E-nek 'st. akár ingó, akár fekvő vagyonai is
pénzül forogtak, 's a' mi különben csak hevert volna,

p. o. valamely arany ékesség, most jövedelmezett, és a' mi különben is jövedelmezett volna, p. o. földbirtok, az most kettős hasznot hajtott; mind ez pedig sok vállalatra, sok iparra 's munkásságra eszközt és módot nyújtott.

VI.

Adár helyett gondoljuk most azon intézetet, melyről fölebb szólánk, 's ezen intézet neve legyen **bank**. Tehát

A' banknak hitelesői vagyis inkább *tulajdonosai* lesznek azok, kik a' bankba (talán részvényekben) pénzt tesznek, vagy a' bankot nyereszkedésre megbizzák.

A' bank kötelezvényei lesznek a' bankjegyek, melyeknek kibocsátására az, országos törvény által felhatalmaztatik.

A' banknak hitele 's ez által nyeresége csak azon egyetlen egy föltétel alatt lehet 's leend, ha valamenyi bankjegyet, melyek nála előmutattatnak, tüstént beválthat és beváltand.

Nyeresége annál több leend, minél több bankjegyet adhat ki kamatozásra.

A' bank adósai lesznek a' nekik adott bankjegyekért *A, B, C, D, E*'s mind azok, kiknek oly kölcsönre van szükségök, melytől némi csekély kamat mellett, iparuk vagy nyereségök után hosszabb 's rövidebb időre (a' bankra nézve minél rövidebre, annál jobb) a' tőkét is visszatéríthetik.

A' bank pedig *tartozni fog*, még pedig kész pénzzel mind azoknak, kiknek kezében bankjegyek vannak, tehát a' közönségnek. Innen

A' bank tulajdonosai vagy részvényesei évenként 8, 9 századbért kapnak 's a' mellett elzárt tőkéjüket 35—40 év alatt megkettőztetik.

Ugyanannyi idő alatt maga a' bank is (főlebb Adár) szép tőkét nyer, 's ha a' bank egészen a' tulajdonosoké, ezen tőke is övék leend.

A' banknak lekötött vagy elzálogosított vagyonok is mind pénzül forognak, 's a' közönség kezében három annyi 's több pénz kereng, mint különben kerengne, és ez maga is természetst, ipart, kereskedést rendkívül előmozdit.

Mind ezen hasznok ily mértékben csak békés időben remélhetők. De föltévén, hogy a' banktulajdonosok vagy mások a' tőkéhez azon kívül, a' mi beváltás végett kívántatik, nem nyulnak, a' bankjegyeket mindig biztos helyre kölcsönözik, 's nagyon hosszú időre p. o. fekvő javakra többet, mint a' jóértékű tőke, vagy *egészen annyit sem* kölcsönöznek, (IV) még a' legrosszabb esetben is kára senkinek sem lehet; kivéven, ha az ország is elpusztúl, a' mikor úgy is mindennek vége.

VIII.

Ugyde kivihető-e ez az életben is, nemcsak papíron áll, mint sok egyéb? — kérdik talán némelyek.

Itt historiai példákkal kell szolgálnom.

Londonban 1694-ben a' többek közt Patterson Vilmos nevű ember egy bankról tervet készít, 10 nap alatt 1,200,000 font sterling aláíratik. Ezen egész sommát a' bank csak hamar a' kormánynak, kitől kizáró szabadalmat nyert, 8 századbér mellett kölcsön adja, egyszersmind azokról kisebb nagyobb bankjegyeket készítvén, ezeket újabb kamatozás végett pénz gyanánt kölcsön kiadja. De minthogy lehetendének, kik akárminő okból a' bankjegyet jóértékű pénzzé akarják váltani, e' végett 300,000 font sterlingre, tehát az öszves bankjegyeknek *csak egy negyed részéig* új aláírás nyittatik, és jöllehet ez nem állott oly biztosan, mint az általam Adárban előadott példa, minthogy a' kormány csak hosszabb időre vévén fel a' pénzt, ha minden bankjegyek beváltása kívántatik vala, a' bank ezt nem teljesithette volna: még is a' következés megmutatta, hogy ezen $\frac{1}{4}$ (egynegyedrészt) öszveg több mint elegendő volt a' kész fizetéseket kívánóknak megnyugtására. 'S miután ezen bank, több, hol kedvező, hol — kivált ferde munkálatok, 's háborúk miatt — bal eseményeken is keresztül ment, 's az országnak és kormánynak sokszor nagyobb 's kisebb kamatokra kölcsönözött, és épen ezért a' törvényhozás által pártfogoltatott, szabadtékának ideje meg-meghoszabbítatott, 's miután Napoleon megbuktatásában is hatalmas részt vön, értéke már a' mult évtizedekben 25 millio font sterlingre hágott.

IX.

Az ausztriai nemzeti bank 1817-ben szabadalmat nyer, ezen, részint a' kormánynak teljesítendő föltételek, részint lényeges alapszabályok mellett: a' bank alapját teszi 100 ezer részvény, egy részvényt a' ki veszen, árát 1000 ft. váltóczédulában vagy becsiértékben, és 100 ft. jóértékű pénzben teszi le, tehát egy részvény valóságos ára 500 ezüst ft. volt. A' részvényekért begyülemdő papírpénzt a' kormány magához váltja, és elenyészteti oly móddal, hogy ezekért 2 és $\frac{1}{2}$ századbérű kötelezvényeket ad a' banknak, ezen kötelezvényeket pedig a' kormány évenként fizetendő 500 ezer ft. jóértékű pénzzel váltogatja vissza; de úgy hogy ezért kötelezvényekben mindig két annyi, azaz egy millió adatik ki a' kormánynak. Ezen szolgálatért szabadalom adatik 25 évre, 's ha a' kormány valamennyi kötelezvényei még addig el nem enyészttethetnek, továbbra is. Ezekből czélunkra csak annyi tartozik, hogy egy-egy részvénynek, tehát az egész alapnak csak *egy ötöd része* volt az igaz értékű pénz, négy ötöde pedig a' kormánynak apródonként lerovandó kötelezvényeiből állott, még is ha meggondoljuk, hogy azon részvény, mely eleinte 500 pengő forinton fizettetett, úgy jövedelmez, hogy most (midőn ezt írom) mintegy 1600 ezüst forinton kél, helyesen következtethetjük, hogy tetemesül kell azon bankjegyeknek az alapot meghaladniok.

X.

XI

Észak-Ameriában 1838-ban 675 bank (e' számhoz a' fiók bankokat nem értvén) mintegy 116 millio dollárnyi bankjegyeket forogtatott, 's készpénzül ezek 35 millióval, tehát *egyharmad résznel kevesebbel* birtak, de kölcsönökben és discontokban (leszámitolt váltókban) értékök 485 millióra rúgott. — Egyéb-iránt mellesleg érintvén, ott újabb időkben, midőn a' bankok hasznával mind a' tulajdonosok, mind a' közönség, úgy szólván, *untig részt vett, 's a' banktalan állapotról képzeletök sincsen, némi vitatkozás támadt a' bankok iránt.* 'S bár tagadni nem lehet, hogy visszaélés mindennel történhetik ('s történt nálok is) ki-vált ily számos (közel 700) banknál; de az is igaz, hogy ott némely ember úgy van a' bankkal, mint a' ki nyakig jóllakót, 's aztán azt vitatja, hogy az étel egész-ségtelen; és a' bank felei 's ellenei közt fenforgó vi-tákban nem is könnyű mindig kitudni, melyik részen áll az igazság. Alább többet.

XI.

Még egy, és pedig újabb példát. A' bajorhoni, 1835-ben felállított bank szabályai közt különösen olvasható, hogy a' bankjegyekben forgó sommának *egy negyede* mindig a' bankban lévő jóértékű pénzben fődöztessék. Ezen 's többi historiai példák után legkevésbé sem hagy kétséget, hogy a' bank, három, sőt négy annyi

jegyeket, mint a' mennyi értéke jópénzben beváltás végett mindig készen áll, bizvást kibocsáthat. Hogy *oly elővigyázattal és biztosítással* pedig, mint fölebb előadtam, bukástól soha nem tarthat, a' felállított példában különben is a' napfénynél világosb.

XII.

Most menjünk közelebb minmagunkra. Önkénytelenül is azon kérdés jön itt elő: Hogyan tehetnénk mi is szert egy ilyen bankra? és, a' mi itt legfőbb: hol vennők az alapot?

Másutt is nagy részint, a' bankok csak úgy létesültek, hogy a' bank terve 's alapszabályai kidolgoztattak, az illető országos hatalmaktól kiváltságokkal, 's az ily nemű bankok, melyekről eddig szólottam, mindenek fölött azon kiváltsággal, hogy bankjegyeket bocsáthassanak ki, felruháztattak, 's mind ez a' tervezett tőkével együtt, mely részvényekre osztatott, aláírás végett a' közönségnek tudtára adatott. És valóban igen nagyon kellene csalatkoznunk, ha egy országosan megállapítandó bank nálunk is oly reményben, hogy az aláirt részvény évenként 10, 11 századbérrel is kamatozhat, számos aláírókra nem találna. Egyik módja tehát az alap megszerzésének nálunk is szinte *részvények szerinti aláírás* lehetne, 's az aláírókat részvényeik után járandó minden haszonba kellene részesíteni, mert ez nálunk még most új és ösmeretlen dolog lévén, különben — ha kivált némely terhek rovatná-

nak a' bankrésztvényesekre, a' milyen p. o. Észak-A-
mericában, hogy bizonyos csatornákat, vasutakat 'st. tar-
tozzanak építeni, az aláírás nehezebben eszközölthet-
nék. —

XIII.

Másik módja és eszköze volna az alapításnak a'
törvényhatóságok *házi adótára* (*domestica cassa*).
Tegyük fel, hogy az országban lévő házi adótárak
évenként öt millio forintot tesznek (körülbelől, mint
a' hadi adótár). A' helyett, hogy ezek egy része most
gyakran használatlanul hever, más része a' kezelőknél
néha el is olvad, azok egy krajczárig a' bankba adat-
nának, 's jövőben mindig ide fizettetnének; a' hatósági
tisztviselőket pedig a' bank fizetné kibocsátandó jegyei-
vel. Mi eredményt szülne ez, számítsuk fel egy ke-
véssé. A' bank bevenné, a' mi most az adótárakban he-
ver, bevenne ezen felül évenként mintegy 5 milliót,
kiadna érte a' tisztviselők számára szinte 5 millio bank-
jegyet. Ugy de a' főlebb mondottak szerint még kiad-
hatna biztosítás mellett kamatra legalább is két annyi,
tehát 10 millio bankjegyet; legyen a' kamat száztól 4,
jme már közel 8 századbért (800 ezeret) nyerend a'
bank évenként. 'S bátran állithatni, hogy ha jelenleg
máshonnan nem akarunk, vagy nem tudunk a' banknak
alapot szerezni, a' házi adótár kezünkben van, és csak
ez legyen alapul országos törvényben kimondva,
már czélt értünk. Ugyanis menjünk egy kissé tovább

a' számításban p. o. tiz évig, és tegyük a' számítást csak igen egyszerűen.

XIV.

Legkedvezőbb esetben, ha t. i. a' beváltás nem igen sürgettetik — mert a' közönség a' bankhoz tökéletes bizalommal van — az évenkinti öt millio befizetés, föltévén, hogy ez jóértékű pénzben történik, vagy részint azzá, részint aranynyá 's ezüstté váltathatik, a' bank alapja 10 év múlva lesz

befizetett pénzben vagy jóértékű érczben - - - - - 50 millió
kiadatott pedig 's forgásban van bankjegyekben :

1. a' tisztviselők fizetésére szinte	- -	50 mil.
2. négy kamatlábra két annyi, u. m.	- -	100 m.

A' bejött kamatokból 3 századbért kezelési költségekre lehúzáván, 's a' kamat kamatját, mely hasonlókép szép számra rúgna, nem is számítván, 10 évi eredmény lesz

1ső év semmi	
2. —	500,000
3. —	1,000,000
4. —	1,500,000
5. —	2,000,000
6. —	2,500,000
7. —	3,000,000
8. —	3,500,000

14,000,000	50 m. 150 m.

Áthozat	14,000,000	50 m.	150 m.
9. —	4,000,000		
10. —	5,500,000		
	22,500,000, kerekesebb szám: 22 mil.		
A' 100 millió bankjegyekért vagy köl- csönért lekötött és biztosított vagyon- ban fekszik	- - -	100 millió	
Lesz a' bank egész vagyona	-	172 millió	
Kihuzatván vagy beváltatván tartozá- sa, vagy is a' forgásban lévő	-	150 millió	
Marad nyereségül a' házi pénztárban			
10 év múlva	- - -	22 millió	

XV.

Vegyük a' legrosszabb esetet is (kivéven mégis, akár a' belső, akár a' külső háborút). Részint kevés a' bizodalom az országban, részint nincs arany és ezüst, hogy akár befizetessék, akár a' befizetett mennyiség azzá váltathassék, részint végre a' későbbi években mind a' házi adótár nevében, mind a' kamatok fejében is, a' fizetések igen nagy részben a' bankjegyeivel, melyeket természet szerint okvetetlenül el kell fogadnia, történnék, és így a' legelső évben, jóértékű pénzben befizetett vagy beváltott 5 millió fton túl tíz év múlva is alig tudott a' bank alapja terjeszkedni; forgásban van 3 annyi vagy is 15 millió, t. i. az 5 millió, mint a' hatóságok házi szükségeire utolsó évben kiadott járandóság, a' 10 millió pedig az, mely

még az első évben kölcsönöztetett, és így a' 10 évi számítás ekképen fog állani:

A' bankban készpénz	-	-	5 millió	
Száztól ötten számítandó kamatban				
bejött mintegy	-	-	4 millió	
Vagyonban fekszik	-	-	10 millió	
Forgásban lévő bankjegyek				15 millió
A' bank egész vagyona	-	-	19 millió	
Kihúzatván vagy beváltatván a' for-				
gásban lévő bankjegyek	-	-	15 millió	
Marad nyereségül	-	-	4 millió.	

XVI.

Vegyük már most a' legkedvezőbb és legroszabb esetnek közép számát — 's az igazság alkalmasint itt is középben fekszik — $22+4=26$ (22 meg 4 annyi mint 26), ezt felezvén, lesz a' bankban **10 évi nyereségül 13 millió forint.**

Folytatván pedig munkálatát a' bank, újabb 10 év múlva, ad a' házi adótár ismét vagy 13 milliót, a' már bankban lévő 13 millió nem legkedvezőbb esetben is közel két annyit, és így **20 év múlva** birna a' bank ezen osztálya, vagyis maga az ország igen közepszerű számítás szerint is mintegy **50 millió** forinttal.

XVII.

Hiszen ez végtelenül csak nem megyen így! — mondja talán valaki. —

Igaz, hogy ez végetlenül így nem megyen, 's lehet esetet képzeln, midőn már sem a' természetés sem az ipar, sem a' kereskedés többet vagyis valami jövedelmezőt előteremteni nem képes, tehát kamatra, bár mily csekély legyen is az, kölcsönt felnem vehet. Csak hogy még ez a' világon soha meg történt, hanem legfőlebb az szokott történni, hogy már csak igen kis kamatokra vesznek pénzt az emberek, tehát a' kamatláb leebb-leebb száll. Az is történhetik, hogy a' közönség bizalma a' bankhoz csökken, vagy háború kiütésétől tart, 's ilyenkor kiki ügyekszik a' nála lévő bankjegyet a' banknál jóértékű pénzzel beváltani, 's ilyenkor természetes, hogy a' bankok, míg a' bizalmatlanság vagy félelem tart, megszüntetik a' további munkálatokat, mert ha új jegyeket bocsátnának is ki, ezek a' mondott okból ismét visszahozatnának. Voltak idők, hogy még magános bankok jegyeit is a' kormányok és törvényhozások, a' nekik nyújtott szolgálato- kért, miután azokat beváltani a' bankok képesek nem voltak, a' közönségben forogtatták, 's beváltatásuk kötelessége alól a' bankokat bizonyos időig fölmentették, de ez veszedelmes állapot. Mert ezek a' bankjegyek becsének alább szállását vonják magok után, 's kiszámíthatlan károkat és zavart okozhatnak. Például régi adósságok most ily kevesb értékű pénzben fizettetnek vissza, tehát a' hitelezők iszonyú károkat vallhatnak, vagy sokan közülök tönkre is juthatnak; új adósságok, új fizetések ily rossz pénzben köttetnek, 's lehető, hogy majd midőn vissza fognak fizettetni, jóértékben kell

azokat teljesíteni, 's a' fizetők tönkre is juthatnak, 'st. 'st. Magában Angliában is volt ennek példája a' mult század végétől ezen század harmadik tizedéig és tömérdek zavarokat szült.

XVIII.

Négynél kisebb kamatlábat is vehetnénk fel számításainkba, p. o. száztól hármat, úgy hogy a' bank négyszer annyi bankjegyeket bocsátván ki, még is szinte 3szor 4 annyimint 12 századbért nyerne. De a' kamatlábat ily nagyszerű intézetnél, egyszerre sokkal leebbszállítani ugrás volna, és zavart okozhatna a' társasági viszonyokban; 's azért sem tanácsos, mert a' magánosok közti egyezkedések is a' bank után fognak majd alkalmaztatni, és az oly polgároknak 's intézeteknek, kik csak mostani kamatjaik után élnek, javaik, mielőtt a' bank segíthetne rajtuk — kiken pedig multhatlanúl kell segítenie — tetemesül vesztenének.

XIX.

Meg kell még itt érintenem a' jobbagytelkek megváltására lehetőleg fizetendő öszveget is, miről már a' mult félévi „Pesti hirlap“ 51. számában szólottam, de csak annyit és azért, hogy elméleti számítás szerint megmutassam, miszerint valószínű, hogy a' bank az ott előadott módon a' fölvelt somma szerint 30 's még néhány év mulva kedvező körülmények közt maga is

körülbelől 90 millió alapra tehetne szert. Most közelebről és gyakorlatilag is vizsgáljuk a' dolgot. —

Tagadni nem lehet, hogy 90 millióról szóló bankjegyeket egyszerre kibocsátani, valamint országgazdasági, úgy political elvekből sem tanácsos, mert a' pénzben 's pénzviszonyokban, 's ennek fogyasztásában vagy növesztésében rögtöni tetemes változás fölötté ártalmas lehetne. De bank-elvek szerint sem könnyen lehető, 's nem tanácsos, hogy harminczannyi bankjegy bocsátásék ki, mint évenként befizettetik, bár apródonként le is fog rovatni, mert ki váltja be azon bankjegyeket ha nagy sommában folynának a' bankba, 's ki állhat jót róla, hogy oly körülmények nem fordulnak-e elő, melyek az ily bankjegyeknek mintegy parancsolt értékét leszállitják, 's iszonyú zavart okoznak a' polgárok javaiban 's viszonyaiban? Azonban szerencsénkre, állásunk e' részben is kedvezőbb, mint gondolnók. Ugyan is 1. az 1840: 7: 9 §-a némely földes urak, u. m. a' koronai, egyházi, 's köz-alapítványi jószágokban, de magánosok is p. o. majorátusokban, seniorátusokban a' váltsággi tőkét föl nem vehetik, hanem ennek csak kamatját, úgyde hol hagyhatnák azt czélszerűbben, mint épen a' banknál; az ily jószágok pedig, mint tudjuk, ugyancsak nagy részét teszik az országnak. De más földes urak is lesznek elegenden, kiknek legalább eleinte az egész tőkére szükségök nem lesz, 's ezt kamatozás végett több évre is a' banknál hagyandják. 2. nem hihető hogy a' közelebbi országgyűléseken a' kinszerítő törvény keresztül menne, de talán addig, míg

hazánkfiái szabad vitatkozás útján annak hasznáról jobban meg nem győződnek, nem is volna tanácsos; tehát eleinte csak a' szabad egyezkedési úton történendő megváltásokra nyujtana a' bank segédkezet; pedig ott, hol ilyes egyezkedésekre képesek a' jobbágyok, már némi jóléttel kell birniok, úgy hogy a' váltságdíjnak egy bizonyos részét mindjárt is letehetnék. 3. akár most akár talán a' kinszeritő törvények után is mindig lesz 50 jobbágy közt egy-kettő, ki az egész sommát, vagy nagy részét tüstént le fogja fizetni. 'S mind ez igen sokat fog a' bankmunkálaton könnyíteni.

XX.

A' részvények után aláírandó alapot 5 milliónál többre nem kellene engedni, mert ezekből csak magánosok nyernének, 's én részemről jobban óhajtanám, hogy a' bankból az ország húzza a' legnagyobb 's legtöbb hasznot. Magánosoknak ezer út áll nyitva a' természet, ipar és kereskedés mezején, hagyd nyereskedjenek ők itten. Azonban a' mondott sommáig a' részvények útjani aláírás is igen czélszerű volna, mind azért, hogy a' bankmunkálat tüstint megkezdethessék, mind pedig azért is, hogy a' bank kormányzása 's kezelése oly egyedekre bizathassék, kiknek a' bank nyeresége közelebbi érdekekben is fekszik; így például az ausztriai banknál is a' kormányzónak (elnöknek) legalább 20, helyettesének 12, 's minden igazgatónak 6 részvényének kell a' bankban, mint tulajdonának lennie, melyeket hivataluk viselése alatt teljességgel nem szabad eladniok.

XXI.

A' munkálatok mind a' részvény - osztályra, mind az adótárra egyenlően kiterjesztendők volnának, sőt az alapnak mindig együtt kellene lenni, de a' nyereség felosztása annyiban különbözőleg történék, hogy a' részvényesek a' költségeknek kivételével, 's legfőlebb két századbérnek tartaléktőkévé fordítása mellett, egyéb-iránt az egész nyereséget magok huznák, p. o. az eddigi elvek szerint a' bank általában 12 századbért vévén be évenként, ebből egy századbér kezelési költségül levonatván, 's két századbér (2%) tartaléktőkévé fordítatván, maradna nekik 9%, egész nyereségök pedig (minthogy a' tartaléktőke is nekik jut) volna 11%.

— Az adótár-osztályban a' jegyek egyharmad része minden kamatozás nélkül forog, tehát csak 8% volna a' nyereség, de ez aztán — legfőlebb a' költségek levonásával — egészen is az alaphoz járulna, mint főlebb (XIII)láttuk, 's az ország szabad rendelkezése alá tartoznék.

XXII.

Nem volna talán érdektelen még némely általános bank-elvekről 's a' bankok különböző nemeiről is értekezni, de ez sem czéломhoz nem tartozik, sem e' részben többet, mint már mások előttem mondtak, mondani nem tudnék. Utasítom inkább azt, ki még ezekről semmit sem tudna, azon munkákra, melyekből magam is ebbeli csekély ösmereteim alapját szereztem, különö-

sen ezen classicus könyvre: Johann Georg Büsch: Abhandlungen über Banken und Münzwesen. Hamburg. 3ik kiadás 1824. — Továbbá ugyanannak ily czimű munkájára: Theoretisch - practische Darstellung der Handlung. Hasonlókép: Die lehre vom Gelde von J. G. Hoffmann. Berlin 1838. — Fridrich Nebenius: Der öffentliche Credit Carlsruhe és Baden 1820. — M. von Prittwitz: Die Kunst reich zu werden. Manheim 1840. — Bajorbank statutumai, melyek a' Rotteck Staatslexiconában is olvashatók; Ausztriai bank statutumai. 'st. — Valamennyi bankokról részletesen is olvashatni ezen munkában: Allgemeine Encyclopaedie für Kaufleute und Fabrikanten, 'st. Vierte Auflage. Leipzig, 1841. *) 'st.

*) Röviden valamit a' bankok különböző fajairól. A' bankoknak két főbb faja: 1. jegybank (Zettelbank), melyről ezen egész vázlatban szó van, így neveztetik mivel bankjegyeket — utalványokat — bocsát ki. A' legelső ilyen bank állítatott Genuában 1345-ben, de tulajdonképeni alakulását nyerte 1407-ben. 2. forгатóbank (Girobank) midőn valamely városban levő kereskedők készpénzöket, vagy aranyok- 's ezüstjüket, egy közös pénztárba (bankba) leteszik, innen letétbanknak is (Depositenbank) hivatik. Ezen közös pénztárról oly könyv vezetetik, melyben minden letevő egy lapot kap. Ha most valamelyik letevő valamit veszen, az eladót, ha ez akarja, nem fizeti ki készpénzzel, hanem a' bankban a' vétel-árt ennek nevére át-írja (innen át-íróbanknak is — Umschreibebank — mondatik), 's a' bankban lévő pénz vagy arany és ezüst egyik emberről másikra csak így a' könyvben forgattatik. Ezen intézetnek is — bár a' jegybankéival távolról sem hasonlíthatók — sze int

XXIII.

Azon bank-elveken kívül, melyeket helylyel-helylyel röviden már megérinték, szükséges még egyet említeni. — Az örökváltsági pénztár tervezőjétől (Tétlenitől v. Farkass Károlytól) az ajánlatott, hogy csupa öt forintos bankjegyek bocsátassanak ki.

megvannak a' maga hasznai, u. m. 1. a' pénz, forgás, számlálgatás által nem kopik. 2. a' számlálgatás, mérégelés, ide-oda hurczolgatás fáradságai 's költségei megkiméltetnek, 's voltak és vannak esetek, hogy ily átírások által napjában milliók fizettetnek ki, a' nélkül, hogy valaki egy fillért is számlálna le; 3. a' pénz vagy nemes ércz biztos helyen őriztetik; 4. a' pénzverés költségei elmaradnak; 5. a' fizetések elvétések nem történhetnek, 'st. Haszna természet szerint csak kereskedők között van, kiknek minden vagyonuk többnyire pénzben áll; és csak azon egy város körében eszközölhető, mert az átíráskor család elkerülése végett az átíratónak magának személyesen kell megjelenie, 's a' bank kezelői által ösmertnie. Legelső ilyen bank állítatott Velenczében 1582-ben.

Különösb fajok még:

Kölcsönző bank, mely ingó vagyoni biztosítás mellett kamatra pénzt kölcsönöz.

Váltóbank, vagy leszámítóbank (Wechselbank, Discontobank), melyben váltók számítottatnak le, azaz a' fizetési idő előtt némi századbér leszámításával kifizettetnek, 's megvétetnek.

Hitelbank (Hypothekenbank), mely hitelzálogul (hypothekául) lekötött fekvő vagyonra hitelez. Első eszméjét adta annak Soden gróf „National-Oeconomic“ czimű munkájában. — A' bankok végre még országosak vagy magánosak. — Mind ezen fajokból egy bank magában

A' forgásban lévő arany és ezüst pénznél kisebb, vagy ezekkel hasonló értékű bankjegyeket bocsátni ki, nem tanácsos, mert egy részről a' közönségnek nincs nagyon érdekében bankjegyeket használni inkább, mint jóértékű pénzt, minthogy a' számlálgatás itt is, ott is szintannyi időbe kerül, más részről pedig, ha a' kereskedési mérleg valamely országra nézve nem kedvezőleg áll, a' kis bankjegyek a' jóértékű pénzt mind kikergetik az országból, mert p. o. külföldi kereskedő a' mi bankjegyeinket otthon nem használhatván, természet szerint mindig csak aranyat ezüstöt fogad és viszen el fizetésül; de ha a' forgásban levő bankjegyek név-értéke jóval nagyobb a' forgásban lévő arany- és ezüstpénzek értékénél, a' közönség, bár a' mérleg nem azon ország részére áll, mindennapi szükségére mégis csak kezei közt zsugorgatja az aprósabb jóértékű pénzt, a' mire nem volna oka, ha bankjegyek kis mértékben is volnának kaphatók. Viszont csupán nagy értékű, p. o. száz vagy ezer forintos bankjegyeket sem czélszerű kibocsátani, mert ekkor a'

többeket is egyesíthet, például az austriai nemzeti bank jegy-, váltó- és forgatóbank, a' bajor jegy-, váltó- és hitelbank, az általam tervezett volna szinte jegy-, váltó- és hitelbank, még pedig magános és országos vegyesen.*) — A' két legrégibb bank u. m. a' genuai és velencei magoknak a' státusoknak hatalmával együtt elenyészett, mert mint hatalmok, úgy gazdagságuk is idegenek hódításán 's birásán alapult.

*) A' hirlapok által hirdetett „Magyar bank“, melynek felállítását Ő Felsége már helybenhagyni méltóztatott, nem jegybank: 's inkább csak „pesti bank“ nevet érdemel.

közönség nagy része, melynek kezében rendszeren anynyi pénz nem forog, azokat nem használhatná, a' minek csak a' bank vallaná legnagyobb kárát. A' mi jó értékű pénzünkhöz aránylag, legczélszerűbbnek látszik azon mód, melyet az austriai bank követ a' különböző bankjegyekre nézve, melyek közt legkisebb az 5, legnagyobb az 1000 forintos.

Végül megemlítendő még a' bank igazgatása. Hogy a' bank igazgatására, 's kezelésére tárgyösmereten 's ügyességen kívül szeplőtlen hirnév 's tiszta kéz kívánatik, mindenki fogja mondás nélkül is tudni. A' szokott biztosításokon kívül én a' magyar banknak *nyilvánosságot* kívánok, a' magyar banknak nem lesz (IV) 's ne legyen oka és szüksége titkolózásra.

XXIV.

E' rövid vázlat után lássuk, kik azok, kiknek ez országos bank hasznot fogna nyújtani, és micsoda hasznokat.

Közvetlenül 1. A' részvényesek évenként, mint láttuk, 11 (tizenegy) századbért kapnának.

2-szor A' földbirtokosoknak 4 századbérre pénz kölcsönöztetnék. De minthogy a' földbirtokra adott pénz csak úgy hajthat igazi hasznot, ha a' birtokos a' földbe ruházott tőkét csak hosszú idő 20 — 30 's több év alatt lassankint fizetheti vissza; ily módon pedig a' bank, melynek szükség esetében az egész pénzre van szüksége, könnyen zavarba jöhetne: a' bank, történhető kára és megszünése nélkül, a' földbirtokra kölcsönözéssel kiébb

nem terjeszkedhetik, mint legfőlebb addig, hogy készpénzből vagy készpénzzé könnyen tétethető, vagy készpénzül szolgálható aranyából és ezüstjéből legrosszabb esetben a' banknak valami fennmaradjon (IV). Tehát földbirtokra többet kölcsönözni nem lehetne, nem kellene, mint a' bankban lévő készpénz- 's arany- és ezüstnek $\frac{2}{3}$, legfőlebb $\frac{3}{4}$ részeig, p. o. mikor a' banknak 12 milliónyi aranya és ezüstje volna, fekvő birtokra huzamos időre csak 8, legfőlebb 9 millió forintnyi bankjegyeket kölcsönözhetne.

Ha valamely fekvő jószág birtokosa régibb adóságaitól menekedni akar, azokat a' bankra úgy ruházhatná, hogy ő ugyan csupán 4 századbért fizessen kamatúl a' banknak, a' bank még is hat századbért fizethet a' hitelezőnek. De ezen esetben természet szerint, a' bank csak úgy kármentesítendi magát, hogy 1. az adós a' tőke lerovása végett, legalább $\frac{1}{20}$ részt, p. o. ha 100 ezer forinttal adós, 5 ezer forintot egyszer előre lefizessen; 2. hogy több évekig a' neki fizetett 4 századbért a' bank újabb-újabb kamatozásra adván, ezen kamatozásból néhány évek múlva az általa fizetett 's fizetendő nagyobb kamat értékét is megszerezhesse; tehát 3. ilyenkor az adósságot addig fel ne lehessen mondani a' banknak, míg a' tőke lerovására letett pénzből, a' lerovási idő elteltével az adóssági tőke meg nem szereztetik, kivéven ha talán maga az adós akarná azt régibb hitelezőjének letenni, 's ez esetben az előleg lerovás végett fizetett somma, de kamat nélkül, neki visszaadatnék. Egyébiránt az adós által lerovás végett

letett fölebbi $\frac{1}{20}$ résznyi somma a' letételtől számlálán-
dó mintegy 45 év alatt fogja az adósságot leróni, *)

*) Midőn valamely somma 12 századbért kamatoz (mint tud-
juk 3 annyi bankjegyekben, mellyek négyes kamatra adat-
nak) bár három, négy századbér belőle a' bank költségeire 's
javára lehuzatik is, mégis mintegy 8, 9 kamatot hoz,
's a' fölebbi módon kamatozván, 45 év alatt mintegy 16,
17 annyira növekszik, t. i. mintegy 10 év alatt két annyira,
kétannyi (= 20) év alatt négy annyira, 3 annyi év alatt
8, négyannyi év alatt 16 annyira, 'st. és így 100 ezer
forint lerovására egyszerre fizetett 5 ezer forintból mintegy
45 év alatt újabb száz ezer lett, 's ekképen a' lerovás tel-
jesült.

A' kamatra nézve is tegyünk egy kis próbaszámítást.
Tegyük fel, hogy a' bank a' leirt módon átveszen 100 ezer
forintot. Fizet évenként kamatúl 6 századbért, tehát 6 ezret.
Kap pedig évenként 4 századbért, tehát 4 ezret. Úgyde
ezt ismét kamatra adja. Vegyünk ennek kamatjául csak 10
századbért, tehát 400 forintot — ennek ujábbi kamatját
nem is számítván — tíz évi eredmény lesz:

1. év	400
2. —	800
3. —	1200
4. —	1600
5. —	2000
6. —	2400
7. —	2800
8. —	3200
9. —	3600
10. —	4000
	22,000 ft.

addig természet szerint a' 4 kamat fizetésének mindig helye lévén. A' lerovások egyéb módjai alább az alapszabályoknál fognak megemlítettetni.

3. A' bank a' jobbágyok örök megváltását is fölötte elősegitené, mint fölebb láttuk.

4. A' tőkepénzesek közt meg kell különböztetni, a' kik több évekre felmondhatlanul, vagy csak rövid időre 's akármikor felmondhatólag kölesönöznenek a' banknak. Mindenek fölött figyelembe kell pedig venni azon intézeteket, melyek pénz-alapítványok- 's tőkepénzekből állanak fenn. Kétséget nem szenved, hogy a' bank a' pénzt tetemesen szaporitván, ennek becese idővel alább szálland, minden más dolgok ára pedig csupán ez által is (egyéb körülményeket nem tekintve) jóval emelkedendik; 's tudjuk hogy vannak intézeteink, melyek csak 50 évvel is ezelőtt még gazdagok voltak, 's most igen szegények, mert akkor a' dolgok becese 's ára, például felényi volt mint most, tehát, bár pénzők, t. i. az intézet tőkéje, ugyan annyi maradott is, de most minden szükségeiket kétszeresen kell fizetniök. Így lesz az ezután is, és még inkább, ha bank fog ál-

Ezek szerint 10 év alatt kamatúl kiadatott	60,000	}		
Kamatban bevétetett	- - - -			40,000
Kamatok kamatjából bevétetett	- - - -			22,000
	60,000		62,000	

Ime már 10 év alatt ily könnyű számítás mellett is 2000 ft. a' nyereség. Ha pedig a' munkálatot 25—30 évig így folytatjuk, a' bank mind a' mellett, hogy maga évenkint 6 századbért fizet, és csak négyet kap, magának is vagy 100 ezret szerzend.

litatni. Tehát tervem e' részben ide megyen: a' mely intézet (vagy magános is) tőkéjét a' banknak felmondhatlanul adja által, évenként kapjon 6 századbért, két századbér pedig adassék a' tőkéhez, mely szinte kamatra adatván, ha a' kamat kamatját csak két századbérrel számítjuk is, 35 év alatt a' tőke megkettőztetik. De vegyünk 40 évet. Negyven év mulva az intézetnek két annyia lesz, 's — ha bár, a' mi hihető, a' kamatláb ekkor már leebb szállandott is — vesztesége az intézetnek bizonyosan nem fog lenni, mert már két annyi tőkétől szedendi majdan a' kamatot. A' bank pedig, mint tudjuk, a' mondott 8 századbér fizetése mellett is, még 4 vagy legalább 3 századbért nyer évenként, a' tőkévé fordítandó kamatnak két századbéren felüli kamatját ide nem is számítván. Kik rövidebb időre teszik a' bankba pénzeiket, azokkal a' bank mind a' kamat mind a' visszafizetés iránt tetszése szerint egyezkedhetik.

5. Maga a' bank, mint főlebb láttuk, tetemes nyereségre tenne szert, 10 év mulva a' háziadótár mintegy 13 millióval, 20 év mulva körülbelől 50 millióval birna. A' mit minduntalan szaporítani nem is volna szükség, hanem inkább a' későbbi nyereség egy része már hasznos hazai intézetekre lenne fordítandó. Vegyük fel p. o. hogy már a' 8dik, 9dik évben a' banknak 1 millio haszna volna, szakítsunk el ebből a' következő években csak 500 ezret, fordítsunk p. o. utak építésére évenként csak 100 ezret, vizek szabályozására 100 ezret, népnevelésre, vagy is inkább magok a' népnevelők, néptanítók nevelésére 's illendő fizetésére évenként 100 ezret, mű-

egyetemre Vállas Antal terve szerint 50 ezret, a' magyar Academia pártolására, hogy nemzetünk diszének 's várakozásának jobban megfelelhessen, évenként még 50 ezret, a' pesti színházra, vagyis inkább szini iskolára évenként 20 ezret, a' gazdasági intézet czélirányos segélésére 20 ezret, a' magyar nyelvnek az idegen ajkú vidékekben terjesztésére 60 ezret, 'st. már annyit nyernénk, mennyiről bank nélkül félszázad mulva is aligha álmodhatunk, pedig a' bank; ezen fizetéseket meg sem éreznék, 's évenként mindig többel pótolhatná.

6. Később a' bankkal tűz- 's jégkármentesítési, életbiztosítási intézetek is összeköttethetnének.

7. Hogy mindenféle iparvállalat, 's munkásság nevedtével magának a' státusnak jövedelmei is akár az adó útján, akár a' statusjavarokból vagy másképen is tetemesül fognak szaporodni*) kétleni épen nem lehet.

Közvetőleg pedig mind anyagilag mind szellemileg mit fejtene ki a' bank hazánkban — számitsa föl, a' ki tudja.

XXV.

Lássunk utóljára még egykét lehető ellenvetést.

Első ellenvetés: sokszor halhatni, 's olvashatni, hogy a' bankok buknak, 's egész országok javát veszé-

*) Hogy ezen jövedelemből a' status szolgálinak fizetései is javítandók lesznek, természetes. Mert a' pénznek (valamint a' népességnek, iparnak 'stb.) szaporodtával minden dolgok becse 's ára is nevededik. A' mely fize-

lyezettetik, magában Észak-Amerikában a' közvélemény a' bankok ellen van.

Felelet: Buknak, mert sokat akarnak nyerni, visszaélnék a' hitellel, 's egy kis félelem vagy nyilvánosságra jutás tönkre juttatja őket. Nevezetesen, ha bizonytalan kimenetelű iparvállalatokra, vagy fekvő vagyponra is kelletinél többet előlegeznek 's kölcsönöznek, és ha ez iparvállalat nem sikerül, vagy a' fekvő vagypon is veszélyben forog, vagy tüstént nem fizet, természetes, hogy a' bank is utánok esik. Észak-Amerikában különösen Büsch bizonyossága szerint (Darstellung der Handlung 1. Buch 1. Kapitel. 2. §. 2. Kap. 8, 12. §§.) csak közhatározat- vagy megegyezésből alap nélkül is szokták a' papirpénzt csinálni, úgy hogy volt idő Észak-Amerikában mikor papirpénzben 50 piastert is adtak egyetlenegy igaz értékű piasterért; Hoffmann bizonyossága szerint pedig (emlitem munkája 191, 192, lapjain) bukását azon számtalan bankoknak, melyek csak legközelebb is az Észak-Amerikai statusokat bankjegyekkel elárasztották, 's bukásuk által sok ezer családokat károsítottak, 's tönkre juttattak, azon könnyelműség okozá, melynél fogva papirjaikat merész vállalatokra, sőt ábrándos tervekre is kölcsönözték. 'S így sokaknak megbukása által, ezek papirpénze becsének

tések 40, 50 év előtt bőven sőt dúsan kielégítették a' status-szolga szükségait, azok most a' legsürgetőbb szükségeket is alig fődözhetik; sőt kik Pesten laknak, tudják, hogy csak 5, 6, legfőlebb 10 év előtt felényivel olcsóbb volt a' lakás és élés, mint jelenleg.

semmivélétele csoda-e, ha bizalmatlanságot szült a' közönségben? Nem félnek-e magok honosaink is a' papirpénztől? Végre még egy kis különbség is van a' között, hogy több száz*) bank legyen-e valamely országban, és a' között, hogy egyetlenegy, 's ez is teljesen biztos alagra 's e' mellett nyilvánosságra építve.

Másik ellenvetés: Az austriai bank mellett talán egy magyar bank meg sem engedtetnék.

Én meg azon véleményben vagyok, hogy megengedtetnék, még pedig e' következő okokból.

1. Magyar földbirtokra az austriai bank talán még egy garast sem kölcsönözött, de nem is kölcsönözhet a' nélkül, hogy törvényhozásunk neki némely kedvezéseket adjon, az pedig ezt tenni soha sem fogja.

2. De még a' városok köréből sem igen hiszem, hogy sok haszna volt volna az austriai banknak, az is a' mit Pest városának az árviz után 2 századbérre kölcsönözött (mintegy harmadfél milliót) inkább segedelemlenek tekintendő, bár visszafizetése — a' harmadik évtől kezdve évenként $\frac{1}{10}$ rész, utolsó (12dik évben) $\frac{2}{10}$ rész — kissé terhes.

3. Aranyát ezüstjét sem sok magyar hordotta még az austriai bankba, kivéven, kik talán Bécsben vagy közelében laknak, kik ezután is oda fogják hordani.

*) Angliában is több száz bank van, 's közöttük számos jegybank, és mégis csodáljuk kereskedésök 's iparjuk oly nagy virágzását. A' londoni bank azon kiváltsággal bír a' többi felett, hogy a' többi jegybankoknak Londontól 65 angol (15 német) mérföldnyire nem szabad működniök.

4. Termesztési és iparcikkeinkre sem hiszem, hogy valaha előlegezett volna, de általában nincs is alapszabályaiban, hogy azokra előlegeznie szabad legyen.

5. Váltókat szabályai szerint (Reglement der priv. oesterr. Nationalbank §. 57.) csak Bécsre szólókat szabad leszámítolnia. — Röviden szólván, az ausztriai bank Magyarországból igen kevés hasznot húzhat és remélhet, Magyarország az ausztriai banktól még kevesebbet.

6. Ő Felsége kormányának is ugyanazon vagy hasonló segedelmet, melyet az ausztriai bank nyújt (miről főlebb szólék) vagy jövendőben nyujtand, a' magyar bank is örömet nyujtandja. *)

7. Az ausztriai bank kiváltsága rövid időre kitelik, de ha, a' mi hihető, meghosszabbitatnék is, Felséges urunkban teljesen bízunk, hogy Magyarországbán ama mellett, 's annak, úgy is, mint láttuk, kára nélkül, még egyet meg engedend, sőt pártoland.

* * *

*) Tegyük fel p. o. hogy 40 millió statusadósság kifizetését vállalná el. Ha a' kormány ennek $\frac{1}{20}$ részét a' bankba letenné, láttuk főlebb, hogy ezzel a' bank 40—45 év alatt a' 40 milliót megszerezné, tehát akkor kifizethetné. Így ha $\frac{1}{5}$ részét tenné le, már 25 év alatt az egész lerovatnék. (Lásd tovább az alapszabályokban 14. §-ban) A' kamatokra nézve is nyujthatna a' bank szolgálatot a' kormánynak, p. o. oly adósságtól, mely 20—30 év alatt lenne lerovandó, 5 századbér helyében (melyet a' bank tartoznék a' kormány helyett a' hitelezőknek fizetni) a' bank 3 századbért kára nélkül elfogadhatna; kevesebb évek alatt fizetendő adósságra nézve pedig 4 századbért.

Következnek a' magyar bank némely főbb alapszabályai, inkább figyelemgerjesztés, és megvitatás végett, mint azon hitelemben, hogy ezek már talán teljesen megállhatnának, mit az egész munkácskáról is kérek értetni.

Magyar bank némely alapszabályai.

1. §. Egy magyar banknak Pesten felállítása határoztatik.

2. Kiváltságai a' munkálkodás kezdetétől számlálandó 50 évig terjednek.

3. §. Alapját teszik

a) részvények és aláírás útján begyülemdő 5 millió arany és ezüst forint

b) az ország minden törvényhatóságainak házi adótára.

4. §. Az adótárakban jelenleg lévő, és ezután fizetendő minden pénz a' banknak átadatik, 's a' tisztviselők fizetéseiről a' bank gondoskodik, az illető tisztviselők pedig felelősség terhe alatt kötelesek az adót félvéenkint pontosan behajtani, 's a' bankba küldeni.

5. §. A' bank ezennel jegyek kibocsátására Magyarorszáiban kizáró szabadalommal felhatalmaztatik.

6. §. A' bank jegyei minden közpénztárakban elfogadtatnak.

7. §. A' bank valamennyi fizetéseit, 's hitelezéseit bankjegyekben teszi.

8. §. A' jegyeket a' minden köznapon tartandó órákban, akárki beváltás végett előmutatandja, a' bank az országban folyó arany vagy ezüst pénzen rögtön beváltani köteles.

9. §. A' bank állapota minden hónap végén nyilvános hírlapokban hitelesen közöltetik.

10. §. A' bank tisztjei egyik a' másikért mind a' közlemények hitelességeért és tartalma valóságáért, mind biztos és szeplőtlen kezelésökért, minden vagyonuk elvesztése és fogság alatt felelősek.

11. §. A' bankjegyeknek egy harmadrésze jóértékű aranyban és ezüstben legyen a' banknál mindig fődözve.

12. §. A' bank, hitelezéseier 4 századbérnél, mely félévenként két-két századbérrel lesz fizetendő, többet nem követelhet, de a' mennyiben az adós csak 4 századbért fizet, még a' tőkéből semmi le nem rovatik.

13. §. A' tőke lerovása vagy visszafizetése a' félévenkénti kamatfizetésekor akármely sommában az adós tetszése szerint történhetik, 's jövő fizetésekor, ha neki tetszik, ismét félbenszakasztathatik, de a' bank ily félbenszakasztott lerovás vagy visszafizetés fejében adott sommának kamatját az adósnak be nem számítandja.

14. §. Ellenben a' lerovás végett állandóul fizetendő századbér ismét kamatra adatik, úgy hogy az így lerovó adós részére a' kamat kamatja mindig azon sommában számittatik, melyben a' lerovási századbért állandóul fizeti, p. o. a' ki állandóul két századbért fizet lerová-
súl, ez kamatra adatván, ennek kétszázadbére ismét az ő javára számittatik, és így 35 és $\frac{1}{2}$ év alatt a' tőke teljesen lerovatik, 3 századbérrel 23 és $\frac{1}{2}$ év alatt, 4 századbérrel 18 év alatt, 5 századbérrel 14 és $\frac{1}{2}$ év

alatt, 6-tal 12 év alatt *) 'st. Ezen állandó századbér fizetése akármely félévi fizetéskor kezdődhetik, csak hogy aztán állandóul folyjon.

Úgy is leróhatni a' tőkét, hogy bizonyos századbér a' rendes kamatokon kívül egyszer letétessek 's ezen letételtől számítandó következő évek alatt a' tőke le lesz róva u. m.

$\frac{1}{20}$ rész (= 5%) által 45 év alatt;

$\frac{1}{10}$ rész (= 10%) „ 35 év alatt;

$\frac{1}{5}$ rész (= 20%) „ 25 év alatt;

$\frac{1}{4}$ rész (= 25%) „ 20 év alatt;

$\frac{1}{3}$ rész által 15 év alatt.

15. §. A' bank részvényesei a' mindenik részvény után esendő, és év végével kiszámítandó nyereséget — csupán a' költségek lehuzásával — úgy kapják, hogy kétszázadbér tartaléktőkévé fordittatik; mely szinte kamatozand, 's a' bankkiváltsági évek elteltével köztök aránylag ezen tőke is felosztatik.

16. §. Azokkal, kik készpénzöket a' bankba rövidebb időre letenni, vagy kölcsönözni akarják, a' bank tetszése szerint egyezkedhetik, mind a' kamat mennyisége, mind a' visszafizetési idő iránt, p. o. fél-évi felmondásra 'st.

17. §. A' ki készpénzét, félévenként fizetendő 6 vagy kevesebb századbér mellett a' banknál 40 évig hagyja, 40 év múlva a' tőkét kétszeresen kapja vagy használhatja.

*) Ezen számítások alapja Nyiry István után iratott. Lásd: Az ipar és népszaporodás szám-alapjai. Tudománytár. 1837. Első kötet.

18. §. Az országban lévő valamennyi intézetek (vagy magánosok) tőkepénzeit, ha 40 évig felmondhatlanul átadják, a' bank általvenni 's azoktól 6 századbért fizetni köteles. Azonban ha az alapítók, ajánlók, vagy régibb adósok a' tőkét magoknál hagyatni kívánják, 's nálók a' bank elég biztosságot talál: a' bank tőlök, bár maga 6 századbért fizet, csak 4 századbért követelhet, de csupán azon mellőzhetlen föltételek mellett, 1. hogy az illető tőke lerovása végett legalább $\frac{1}{20}$ rész arany vagy ezüst értékben előre letétessék, 2. hogy a' hitelező a' tőkét addig mig a' lerovási évek el nem telnek, fel ne mondhassa.

19. §. Termesztési vagy iparczikkekre, a' bank 6 hónapra előlegezhet 's kölcsönözhet, de csak úgy, ha a' kölcsönnek 6 hónap alatti visszafizetendéséről még más biztosság p. o. zálog vagy kezes is állittatik.

20. §. Váltókat a' bank négy századbérrel számított le (escontíroz), de csak olyanokat, melyeken legalább három biztos név kezeskedik, 's melyek legfőlebb 3 hónapra, 's ha záloggal biztosítvák, 6 hónapra fizetendők.

21. §. A' bank valóságos aranyban és ezüstben lévő értékének két harmadát tevő bankjegyek, több évekre, földbirtokra a' bejelentés elsőbbsége szerint kölcsönöztessenek: 1. hiteles összeírás mellett, melyről legközelebb az összeíró 's ennek fogyatkozásában az összeírást helybenhagyott tisztikar együtt egymásért felelős; és 2. ha a' bank betáblázási elsőséget szerezhethet.

22. §. Minden föltételek iránt, a' kamatot — a' mennyiben 4 századbérnél magasb nem lehet — kivéven,

a' kölcsönvevővel a' bank honi törvényeink szerint egyezkedhetik, de minden esetre szóbeli sommás perről szóljon a' kötelezés.

23. §. A' kölcsönzés a' jószág felének értékén felül ne történjék, vagy ha már a' jószág felén teher fekszen, oly föltétel mellett, hogy a' hitelezők, jogaikat a' bankra mind ruházzák át.

24. §. Még ha valaki bukás alá jutott, vagy bukófélben van is, a' bank az alább megirt *zálog mellett* az egész adósságot is leteheti, vagy átvállalhatja, ha a' bank alapja engedi; vagy ha a' bankmunkálatokat az egyezkedések alap nélkül is lehetővé teszik, különösen:

a) ha az adósnak adóssága, vagyonát, jövedelmének 6 százalékos számításával, meg nem haladja, és

b) a' hitelezők úgy egyeznek, hogy kamat fizetés mellett a' tőke lerovásáig elvárnak, egyszersmind pedig a' bukott vagyona közt a' tőkének legalább 45 év alatti lerovása végett (14. §.) van annyi arany és ezüst érték, vagy készpénz, mennyi az egésznek $\frac{1}{20}$ részét teszi, vagy van olyan ingóság, melynek eladásából ezen $\frac{1}{20}$ rész kitelik.

Az ily bukási esetekben a' jószág a' banknál mind addig zálogban leend, míg a' rajtafekvő teherből annyi le nem rovatott, hogy a' bank követelése nem teszen többet, mint a' jószág felének értéke; a' jószágot azonban a' bank maga nem kormányozhatja, hanem jó biztosítás, vagyis a' hasznbérnek félévenként előleges fizetése, különben a' hasznbérelő költségéni kivettetés mellett hasznbérbe adni köteles, az adós azonban, a' meddig

a' jószág kormányzása kezeibe vissza nem jő, a' haszonbérből egész vagyonához aránylag évenként legalább egy századbért kapjon.

25. §. Hogy a' nemesi fekvő jószágok is mind a' bankra nézve elegendő biztosságot nyújtsanak, mind magokban hitellel birjanak, határozatlik, hogy ha valamely nemesi fekvő birtok árverés útján adatik valamely legtöbbet ígérőnek kezébe, a' végrehajtó törvényszéki személy által történt átadás, vagyis az árverési utolsó szó első pillanattól fogva a' birtok az átvevőnél oly birói zálognak tekintendő, melyet ennek megegyezése nélkül 16 évig kiváltani nem lehet.

26. §. Az ezután történendő akár birói akár kötési zálogok iránt pedig, ha 32 év alatt ki nem váltatnak, vagy legalább irántok azon idő alatt per nem támasztatik, hasonlókép, ha a' pertámasztás után szinte 32 év alatt a' tulajdonos hibájából vagy késedelmezéséből vissza nem váltatott, elévülés határozatlik.

Ezt kell megtartani az akár hiteles, akár magános átvállásokról (fassiokról) is.

27. §. A' jobbágyi megváltásoknál eleintén csak nagyobb summák fogadtatandnak el, u. m. évenként fél, egy harmad, egy negyed, legfőlebb egy hatodrészt fizetések, de ha az örökváltsági pénztár, melyről külön könyv vitetendő, már oly állapotban lesz, $\frac{1}{30}$ részek is elfognak fogadtatni.

28. §. A' bank alapszabályainak bármelyike a' nyilvánosság útján vitatás alá vétethetik, egyébiránt akár

a' bank előterjesztésére, akár az országgyűlés tagjai bármelyikének indítványozására csak országgyűlés útján változtattathatik meg 'st. 'st.

Egyéb kisebb fontosságú alap- és kezelési szabályok más országokbani bankok szabályainak a' mondotak 's honi körülményeink szerinti alkalmazása után könnyen kipótolhatók.

* * *
* * *

Vajha gyenge szózatom elég erővel bírna figyelmet gerjeszteni azokban, kiktől ezen intézet valósítását várja, 's várhatja!

Előadásomban ékes szavakat nem keresék, ezekkel nem is bírok. Ha valahol, szóljon itt a' tárgy maga.

Többen már több jeles intézetet javaslottak, sőt létre is hoztak. Valamennyi, kisebb nagyobb áldozatot kívánt. Ime hazámfiain, itt egy nagyszerű intézet rövid vázlata, nagyszerűbbé, mint a' mely valaha hazánkban létezett, egy fillért sem szükség hogy áldozatok, csak akarjatok!

Kijavítandók.

15. lap. 5. sor. becsi — bécsi.
19. — 5. — befizetés — befizetéssel
27. — utolsó — szeint — szinte.

E G Y

NEMZETI MAGYAR

HITELBANKNAK

É S

ÉLELEMBIZTOSÍTÓ INTÉZETNEK

TERVEZETT SZABÁLYAI.

IRTA

S TEK. NEMES PEST VÁRMEGYE KARAINAK S RENDEINEK
AUG. 25-ÉN 1840-BEN

BEMUTATTA

FARKASFALVI FARKAS FERENCZ,

HITES JOGVÉD.

B U D Á N,

A MAGYAR KIR. EGYET. BETÜVEL.

—
1841.

E G Y

NEMLÉTI MAGYAR

HITELBANKOK

É S

ÉFELÉMBIZTOSÍTÓ INTÉZETEK

TERVEZETT SZABÁLYOK

Bank nélkül a gazdag ország is szegény : mert pénze nem akkor van , mikor kell , hanem mikor jó.

BEVÉTELEK

BEVÉTELEK ÉS KÖLTSÉGEK

BEVÉTELEK

BEVÉTELEK

BEVÉTELEK ÉS KÖLTSÉGEK

1811

Előszó.

Én is hívást érezvén keblemben egy darab kő letelésére hazámnak azon nagy épületéhez, mellynek emelését az idő olly sürgetőn parancsolja, egy Nemzeti Magyar Hitelbank s Élelembiztosító Intézet tervét még 1836-dik elején fejeztem be; de majd a féltékenység, majd egyéb akadályok megjelenésének gátot vetettek eleibe. Ezeket ugyan felemelkedett kormányunk mélyebb belátása jobbára már elhárította az útból, de még mindig nyommaszkodnak némellyek részint egyedül személyemre, részint a nemzeti részvétlenségből gördülnek elő. Mert mindjárt szűk a pénz a hazában, mi-helyest nem mulatságra, hanem köz jóra kell; tudományos munkának nyelvünkön nincsen bece, a számára érlesztett illy gyümölcsöt kis része éldeli a nemzetnek, s a munkás ember jutalom helyett csak kárát látja szorgalmának.

Azonban legörög az idő forgó kereke. A bank szükségé naponkint érezhetőbb, s kínjában vajúdik ollyannak szülésén is, mi hézagot pótol ugyan, de épen az által szoktat nélkülözni a jobbat, és pénzügyében még mindég sorvad a nemzet tátongó sírja felé.

Mert íme a pesti hirlap 67-ik száma szerint Wildner Ignácznak magyar országon tőkéket kiadni, vagy felvenni kívánók számára központosító intézet felállítását Bé-

kes vármegye rendei járásokint hirteltetni parancsolták ; pedig hol ennél a pénznek egyéb kezessége, mint eddig volt található jószáginkban? Szinte most jelent meg alsóviszti Fogarassy János úrnak Magyar Bankja, melly bankjegyekbe pályázva ringatja az ábrándot, de épen azért nem ébresztheti valóságra, sem a közhitelt nem szerzi meg támaszául, holott e nélkül épülete az amerikai bankok jegén sikamlanék el, pedig hol hamarébb mint nálunk? — Ismét másfelől ma holnap a pesti kereskedő bank nyilik meg valahára, melly némelly szükségít pótolandja ugyan a belkereskedésnek, de részvényeken alakulván, a pénz nagyobb részét nem magában a kereskedésben, hanem ezen részvények adásában vevésében fogja forgatni, s ma holnap házárd játékra aljasuland ez is, mint közönségesen actiákkal szanaszerte történni szokott. De a legjobb esetben is egy város szűk téréhez kötve, hatása szomjat nem olt, hanem gerjeszt.

Sietek azért vélekedésem szerint egy jobbal lépni fel, melly midőn biztosabb alapon forgatja magát a kereskedést, a közhitelt inghatatlanná teszi, ez által több áru cikket varázsol elő, élénkíti a közlekedést, és elzárja ajtaját azon játéknak, melly a magános vagyionon csendesen űzi maga rablásait, elvonván a munkás kezét is a dologtól, s a könnyebben s jobban jövedelmezhető bankjátékhöz édesgetvén. Sőt elzárja ajtaját azonkönnyü keresetnek is, melly a bank munkálkodásiból bizonyosan s becsületes módon járul a részvényesre ; mert a status nem köteles öszvedugott kezek mellett is gazdagabbá tenni a gazdagot, hanem minden kötelességének megfelelt, ha módot nyujt a keresetre kinekkiaek, a keresményt pedig biztosítja. — A bank könnyü keresete legyen mindég az országé, mellybe úgyis az egésznek java olvad öszve.

Ezen háromnak kezességét pedig az európai bankok között egyedül az én bankomban találni fel. Ez nyujt alkalmat a keresetre, kinekkinek vagyionja értékéhez képest kölcsönözvén pénzt, a bankba adott pénzekért az ország

kezességét kéri fel, s azért ölti magára a nemzeti magyar hitelbank nevet. — Ezen kezességért pedig olly tetemes nyereséggel kínálja meg az országot, mellyet más úton nehezen ér el valaha, s mellyel sürgető szükségein nagyot segíthetne. Sőt minden fillér áldozat nélkül hamar enyhíthet minden baján, ha saját bankjegyekkel szaporíthatja tőkáját, mit Fogarassy úr is ügyes tollal tár elő, vagy legalább a felségtől kölcsönözhetünk bankjegyeket, mi tán hamarabb eszközölhető, s mint én az 5 évvel ezelőtt terveztem. Ez azon egyetlenegy rés, mellyen a nemesség az annyira gyűlölt s szellemével ellenkező egyenes adó alól még egy időre az ország minden kára nélkül kibujhatik, s ez azon egyetlenegy mód, melly az úrbéri tartozások örökös megváltását teszi lehetségessé.

Ennyiféle oszlott nézetek közt mind a sarkalló szükségnek, mind körülményim parancsinak csak úgy felelhetek meg, ha terjedelmesebb munkám közrebocsájtását azon kedvezőbb időre halasztom el, mellyet talán megérlel számomra jelen kisebb munkám esmérete; most pedig ezen két nagyobb tervemnek csak szabályait bocsátom a nagy közönség éles ráspolya alá, ez pedig mind a kettőét; mert bátor mindegyike megállhat másika nélkül, gyámolítja mégis a kettő egymást kölcsönösen, s úgyis elég kevés pénzünk kitakarodásának legalább ezen révén útját vágja. Különösen pedig a ns vármegyék feszültebb figyelmét kérem ki e két munkára; nem azért, mintha elérte volna már a tökély lehető fokát, hanem hogy azt bölcs belátásokkal oda emelni, bár önszeretethől legalább e két bankot így vagy amúgy tulajdon nézetők szerint mentül előbb egyes keblökben is valóságra érlelni, az országgyűlésén pedig mind a kettőt törvénytől méltóságra felsegélni méltóztassanak. Mert törvényünk szerint még mindig ők teszik a nemzetet, s tulajdon rendelésök eredményét áldja, vagy sinli az egész haza. Már pedig alig képzelhetni sürgetőbb szükségét hazánkban kettőnél. Bemutatom pedig mind a kettőt szórul szóra épen

úgy, mint azt ns Pest vármegyének tavall aug. 25-én nyujtottam volt be, aug. 28-án pedig 4870-ik szám alatt fel volt olvasva, s az országgyűlési tárgyakban munkálódó küldöttséghez intézve — de mégis minden csatlék nélkül, hanem a kíséző esedezéssel együtt, minthogy abban a banknak constitutióknban ütköző akadályit sorozom elő, s elmozdításokat tervezem:— avval kecsegtetvén magamat, hogy e két banknak ezen száraz vázza is képes szikrát gyujtani jobb elmékben, s ha talán az egésznek vágyát is ébresztné fel, akkor már elsimítvák göröngyös útai jelenésének, s én szívesen szolgállok ezen két bank nemcsak meggyőzőbb kidolgozásával, hanem a kereskedőbank, zálogbank s gazdaságibank kész terveivel is. Ellenkező esetben én csak jegét törtem; de illy nagyokban merni vagy csak akarni is elég, és — a hiba nem enyém. —

A szerző.

Tekintetes Karok és Rendek.

Kegyes uraim!

Mind azon nemzeteknek, mellyek a míveltség felsőbb fokán tündöklenek, eleven példája, s több századok tapasztalása bizonyosságunk, hogy az ipar kifejtésének leghathatósb eszköze a hitelbank. Ennek szükségét nemzetünk is már rég óta igen sajnosan érezte, de valódi szükséggé épen most vált, midőn a váltójog sarkunkba vág. Mert ha nyakra főre szorítjuk az adóst fizetésre, arról pedig nem igen gondoskodunk, hol kaphasson e pénzetlen hazában ingó vagy ingatlan javaira kölcsönt a szorult ember, úgy sokszor megrontjuk azt, a hitelezőn pedig ritkán segítünk, mint élőpéldával is be tudom bizonyítani.

De bezzeg nem kis feladás nálunk hitelbankot alapítani. Ha sorra futunk a mivelt világ bankjain állapotunkra egy sem illik. Elnémul nálunk egy Say, Sismondi, Sonnenfels, Smith Ádám, úgy más fénycsillagi a finanziaának elhalványodnak, ha sugárt kellene vetniök egy nálunk alkotandó bank tervére. Mert minden bank maga kiadott pénzeinek legnagyobb biztosítékát a földbirtokban találja föl; már pedig nemesi jószáginkban épen ez a legbizonytalanabb, mert jószáginknak legbiztosb alapját tenné a királyi adony (donatio regia) már pedig ez is csak salvo jure alieno keletkezhetik, mint Verböczy 2. 9. §. 2. ismétli, tehát az már fogantatában ingatag s bizonytalan, mint ezer példa bizonyítja. De szinte ilyen a jus regium latensis, melly

sok jószágot a perek örvényébe dönt, s a birtokos kezéből kicsavarja. Tehát nálunk a porosz hypotheca rendszer sem alkalmazható; mert hogy adhatunk másnak bátorságot jószágunkban, midőn magunknak sem tudjuk megszerezni azt?

Ebből eredt, hogy magának a nagy mélt. kir. helytartó tanácsnak minden szemeskedése mellett is sok szép alapítvány enyészett el keze között, vagy igen nagyon megcsökkent az. Már pedig az ősiség kérdése egészen a nemzet életereibe vág, s olly igen bebonyolódott alkotmányunk minden ágaiba, hogy azt mintegy sarkaiban feszegetjük, midőn az ősiség csomóját bontogatjuk. Ezen tehát maga az ország a felséggel együtt sem segíthet egy könnyen; mert a javítás hasznaival mindég közös az újítás veszedelme, s még épen nincs eldöntve azon kérdés: nem rosszabb-e az illy gyógyulás magánál a betegségnél, s illy áron vásárolni a hitelt nem káros-e?

Ezen nagy kérdés fejtegetésébe tehát ez úttal magam sem ereszkedem, hanem íme egy közép utat javallani bártorkodom, mellyen a gordiusi csomót minden veszedelem nélkül megoldhatni. Ezen hathatós eszköz lenne a közkezesesség; az az: ha az egész országnak, vagy pedig, ha a bank egy vármegyéé, az egész vármegyének közönsége a bankba tett, s ez által kölcsön adott pénzekért minden ingó s ingatlan javaival kezesskednék, úgy vetvén ki a banknak netalán történhető veszteségét a nemességre, mint a koronázási vagy más az ország által megszávalt pénzeket a nemességen a legújabb törvény szerint is szóbeli per útján megvehetni. Ime ezen kezesskedés az aviticitással is megférhet; mert bátor a szóbeli pereknek bizonytalan folyamata, hányva veti a jószág birtokosát, a jószág mégsem költözik ki a vármegyéből. Bárki legyen tehát annak birtokosa, mindég egy részét viselné azon tehernek, melly a banknak történhető veszteségéből azon jószágra teherképen háromlanék. De ekkor a bank nyeresége egyedül azon vármegye tulajdonát tenné, mellyik ezen kezességet vállal-

ná fel magára, vagy pedig az országot, ha az ország kezeskedett volna a bankért.

Ezen kezesség felvállalásánál pedig nem szükséges valami nagy lelkesülésre hevülni fel: mert a közbizodalom hiányát alig érzi kártékonyabban valamely nemzet a miénkénél. Ime, ha nálunk valakinek pénze vagyon, de nincsen elegendő ügyessége vagy bátorsága a szemeskedés sikamló mezején haszonbajtóvá tehetni azt, alig leli biztos helyét pénzének; mást ellenben szép jószággal, nemes szívvel s iparkodó tehetséggel áldott meg a gondviselés, de a közhitel hiánya miatt nem talál kölcsönt jószágára, s bűnhődik más vétkéért. — Ezek hát most kölcsönösen nyövik egymást, kik egymás baján segíthetnének kölcsönösen. Ime, most lenne kitárva egy olly intézet, hová özvegy, árva, szegény elaggott, ügyefogyott bátorsággal betehetné pénzeit, tökéletesen meggyőződhetvén felőle, hogy kamatját félévenkint rendesen kikaphatja, mikor pedig tőpénzének jobb hasznát látja valahol, felveheti a tőkét is bizonyosan; a pénzhajhászó birtokos előtt pedig olly tár nyílnék ki, hogy birtokára minden huzavona, nagy intéz, nagy alkubér nélkül a meghatározott nyilvános rendszabások szerént bizonyosan kaphatna pénzt. Ez tehát perselybank is lenne egyszersmind, és pedig sokkal terjedelmesebb a mostani takaréktár nevünél, minthogy ebbe akár-mely nagy sommát be lehetne fektetni, s az eddig létező aradi, kolosvári, pesti s netalán másutt keletkezett hasonnemű bankokat egybe olvasztani. Minthogy pedig Európának még egy bankja sincs, mellynek pénzéért valamely nemzet kezeskednék, hihetőkép a külföldről is ömledeznék abba sok pénz, s gazdagítná országunkat.

Sőt illy bankkal tartozunk is ám magunknak, hacsak magunk magunkal ellenkezésbe jönni nem akarunk. Mert ime az idei törvény is a 7-ik cikkely 9-ik ágozatában a jobbagyi tartozás- s megváltásából bejövő sommákat a kir. fiscus és nagy mélt. helytartó tanács felügyelése alá rendeli, holott, mint láttuk, birtoki jogaink bizonytalansága

miatt ezen felügyelés sem teheti mentté a pénzt enyésztétől. Mit itélhet hát felőlünk a külföld, midőn látja, melly sok vajadás között születik nálunk valamelly alapítvány, s hamar egyszer megszületett, mint egy szélnek eresztni szoktuk azt? Valóban több borostyán virítna akkor a jótéviség elég parlagon hagyott mezején még nálunk is, ha annak sikerét biztosítná a nemzeti kezeskedés. Igen illenék pedig a magyarnak nemesebb dicsvágyához, minden magános alapítványokat a haza díszére törvénykönyvünkbe gyűjteni össze, s azok pénzeit nemzeti garantiával biztosítani. Ez volna egy hathatós eszköz az egyesek buzdítására, a nemzet pedig egyik legszentebb köteleességét teljesítné.

De azért is vagyunk illy biztosítással kötelesek egymásnak, minthogy ennek hiánya miatt sok pénz takarodik ki úgyszólván elég pénztelen országunkból. Ime az élelembiztosító intézet (Versorgungsanstalt) a jégeső s tűzkárait megtérítő, több ápoló s más közcélú intézetekbe tömérdek pénz vándorol ki hazánkból, holott az első nem is igen felel meg maga céljának, a többit pedig kevesebb áldozattal nálunk is létesíthetni, s még többféle hasznos intézeteket lehetne létre hozni.

Minthogy pedig én számos évek óta úgy a törvényben mint a fináncztudományban egyformán buvárokodtam, mind ezen hiányainkat elfogódott szívvel s talán jobb szándékkal, mint sikerrel fontolgatván, még 1836-ik év martiusának elején mutattam be a helytartósági könyv vizsgáló intézetnek egy illy czimű munkámat két kötetben: „Terve egy felállítandó nemzeti magyar hitelbanknak, kereskedésnek s némelly jótékony intézetnek“ sőt ebből az Athenaeum 1837-ki folyamatajának 45. s 48-ik számában mutatványokat is közlöttem; de ezen munkám más közben jött, s a nemes vármegye előtt is tudva lévő akadályok miatt mind eddig világot nem láthatott; nem is olly hamar jelenhetne meg, mindazt a sarkalló szükség kívántatná. Addig is tehát azon terjedelmesebb munkámnak két darabját, ugymint a hitelbanknak s élelembiztosító intézetnek statutumit, mint az

egésznek vázlatát. de a mellynek a nagy közönség előtt megjelenni mindenkor elégséges, itten az *∫.* s *∩∩.* alatt bemutatni bátorkodom, olly alázatos kéréssel járulván a ts karokhoz és rendekhez, hogy ezeket egy küldöttség által megvizsgálni, eredményeit netalán a többi ns vármegyékkel is közölni, s e két bankot vagy tulajdon kebelében ezen vármegyének felállítani, vagy azt nagyobb siker elérése végett annak idejében talán az országgyűlésére is felterjeszteni kegyesen méltóztassanak — fentartván magamnak azon jogot, hogy mostoha sorsom, s többféle jó czéлом tekintetéből annak idejében tulajdon jutalmam végett a nemes vármegye vagy az ország karaihoz s rendeihez benyujthassam alázatos kérésemet.

Mondám, hogy talán a ns vármegye maga alakítson illy bankot kebelében, mert minden vármegyének joga van maga körében statutumokat hozni, mint azt már Verbőczy 3 : 2 § 1. jelentette, s a közgyakorlat ez ideig is megtartotta; sőt joga van maga nemességét a megszavalt fizetésre szorítani is, mint 1486 : 64 rendelte el. Ennek jótévősége úgysis annál érezhetőbb, mentől terjedtebbek annak működései. Azért igen kívánatos volna, hogy mentül több vármegye alakítna illyest kebelében. Azonban legkönnyebben létesíthetik az illy bankot olly vármegyék, mellyekben a nemes káptalanok alapítványi pénzeket is forgatnak; mert 200,000 ft pengővel megkezdhetni az illy bankot; sőt hozzá ennyi kész pénz sem szükséges, minthogy ennek hiányát elfogadható kötelezvények is kipótolják, ha mind az adós, mind a hitelező a bank nyereségét kész pénzben lefizetik. Az élelembiztosító intézet ellenben csak úgy gyaraodhatik, ha maga van az országban, s egyszersmind számos tagokat számlál.

Ezen két bank egymást kölcsönösen gyámolítván azon nagy nyereségen felül, melly az egyesekre árad ki, szép nyereséggel jutalmazza a bankot adó vármegyének vagy országnak fáradságát, de nyereséges eredményei akkor folynának bővebben, ha az ország venné azt pártfogás alá, s

tulajdon törvényeit az ipar s kereskedés kívánatához módosítaná. Mert ime a vármegyék statutumi az ország törvényével nem ellenkezhetnek, mint ugyancsak Verbőczy 3: 2 § 2 kimondotta; már pedig 1715: 51, s 1802: 2 rendelkezése szerint az adóson semmi szín alatt sem lehet többet venni 100 ft után 6 ftnál; tehát a betétel bér, irásdíj, szerbér (provisio) s utó inter egészen kimaradna a banknál, holott ezeknek kellene fizetniök a felügyelés költségeit, s ezek képeznék a tartaléktárt, melly a kezességnek minden terheit maga elviselné a nélkül, hogy a kezesség miatt a vármegyének vagy országnak tulajdon zsebébe nyulni valaha szükséges lenne. Módosítani mondom kellené a törvényt; mert ime Osztrák szomszédinknál sem szabad többet venni az adóson 100 ft után 5 ftnál, de a kereskedésben, a pénzesarnokon a discontó többször volt már 12, 20, 30 s egész 50 ft is, mint a hitel állott, sőt én példát mondhatok reá, hogy egy kereskedő kénytelen volt minden 100 ft után 67 fttal fizetni a discontót. Ha tehát a köz életben fentartaná is a törvény büntető karját az uzsoráskodók ellen, mint én azt fentartatni ohajtom is, a banknak mégis a közhaszon tekintetéből, nagyobb szabaddítékkal kedveskedni üdvös volna, mint ezt 1840: 16 § 55. 56. a kereskedőknek meg is engedte. Maga a zálogház 10 ft 50 xr procentot vesz.

Vannak azonban nálunk egyéb gátjai is a hitelbanknak, mellyek elhárítása az egyes vármegyék hatása körét ugyan felülmulja, de az országosan egybegyült kamarok és rendek ezeken is minden rendbomlás nélkül segíthetnek. Nevezetesen én ezen hitelbank 14-ik szabályában b) alatt közbátorság végett azt kívánom, hogy a költsön vevő előb ártassa be (intabuláltassa) kötelezvényét, minekelőtte a bankból felvette a költsönt valósággal; de bezzeg a Plan. Cur. de liqu. deb. Dec. 13 azt rendeli, hogy nem a kötelezvény költétől, hanem a kölcsönnek valóságos felvételétől kezdődik a tartozás; tehát azon esetre, ha két beártott kötelezvény elsőségéről történik a vetekedés, azt

illeti az elsőbbség, hol a lefizetés előbb történt. Ugyan ezt rendeli a legújabb 1840. 21 § 10 törvény is. Én ezen törvény alaposságát magam is szentnek ösmerem, de mivel a bank pénzeit máskép biztosítani nem lehet, hanemha a felvétel előtt léssen a kölcsön veendő pénz betáblázva, ezen törvényt a bankra nézve kivétel gyanánt megszüntetni esedezem. Ilyen akadályja volt eddig a hitelnek a concursualis perek végtelensége; mert felkopott annak álla, kinek pénzét ezen örvénybe sodrotta be a sors vadszeszélye, ha abból kellett elősködni a peresnek. Vallyon segített-e ezen az 1840. 22. törvény valamit, és mennyit? meghatározni még nem lehet, minthogy ez a tapasztalás éles ráspolyán még nem ment által. Óhajtani való volna, hogy az 1723: 48 § 2. jönne ismét keletbe, melly a zár alá vett holmiból a per alatt az intereket rendesen fizetni határozta, elég kárnak nézvé a hitelezőre, ha tőkétől bár később esik is el. Ilyen ellensége a hitelnek minden makacs adós, de a bírák hibájából, minthogy ezek Mátyásnak azon természet sugta törvényére: Ki mint kötelezte magát, akképen légyen elítélve (1486: 17) semmitse hajtván többé, a pert az alperes által a kötlevel szavai ellen végtelen huzni megengedik. Ha bíránk maguk ítéletökben ezen törvényt követnék most is, ugy semmi szükségünk sem volna azon bonyolitott idegen származású váltójogra, valamint ez sem használ semmit is, ha bíránk a szerént ítélni elmulasztanak. Azonban az idej törvény XI. cikkelyének 2. §-ból úgy látszik, mintha Mátyásnak azon törvényét helyre állította volna. Ezen esetre a banknak váltójogra szüksége nincs.

Ezeket meg kellett emlitenem, mert ebből kitetszik, hogy a bank maga egész kiterjedésében csak úgy állhat fel, ha azt az ország a felséggel együtt helybenhagyja; mert a felségnek magános privilegiuma nem is szerezhethet állandóságot ezen banknak, minthogy törvény ellen privilegiumnak sincs ereje, mint Verbőczy 2: 41: 1723: 15 § 1. Pl. Cur. de Div. succ. in comitatibus Dec. 38 nyilván-

nyítja. De az illy privilegiumnak volna még is olly hatása, hogy e mellett a banknak követelésit uzsoráskodásnak tekinteni nem lehetne.

Azon esetre tehát, ha a ns vármegye minden privilegium nélkül nyitna meg egy hitelbankot, ezen tervben érintett némelly hasznokról lemondani kénytelen volna; már tetemesebbé tenné nyereségét a privilegium, de még tetemesebbé válnék jövedelme, s biztosabb fenállása, ha ezen bankot az ország venné pártfogás alá, részint módosítván, részint világosabban fejezvé ki az előbbi törvényeket; mindazonáltal annyiféle szükséggel küszködik édes hazánk, hogy annak fedésére ezen banknak jövedelme távul sem volna elegendő. Mert kinek szive a tűz s viz okozta károkból eredt inségén a föld népének meg nem indul, emberi névre sem érdemes. Tűz ellen ugyan legalább az épületeket óvhatni meg, ha az ország, vagy minden vármegye maga kebelében kényszeritné a lakosokat tűz elleni építésre, minőnek több modorit, s köztök Vas Imre urét közli az idei Ismertető. Kényszeritné mondom, mert a magyar maga kárán sem tanul; de bár kényszeritne jegyzővel biró minden helységet ezen Ismertető, s a Gazdasági Tudósítások jártatására is; mert sok egyes czikkely találkozik ezekben, mi egy helységnek ebbeli egész évi költségét buzsásan megtérítné. Legsürgetőbb szükségünk volna tehát vizeink szabályozása. De ez már maga olly tömérdek summába kerül, melly az ország rendes erejétől éppenséggel nem telik ki; pedig még apró folyóinkat csatornákká kellene átváltoztatnunk, ásatnunk más csatornákat, száló homokot megkötnünk; Mak Ádámféle mellék utakat csinálnunk; hidakat s vas utakat épitenünk; kereskedési, gazdasági s zálog bankokat állitanunk, ha az ipar mezején a többi nemzetekkel verset haladni törekszünk. Pedig még szükséges volna minden faluban tanodát és kisdud óvó intézetet, minden városban kórházat, minden vármegyében lelencz, szülő s dolgozó házakat állítani, hogy a munka kereső dolgot kapjon, a csavargó

pedig, s a meg nem ítélt, vagy kevésbé vétkes rabokat munkára kényszerithessük, mert az éven túl raboskodók csak úgy nem válnak nagy terhére a státusnak, ha azokat a bányákban dolgoztatjuk, verés helyett mindenütt dolgot szabván büntetésül. Pedig még a Lodovicea sem készült el; a nemzeti játékszin tengődik; a Gazdasági Egyesületnek sem kertje, sem földje, sem lakása; a muzeum tiszteinek fizetése igen csekély; politechnia még nem árasztja áldását a hazára; a tudós társaságot szakokkal gyarapítani, s több tagokkal és jobb fizetéssel ellátni szükséges; holott a tan-egyetem sem tűntetheti elő minden tapasztalását a természet, vegy és kézműtannak; benne egészen hibázik a képirás, zene, ének, testgyakorlás, uszás, küzdés, táncz, lovaglás, szobrászat, csillagászat és tengerészet; pedig gazdasági, történetirási, s műtani utazásokat is tétetni, s ezekben kérdéseket s jutalmakat feltenni, gyárokat köz költségen építeni szükséges volna, ha a nagy nemzetek sorába feljutni ohajtnánk. De az is illenék a magyar nemes érzékenyebb szívéhez, s a nemzeti méltóságához, hogy minden szegény gyermekét köz költségen nevelje fel, s élelve megkeresésére, az ő hajlandósága s tehetsége szerint tegye képesé, mint hajdan Göröghon cselekedett.

És ez még sem mulná fel erőnket, ha a nagy nemzetek nyomán indulnánk el. Ezt a nagy elvet, melly javallatomnak második részét tenné, s mellyet ezen csatlékokban én nem is fejtettem ki, félve emlitem itt meg, több országgyűlés vitatásiból tudván azt, melly nagyon idegenkedik nemzetünk minden nemzeti adósságtól. De int az idő, s nem hágy egyéb választást, mint a tengés és adósság tétel között. Bátorkodom tehát a ts vármegye által az ország rendjeinek s karainak tenni azon javallatot, hogy száz millió ft papiros pénzt alkossunk, vagy is inkább annyit kérjünk költsön a felségtől banknótában. — Minthogy ez csupán a kiállítás költségébe kerülhetne, tőle nem fizetnénk semmi intert, s a kölcsönt is annak

idejében csak papirosban fizetnök vissza. Ha ennek értékéért magunk között, visszafizetéséért pedig, vagy elégetéséért a felség előtt vállalnók magunkra a kezességet, a nagy terv valósulhatna, mert ezen tőkét nem kellene felémésztnünk, hanem csak a bankban forgatnunk azt, s jövedelmét forditnunk a közjóra: úgyis sokkal több lesz a pénzkérő a hitelbanknál mint a betevő, s így már nagy részét ezen 100 milliónak a hitelbank rendszabályi szerént forgathatnók, holott létre érlelhetnök vele a kereskedési, gazdasági s zálog bankokat is, mellyek szabályit nagyobb munkámban terjesztem ítélet alá. Így a 100 millió évenként bizonyosan jövedelmezne vagy 10 milliót, mit 50 esztendeig évenként forditván a közjóra, 50 év alatt 500 millió értékű intézeteket az országnak minden terhe nélkül alkothatnánk; ezentul pedig az inter elégetésével látván a fogyasztáshoz, vagy visszafizetéshez, 16 év, s 8 hónap alatt az egész papiros pénz elenyésznek.

Arról pedig nem is kételkedhetünk, hogy ő felsége alázatos kérésünkre kegyelmesen hajolni nem méltóztatnék, minthogy bizonyosak vagyunk benne, hogy ő felségének felemelkedett nemes lelke alattvalóinak boldogításában mindétig örömét találja fel. De kérésünk megadását annál nagyobb bizodalommal remélhetjük, minthogy 1811-ben ő felsége maga méltóztatott kegyelmesen felszólítani bennünket, hogy 100 millió papiros pénz értékéért vállalnók magunkra a kezességet. Mit akkor másért nem cselekedtünk, azt most magunkért tenni kötelesség. Attól sem tarthatni pedig, hogy ezen tömeg a papiros pénz becsét leszállítja; mert evvel nem azon szám szaporodik, mellynek most meg van bátorsága, hanem olyan szám tűnik elő, melly eddig nem ismert új kezességgel lészen biztosítva.

Hogy azonban ezen papiros pénznek annál biztosabb legyen értéke, kölesönözzünk pengő pénzben is vagy 40 vagy tán 100 millió forintot. Ezt Osztrák szomszédinknál is megkaphatjuk két procentre, mint ime ezen sz. kir. vá-

ros példája bizonyítja; az Angolhontól pedig talán olcsóbban is; minthogy pedig nálunk 6 procentre örömet felveszik a pénzt, szemlátomást tűnik elő, hogy ezen adósságra évenként 2 procentet kamatban, 2 procentet pedig a tőke fogyasztására fizetvén le, ezen adósság az országnak ismét minden terheltetése nélkül 50 év alatt elenyészik, sőt évenként még 2 procent nyereséget hajt be az országnak, vagy is inkább majd két annyit, ha a banknak egyéb szokott nyereségét is beszámítjuk; vagy letelik előbb is, ha több procentet fizetünk le a tőke fogyasztására. Így tehát papiros pénz nélkül is segíthetünk magunkon.

De azon sincs okunk kételkedni, valljon ezen 100 millió kölcsönpénz behozza-e a 10 procentet avagy nem? mert itt a kölcsönnek alap-oka nem a 10 procent, hanem a 100 millió jövedelme. Már pedig ez magában is 6 procentel 6 millió forintot tesz, ha az egész 100 milliót tőkévé fordíthatjuk; ennek pedig egy év alatt történendő czélirányos beépítése elég munkát s gondot adhat. Azonban a 10 procent annál is inkább hihetővé fog válni, minthogy olly források is vagynak ezen banknak, mellyek ezen statutumokban kitévék ugyan, de mellyek mégis ki fogják játszani a legfeszültebb figyelmet is. Ezeket én a banknak gyakorlati részében fogom előtüntetni, valamint előterjeszteni azt is, miként lehet nekünk dolog házainknak durvább kézműveivel is a külső piarczokon az angol honnal is kiállni az árszatát; sőt kimutatom, hogy ezen papirospénznek legnagyobb részét külső kereskedésünk által kongó pénzzé is változtathatjuk.

Igy lehetne valahára beteljesíteni a nemzetnek azon régi kívánságát is, mellyet 1723: 99, 115 s 116 törvény-cikkben fejezett ki, s mellyet 1791: 21, s 1802: 30 hasztalan sürgetett mind ez ideig.

Ámbár pedig maga az országgyűlésé több vitatásban minden hazafit felszólított annak előterjesztésére, ha mit a honi ipar felsegállítására jónak vél; mégis ezen munkám

bemutatására itten egyedül azon meggyőződés birt, hogy a ts ns karok és rendek a közjóra czélzó minden eszmét kegyesen fogadni, s felsőbb belátásoknál fogva az illy éretlen gyümölcsöt is a haza számára megérlelni szokások szerint ez úttal is méltóztatnak; ki magamat, nékem annyira szükséges kegyességökbe ajánlván, mély tisztelettel maradok a ts karoknak és rendeknek, Pesten 25. aug. 1840.

alázatos szolgája

Farkasfalvi *Farkas Ferenex*,

hites jogvéd.

NEMZETI MAGYAR HITELBANK SZABÁLYAI.

Vezérszó.

Régóta veszi észre a magyar nemzet, hogy pénzelbíró több fiai alig találják bátorságos helyét pénzőknek, honnét azt nemcsak akármikor, de magában a kiszabott időben is, egész bátorsággal kikaphatnák; ellenben jószággal bíró sok hazafi ugyanezen okból a hitel hiánya miatt, szép vagyonára sem talál pénzt. Azért a magyar nemzet most egy olly bankot alakít, mellynek pénzeiről az egész ország (tán vármegye) nemessége minden ingó s ingatlan javaival kezeskedik. Ebbe tehát pénzt egész bátorsággal beteheti, ki mérséklett haszonnal beelégszik, meggyőződhetvén a felől tökéletesen, hogy nem csak pénzt semmi esetre sem vesztheti el, hanem a tőpénzt a felmondás idejére, az intert pedig félesztendőnkint okvetetlen felveheti; az pedig pénzt talál benne, ki a kölcsönnek bátorságát maga vagyonában kimutatja. Ennek nyeresége az országé, vagy azon vármegyéé, melly érte kezeskedik.

Ezen bank pedig két részre oszlik: egyik élde vagy is élelem biztosító intézet nevét viseli; másik takaréktár, melly kiterjedésénél fogva ezen nemzeti magyar hitelbank nevét ölti magára. Itt erről vagyon szó, mellynek szabályi e következők:

I.

A bank eszméje.

1. A magyar nemzet ezennel egy olly bankot alakít, mellynek pénzeiről az egész ország (tán csak vármegye) nemessége minden ingó s ingatlan vagyonával kezeskedik olly formán, hogy a bankba beadott pénz semmi esetre sem veszhet el.

2. A banknak célja abban áll, hogy abba pénzt bátorságosan betehesse, ki azon magának nagyobb hasznot fordítani nem tud, az pediglen pénzt találjon benne, ki annak bátorságáról maga fekvő jószágában elég biztosítást mutat elő. Azért most csupán fekvő jószágra adhat kölcsönt, de később kiterjed zálog-kereskedő-gazdasági-tüz-marhadög-jégeső s más csapások ellen biztosító bankokra is. Ezen bank egyszersmind egy terjedelmesebb takaréktár, s hozzá van csatolva az élde, vagy is élelem biztosító intézet, mellynek tulajdon szabályait más könyvecskében találni meg. Ezen két intézet egymást segíti kölcsönösen.

3. Igy tehát ezen bank nem egynéhány nyerekedő ember kockajátéka, hanem egy jótékony intézet, melly maga léte áldásait a legtávolabbi szántóvetőre is kiárasztani törekszik, mit most annál biztosabban eszközölhet, minthogy az 1836: 4. § 6. rendelkezésénél fogva telkének használatában, ugy mentesített házában s marháiban a bank pénzének bátorságát kimutathatja a földművelő.

4. E szerint a bank nem épül részvényeken (actiakon) hanem csupa hitelezőkből s adósokból áll össze, kik közt a hitelbank közbenjáró. Itt a hitelező a banknak hitelez, a kölcsönvevő pedig adósa a banknak, úgyhogy a hitelező nem is tudja, melly magános személy veszi fel az ő pénzt, sem az adós nem ismeri személyesen, ki pénzének adósa lett. A bank hitelezőjét, vagy adóssát általánosan

nevezzük *bankárnak*; különösen pedig hitelezőjét *bankásznak*, adóssát *maglásznak*; a bankot terhelő adósági levelet banklapnak; a bank javára szóllót *maglapnak*. Elfogad pedig a bank két forinton felül akármely kis sommát; igen nagy summákat pedig csak úgy, ha jónak látja, mint even a bécsi takaréktár is úgy bánik.

II.

A bankárok hasznai.

5. A bankásznak nincsen semmi bizonytalan ingatag v. nevedező nyeresége, melly vagyont s becsületet rongáló hazard játékra fajulhatna el, hanem az ő haszna rendíthetetlenül ebben áll:

a) Hogy beadott tőpénzének bátorságáról tökéletes meggyőző bizodalomban nyughatik, annak elvesztétől semmi esetre nem tarthatván.

b) Hogy annak kamatját félesztendőnként rendes időre bizonyosan megkaphatja, ha azt kivenni szándékozik.

c) Ha pedig a kamatot bennhagyni kívánná, s a felől a bankot előre tudósítja, ugy a kamat is tőpénzzé válik s félévről félévre kamatol az is, és növeszti a tőkét.

d) Hogy kiveheti magát a tőpénzt akár egészen, akár annak egy részét, mint neki tetszik, de mégis a rendszabások szerint.

e) A banklaphoz hozzá van nyomtatva 20 darab kamatlap is, (Coupon) minthogy ezen kamatlapokat a bemutatónak fizeti ki a bank, azt időközben is eladhatni akárkinek, sőt maga a bank kevés ágió mellett magához váltja azokat idő előtt is, mint a 17-ik szabályban látni fogjuk.

f) Ugy szinte magát a banklapot átszállithatni akárkire azon csekély átírási díj mellett, melly alább a 9-dik szabályban az f. g. h. betük alatt látható.

6 A maglásznek a bankon nyereségei ezek:

a) Hogy szorultságában nem kell pénzért szanaszét futkosnia, sem pénzhajhászokat (sensal) s nagy intereket fizetnie, hanem egy bizonyos tár nyilik előtte ki, mellyből minden huzavona nélkül csupán 6procentóra annyi pénzt kaphat, mennyinek bátorságát maga vagyonyjában kimutatja.

b) Hogy a visszafizetés idejét maga határozhatja meg, melly mégis 32 éven túl nem nyúlhatik.

c) Hogy adósságát részenként fizetheti le, és pedig olly részletekben, mint maga jónak véli, a részletet mindig felül értvén a kamaton. A részletet és kamatot együtt véve nevezzük maglatnak. A kamat mindenütt 6 forint esztendőre száztól, melly fél esztendőnként három forinttal előre fizetendő mindaddig egyforma mennyiségben, miglen a részlet, annak intere és interének intere által az egész kölcsönvett tőpénz le nem telik. Azon részlet, mellynek fizetése leghosszabb időre vagyis 32 esztendőre nyulik, félévenként száz forinttól csak 39 krt, vagyis 13 garast téssen felől a 3 forint kamaton. Mennyi idő alatt pedig mennyi részlettel róvhatja le maga tartozását a maglász, az ide csatolt tizenegy táblából kiviláglik. — Ezen táblák teszik minden nagyobb sommára nézve is a mustrát s prototypot, minthogy minden nagyobb sommára nézve is megtudhatni nemcsak a letelés idejét, hanem detri szabály szerint azt is, mi még fizetni való minden évben.

Jegyzék. Igazságtalannak látszhatik, hogy a maglász akkor is, midőn már a befizette részlettel leróta egy részét adósságának, annyi kamatot fizessen, mintha még abból semmit sem rovott volna le; mert a maglász nem tartoznék azon sommától fizetni kamatot, a melly sommát ő adósságából már leróta. Ezen kamattal tehát ő többet fizet kelletténél: ugy de ezen kamat, sőt ezen kamatnak kamatja le van húzva a tőkéből, mint a 12-ik táblából láthatni. Csak így lesz

az lehetséges, hogy a második tábla szerint csupán 13 garas félévi részlettel 32 esztendő alatt leróhatni egész száz forintot, holott azon 13 garas 32 év alatt évenként kétszer számítva, és így 64-szer fizetve be, csak 41 ft 36 krt röv le és mégis ki van vele fizetve az egész 100 frt adósság: mert a többi a feleslegesen befizetett interen és annak interein kerül meg.

7. Ha ki pedig inkább szeretné a tőke lerovására felvállalt sommán felül félévenként csak a hátra levő tőkének kamatait fizetni előre be, a bank így is kölcsönöz.

Jegyzék. Ez által a bank magát közbizodalomra érdemesítini igyekszik; mert ez által sokak előtt tisztább s érthetőbb lesz a bank fogalma, úgy hogy egészen felesleggé válik mind azon sok számolás, mellyet én a 6-ik szabály bővebb megértésére a gyakorlati részben terjesztek elő; mert például: ha ki részletben évenként 4 frt fizet, bizonyosan tudja azt, hogy ezt néki 25 esztendeig kell fizetnie, mert $25 \times 4 = 100$: holott az előbbi szabály s a 8-ik tábla szerint csak 16 s fél év alatt fizetné azt. Már most kérdés: mellyiket teszi örömeztőbb a maglász, a hosszabb fizetést-e, mellynek igazsága előtte a természetes ész szerint is világos? vagy a rövidebbet, mellyhez vagy bizodalom vagy a számolás mestersége is szükséges? Egyébiránt az első mód szerint a bank-tisztségek kevesebb a dolga, s mint a banknak, mint az adósnak nagyobb a nyeresége.

III.

A banknak nyeresége.

8. Magától értetődik, hogy ezen sáfárkodás a banknak tetemes kölcségébe kerül; mert a bank könyvei, a nyomtatott bank- s maglapok s más irományok, a tiszteteknek fizetése, a szolgálk bére, sat. tetemes pénzmennyiséget e-

mésztenek fel. E felett a felmondandó tőkék vagy elkészhető interek fizetésére egy sommát inter nélkül kell hevertetni; kell ismét nagyobb sommát is készen tartani a netán elveszendő tőpénznek azonnali kipótlására s több egyebekre. Mindezeknek természetesen a bankároktól kellett kikérülniök; a mi pedig ezeken felül nyereség mutatkozik a bankban, az koránt sem a banké, hanem arról az ország (vagy vármegye, ha ezé a bank) jó czélokra tetszése szerint rendelkezik.

9. Nevezetesen a bankászoktól nyereségei ezek:

a) A bankász minden beadott 100 forinttól 1 forint ráadást vagyis ágiót enged a banknak, egyet pedig akkor, midőn a banktól pénzt kiveszi. Tehát azon egész idő alatt, míg a bank azon pénzt forgatja, a bankász csak 2 forintot ad a banknak sáfárkodása jutalmául 100 forintól: ha azonban 20 év alatt sem kéri vissza pénzt a bankász, akkor ismét 2 forint ágiót enged a banknak, s dupla írásdíjt, mintha kivette s újra betette volna pénzt: mert 20 év alatt 5%val magát a tőkét már kikapta a bankász, holott ezen tőpénz azonnal is az ő birtokát teszi.

Jegyzék. Ha tehát valaki 10,000 ftot bankol s ezen ke-
rek sommának kívánja szedni interét, fizessen rá még ágióban 100 ftot, máskép ezen 100 ftot a 10,000 ftból huzza le a bank és így a bankásznak csak 9900 tőpénz kamatozhat.

b) A bank senkinek sem fizet évenként kamatban 100 tól hat forintot, hanem vagy 5, vagy 4 vagy 3 ftot. Öt ftot fizet annak, ki legalább 3 esztendeig hagyja bent tőpénzt, és kivetele előtt hat hónappal mondja fel azt. Négy forintot fizet annak, ki három hónapi felmondást köt ki magának, s legalább esztendeig tartja pénzt a bankban. Három forint végre azoknak jár, kik csak három hónapig kötelesek bent hagyni pénzeiket, s három napi felmondásra pénzökhöz akarnak jutni, azontúl akármikor, sőt ezen somma tetemes nem is lehet. A depositumok után is ezen okból három forint esik a helyett, hogy

másutt abból huszad részt vonnának le, miut eddig 1638 : 31 szerint törvényesen történt az. Azonban 150 forintot meg nem haladó takaréktári summákat azonnal fizeti a bank felmondáskor. Azokat nézzük pedig takaréktári summáknak, mellyek beadáskor 150 forintot nem haladtak meg s 200 forintnál feljebb nem nőttek; de egy személy illyennel csak egyel bír. Ezeknek minden szempillantási felmondhatás mellett is 5 forint inter jár minden 100 forinttól, és ezeket semmi egyéb nyeresége nem terheli a banknak, hanem egyedül az irásdíj, melly ime következik.

Jegyzék. Ezeknek talán a hatodik forintot is ki lehetne szolgáltatni a 200 forint erejéig olly megszorítással, hogy kinek azon túl is volna pénze a bankban, az eme 200 forintjára nézve is minden közönséges rendszabályoknak alája lenne vetve. Az eddigi fundatióknak is 6 ft inter járhat, ha az ország úgy rendel. Rajta a banknak így is van nyeresége.

c) Ki a bankba tőkét ad be (bankit) vagy a tőkét kiveszi abból (kibankol, bankol) akár részben akár egészen fizet a bankba irásdíj fejében átaljában 30 krt, nem tekintvén arra semmit, sokat adott-e be vagy keveset, mihelyest nem kevesebb 100 forintnál. Ha azonban apró cseprő summákban volt bankitva ezen pénz, tőle a 30 krt csak akkor fizeti meg a bankász, ha ezen pénz akár ráfizetéssel, akár bennhagyott interével nevedett 100 ftra.

d) Midőn a bankász szokott interét szedi, a megkapott internek minden 100 forintjától félesztendőnkint 15 krt, vagyis minden forintól egy negyed denárt fizet; de ezt sem fizeti akkor, midőn nem szedi ki interét, hanem a tőkéhez tudatja azt.

Jegyzék. A bécsi élelembiztosító intézetnél a beirásért első augustustól utolsó szeptemberig 15 kr, ezentúl november végéig 30 kr az irásdíj. Efelett az intert egyik intézetnél sem vehetni máskép ki, hanem csak bélyeges papirosra.

e) Ha a bankász idő előtt akarná felvenni maga nagyobb tőkéjét, minden esetre legalább 3 nappal tartozik azt fölmondani a pénztárnoknál, és a banktól függ, eleget tesz-e ezen kívánságnak, vagy sem. Ha eleget tesz, akkor a szokott s itt meghatározott bank accidentiákon felül félesztendei kamatot is levon belőle; ha későbben tesz eleget, akkor annyit von le abból, mennyivel kelletténél előbb fizeti vissza a tőkét:

Jegyzék. Würtenbergában a Credit-Vereinnál a felmondó minden esetre félévi kamatját vesztí el, akár mikor mondja fel azt, pedig ott a bank magános személyeké.

f) Ha a bankász másra szállítja át banklapját, vagy azt tőle lefoglalják, vagy átháromlik öröklőire, az új birtokos nevére kelletik azt átíratni, ha ez a bankban kívánja hagyni pénzét. Az illy átírásnál a szokott általános 30 kron fölül még minden 100 forintra egy ftot köteles befizetni az új birtokos, vagyis azt a bank az első interből vonja le. Az aláírás hasznai a 17-ik szabályban a c alatt láthatók.

g) Ha ki ezen átíratást elmulasztaná, és a bank által a kamatlapra intert fizetne magának, birságul fizet az átírást előtt kivett minden forintjától a kamatnak egy garast, vagyis 5%-t. Ha azonban a tőkének átírása, de már a hibásan kivett kamat után vesztene el valaki banklapját, egyszersmind egy harmadát vesztí a tőkének, és csak két harmadáról kap új banklapot. Részint tehát e miatt, részint a 23-ik szabályban látható okból minden ötödik esztendőben tartozik a bankász előmutatni kamatlapját az inter fölvételekor. Ezen ötödik esztendőt pedig nem az egyes banklapok költétől, hanem a bank megnyitásától számítandjuk. Ekkor a kamatlapra nem vehetni fel máskép az intert, ha csak a banklap vele együtt előmutatva nem lesz.

h) Megeshetik, hogy a bankász egyiknek adja el banklapját, másiknak kamatlapját olly formán, hogy az új bankász csak akkor szedhesse a kamatot, midőn az eladott kamatlap ideje már eltelt. Ekkor tehát kijátszhatnak

a banknak ezen csekély átírási nyereségét is több időre, minthogy sem ez ó sem az új bankász nem húzza az intert, hanem egy harmadik, kit más hibájáért büntetés úgy sem érhet. Tehát ezennel meg vagyon határozva, hogy az új bankász tartozik magát azonnal jelenteni, még az inter felvételének ideje előtt, máskép őtet éri a birság, akárki vette légyen fel az intert a banklapnak titkos átszállítása és nyilvános átírása közt.

i) Kik azonban csak 3 ftot húznak a banktól interben, azok írásdíjon felül sem ágiót, sem nyereséget nem fizetnek a banknak: kik pedig 4 forintot húznak attól, ezek az írásdíjon felül csak az interdíjt fizetik a d) szerint, de egyebet ezek sem.

k) Az inter vagy tőpénz elüldülése esetében ismét nyereség háromlik a bankra; mint alább a 23 szabályban láthatni.

l) Ugy szinte csurog csepeg a bankba akkor is valami kevés, midőn ki maga kamatlapját vagy banklapját elveszti, mint a 17-ik szabályban bővebben van előterjesztve.

m) Az élde pénzeinél a bank számára a jövedelemnek más forrási is fakadoznak.

10. A maglász hasonlókép adózik a bank költsége fedésére, ugymint:

a) Szinte tartozik a kölcsönnek minden 100 forintjára egy forint szerbért (provisiot) juttatni a banknak a kölcsönnek költekor, s mikor visszafizeti az egész kölcsönt, szinte egy forintot fizet minden 100 forintra.

Jegyzék. Tehát az adósság egész leteltéig csak 2 forint esik provisió fejében 100 forintól, felét előre fizetvén be, felét pedig az adóság leteltekor, holott Bécsben közönségesen ezen provisió félesztendőnkint $1\frac{1}{2}$, 2, sőt több helyett 3 ft, még pedig azonnal lehuzzák az egészet. Két forint van hallomás szerint engedve provisió fejében a Pesten felállítandó kereskedőbanknak is minden 100tól, holott maga pénzét ez is csak

félévre kölcsönözendi, és így évenként provisió fejében 4 ft esik neki minden 100tól; ezenfelül az eszendei 6%, raktári s egyéb költségek, sőt itt Pesten az utasító intézetnek (Kundschaftsamt) meg van engedve 2 forint provisió a szerzett pénznek minden 100 forintjától, mit is az intézet azonnal levon jó ráadással. — Minthogy pedig a bank jövedelme jó czélokra van szánva, talán a bank is 4 forintra emelhetné a provisiót, felét a kölcsönözés elején, felét a megtérítés végén vévén meg a magláron; talán az irásdijt is fel-emelhetni egy forintra, a kamatdíjt pedig 30 kra.

b) A maglatot minden maglász fél évvel előre fizeti be, mellyet magára önként vállalt.

Jegyzék. Ausztriában a takaréktár az intert egész esztendőre előre veszi fel, mi legtöbb esetben feljebb rúg, mint nálunk a félévi kamat és részlet egyetemben, vagyis az egész maglat.

c) Midőn már az egész tőkét visszafizette a maglász, még egy évi interrel tartozik azt megtoldani részlet nélkül, felosztva fél félévre. Mikor van pedig az adósság a maglász által magára vállalt részlettel lefizetve, azt előtűnteti a 6-ik szabálynak c) alatti rendelkezéséhez csatolt 11 tábla, mint ott is említve vagyon. Minthogy pedig ezen táblák szerint nem telik le tisztán az adósság, hanem valamivel több is van már lefizetve; mennyivel kelljen még azt pótolni, hogy az évi inter is megkerüljön rajta, azon táblákból szinte a detri szabály szerint tudhatni meg. — Ha azonban a 7-ik szabály szerint kevesedik a tőke, lehuzván abból évenként a befizetett részletet, könnyen tudhatja kiki, mikor róttá le az egész tőkét, vagy mennyit rótt abból évenként le.

Jegyzék. Würtembergában a Credit-Vereinnál az adósság letelte után egész két esztendeig fizeti a maglász mind a részletet, mind a kamatot; nálunk pedig a túlfizetett kamat koránt sem üti fel azon kis sommát is, mire mindenütt másutt annyi

idő alatt egyedül a provisio rugna fel, hol ezt, minden félévre 2 fttól előre fizetni szokás minden 100 ftól. Egyébiránt ezen tul-internek a netalán elveszendő tőpénz kárát kelletik pótolnia.

d) Írárdíjt a maglász is fizet mind akkor, midőn a tőpénzt fefveszi, mind pedig annak visszafizetésekor; ugy akkor is, midőn maglatját is beadja félévenkint, de csak ugy, ha ezen felvett tőpénz, vagy befizette maglat nem kevesebb 100 ftnál. De ám nem arra vagon tekintet, mit vett fel egyes maglapra az adós, vagy mennyi maglatot fizet egyes kötelezvényére, hanem, mit fizet maglatban azon fertályra minden egyes maglapira összeséggel? máskép kijátszhatná a bankot. Azonban az első maglatnál írárdíj nem jár külön ki azon okból, minthogy ezen első maglatot már a kölcsönnek tőkítésekor levonja az intézet.

Jegyzék. Ha kinek tehát 10,000 ftra van szüksége, kérjen fel inkább 10,600 ftot, mellyből az egész félévi maglatot, s írárdíjt előre levonván az intézet, a maglász a 10,000 frton felül még egynehány forintot is kap kezéhez, és a nyugtatványt a lefizette maglatról, mint annak példányát a 13-ik szám alatt olvashatni.

e) Ha időközben az adós maga részletét felemeli, hogy adósságától hamarébb menekedjék, vagy tán egész adósságát a magára vállalt idő előtt fizeti vissza; ekkor az írárdíjon felül a hátralévő fizetetlen sommának minden 100 ftjától fizet még 30 xrt ágióban; ha pedig alább szállitni kívánja részletét, és ebben a bank megegyezik, akkor az írárdíjon felül a még hátralévő sommának minden 100 ftájtól csak 15 xrt fizet, mint ez alább a 18-ik szabályban bővebben van kifejtve.

f) Ha a maglász jobb világra költözvén át, az adósság terhe öröklőire hárul, ezek szinte kötelesek magok nevékre iratni azt, mint benne megegyeztek magok között, hogy tudhassa a bank, kin kelljen követelni a fizetést. Ezen esetben az írárdíjon felül ezek is fizetnek a

még hátra lévő adósságnak minden 100 ftától 15 xrt, még pedig egy garas birság alatt minden ft-ra, melyet maglatban az átírás előtt befizettek. Ha azonban a visszafizetésre a családnak egy tagja nem lenne elégséges, a banklap terheli a többit is in solidum, azért az előbbi intabulatio fenmarad egész az adósság leteltéig.

11. A bankba tőpénzt beadni, vagy attól felkérni szabad akármikor, de ha ezen bankozmány nem történik 3 első napján a hónapnak, akkor annak interét úgy számítja a bank, mintha azon hó utolsó napján lett volna bankitva a tőpénz; ha pedig nem a hó 3 első napjában vett fel valaki valami sommát, annak interét még is úgy számítja a bank, mintha azon hó első napján vette volna fel a maglász. Ez által könnyebbül a számadás, s a banknak is csepereg egy kis haszon. Evvel a pesti zálogház is így bánik, s 100 ftól 10 ft 50 xr procentet vesz.

12. Akármikor vagyon valamely tőpénz bankitva, vagy abból kikölcsönözve, az interfizetést mégis a bank úgy intézi, hogy az mindig az esztendő negyedeinek első napjára essék, u. m. Januarius, Aprilis, Julius és October elejére. Az első maglat levonás a csonka fertály átugrásával történik, azaz: az intert kiszámítja a bank azon csonka fertályra tökéletesen, és még azontul félévre, úgy hogy az adóson kelleténél több kamatot nem vesz, a részletet pedig csak fél évre vonja le; máskép azon fentebb csatolt 12 táblának megszűnnék egész haszonvehetősége. A bankásznak pedig azon csonka fél évre csonkán, azontul pedig egészen fizeti meg az intert, mint igazság szerint esik. Kiegyengetvén eképen az első félév csorbáit, azontul a maglász az ő félesztendőjének 3 első napján mindég előre fizeti be maglatját; a bankász pedig minden félesztendő végén a hó 15-ik napja után veheti fel az intert. Midőn azonban már erős lábra kapott a bank, minden hó eleje teheti a félévet.

IV.

Mire, és kinek kölcsönözhet a bank?

13. Azon pénzmenyiség, mit a bank valamely jószágra kölcsön adhat, nem a jószág becséhez vagyon szabva, hanem a jövedelemhez, úgy hogy annyi pénzt adhat a bank valamely jószágra, mennyi a jövedelem felének tőkáját teszi, minden hatodik frjára számítván 100 ftot. Ha azonban a kölcsönvevő egyéb vagyonnal is bir, akkor a jövedelem felének minden 5 ftra adhatni 100 ftot. A házaknál, vagy árendába adott jószágoknál a házbér, vagy árenda fele mutatja ki a kölcsönözendő sommának mennyiségét. A házbért azonban számíthatni azon szobáktól is, mellyekben maga lakik a gazda. Ellenben várak, kissebb vagy nagyobb falusi épületek, mellyek bért nem hoznak egyenesen, nem jönnek becsű alá; a szálló hegyek pedig csak úgy, mint Verbóczy 1. 133 § 45 mondja. A fundus instructus, melly marhában áll, a jószág jövedelmét felszokta emelni, de tekintetbe még se jöhet, minthogy kéz alatt eladható. Nem tagadhatja pedig a pénzt meg a bank senkitől is, ki maga birtokában kimutatja annak bátorságát; ugyan azért minden huzavona elkerülésére a bank lajstromba írja be a kérőket azon sorral, mint magok jószágainak özveirását bemutatták, enélkül pedig azok nevét fel sem jegyzi. A mi kérelem így jön özve egy héten, azt a másik héten a banktanács megvizsgálja, s kinek kérését helyesnek itéli el, az előbb jut pénzhez, mint a másik, ki más héten adja be kérelmét, vagy ellene valami észrevételt írásban adott ki a bank. Mi egy héten így vagyon bejelentve, az nem a bejelentés sora szerint jut el a pénzhez, hanem előbb jut az, kinek jóval kissebb sommára vagyon szüksége, mint nagyobb sommát kérő; mert a bank nem a pazarlást akarja könnyíteni, hanem a mun-

kás ember szorgalmának módot nyújtani törekedik. Ugyanazért 50,000 fton felül csak akkor adhat ki kölcsönt, midőn a kisebb summák kérői már ki vannak elégitve. A bank tiszteit pedig büntetés éri, ha ezen rendelés lelkét kikerülik, ha szinte betűit ki is tudnák játszani. A bank csak a maga tanácsának helybenhagyására kölcsönözhet pénzt a kérőnek, mint a 27-ik szabályban alább is fogjuk látni.

14. Ugyanazért, a ki a banktól akar kölcsönözni pénzt, ezekre köteles:

a) Tartozik maga jószágát a vármegye által ugy iratni össze, mint azt a n. mélt. udvari helytartó tanács megkívánja, mikor valaki maga jószágára alapítványi (fundationalis) pénzeket kér fel. Az összeírásnak azon módját a n. m. udv. helytartó tanács még 1795-ben 5674-dik szám alatt közzölte a vármegyékkel, s ez mindenütt eléggé is esméretes, sőt elég szomorú gyakorlatában vagynak ennek a ns vármegyék a birói foglalás (executio) alkalmával. Itt azonban az összeírásban azt is szükséges megjegyezni, hogy az ő tudtokra ősi-e azon jószág, vagy keresmény? örök-e, vagy zálog? per alatt van-e, vagy nincsen.

b) Tartozik azon sommát, melly ezen összeírás bemutatása után neki a bank által meg van ígérve, maga ellen előre intabuláltatni, s ez alkalommal kivenni a várostól, vagy vármegyétől az ellene történt beártatás (intabulatio) sorát, s a banknak előmutatni. Azt érthetni magától is, hogy ezen kötelezvényét csak akkor eresztí a banknak által a pénzkérő, midőn a banktól a pénzt felvette valósággal.

Jegyzék. Az intabulatio taksája pedig mind a városnál, mind a vármegyénél magános tisztek jövedelme volt; a bank jövedelme pedig köz czélokra vagyon szánva, mellyből a haszon ő reájok is háramlik. Illő lenne tehát, hogy a bank által interre kiadott pénzt a törvény intabulálnak tekintené, mint az a Ludovicea pénzeivel az 1808: 7. §. 16. szerént történik: de az

illy elmaradott intabulációnak taksáját a banknak fizetné be a maglász. Hogy azonban mások jussai zavarba ne jőjjenek, s egyszersmind a város, vagy vármegye tiszteinek jövedelme se csonkuljon annyira, az intabuláció lajstromát a vármegyétől vagy várostól kiki írásban kérni lenne köteles; a felkért sommát ellene mások eligazodására intabulálni kellene, az intabuláció lajstromáért pedig a szokott taksát a vármegyének vagy városnak fizetné meg.

c) A bank ugyan az öszveírás megtekintésére, s a könyörgőnek állapota pusztá előterjesztésére megigéri már a kölcsönt, de azt mégis csak azután fizetheti ki, minékutánna az öszveírást öszve hasonlította az ártatás lajstromával. Tehát magának tulajdonítsa a könyörgő, ha előterjesztése nem egyezett meg e kettővel, s így hasztalan szerezte magának az intabuláció költségét, sőt az extabulálás vesződését is magára vonta. Ha azonban az új kölcsönnel maga régi intabulált adósságát kívánná leróni, mellynek bátorsága meg vagy az ő birtokában, akkor ezen régi intabulált somma a kölcsönözendő pénznek mennyiségét nem kevesbiti ugyan, de ezen intabulált sommát maga fizeti ki, és extabuláltatja a bank. Tehát az illy kölcsönkérő bátorsága ismét azt kívánja meg, hogy előbbi hitelezőjével ismét eleve értekezzék, és pedig írásban; mert ha ez a banktól a pénzt felvenni nem akarja, azt a könyörgőnek ismét nem kölcsönözheti a bank, s maga lássa a könyörgő, ha magának idétlen intabulációjával hasztalan költséget okozott. Ha azonban a kölcsönkérőnek előbbi hitelezője írásban adott megegyezését akármelly okból szegné meg, ebben az a bíró, ki a banknak egyéb ügyeit is rövid úton itéli meg; mert azon idegen hitelező is alávetette magát ezen bíróságnak, mihelyest maga adóssának azon pénz felvételét írásban ígérte meg.

d) A jobbágyoknál elég, ha a helység előljárói, mint bíró s két esküdt megbecsülik, s a jegyző által kiadatják pecsét alatt, mi árendát lehetne kapni a jobbágyi tarto-

zások elviselésének terhe alatt azon jobbágytelektől? Ugy megbecsülik annak háza értékét, kitévén azt egyenesen, van-e háza tűz ellen mentesítve? Ezen öszveírás azonban csak úgy sikeres, ha az uraság maga megegyezését a kölcsön felvételében ugyanazon öszveírás alatt kijelenti, és pecsétjével erősíti meg; mert ámbar az 1836: 4. § 11. szerint nem adhatja a jobbágy maga földeit zálogba senkinek is, a törvény ezen rendelkezése még is csak a földes úr bátorságára szól, s ez által a földes úrnak keze jótéteményre megkötve nincs. Ha tehát a földes úr az illy elhypotecálásban megegyezik, másnak hozzá semmi köze.

Jegyzék. Megengedheti pedig annál bátrabban, minthogy az illy kölcsön által a jobbágy segíthet magán; tehát általa erősödik, s a közterhek elviselésére alkalmatossabbá válik. De nem is fenyegetheti a földesurat ez által semmi veszedelem; mivel ugyanazon törvénynek 13 § szerint azon jobbágy telket el is lehet adni egészen. Ha tehát vagy a jobbágy nem fizeti maga maglatját a banknak, vagy urbéri kötelességének nem tesz eleget, eladván azon telek haszonvételeit másnak, kitelik az adósság, s a telek külterhétől megszabadul. Az magától is értődik, hogy a becsüért a becsülők kezeskednek, mi még is nem nagy teher, minthogy a bank csak a becsű feléig kölcsönözhet. Hihetőkép elrendelik a ns vármegyék, hogy az illy becsü keresztény kötelességből, és ne pénzért történjék, valamint a földes úr nemes gondolkozásától méltán várja az ország, hogy mind a vagyon öszveírásának felküldésében, mind a kötelezvény ártatásában segedelmére lészen az illyenekben egészen járatlan jobbágyoknak.

e) A királyi s más maga tisztségét tartó mezővárosokban sem szükséges illy szigorú számitgatás, mint a vármegyéknél szokásban van, hanem elég, ha a fekvő telek mennyiségét a telekbíró a telekkönyvből kiírja, s mennyi-

ért lehetne azt haszonbérbe adni másnak, vagy mennyi jövedelmet hozhat be a ház az adó lefizetése után? két főtiszt, s a telekbiró erősíti, s ezen becsü a város pecsétje alatt van kiadva.

15. Pénzt azonban a bank csak azoknak kölcsönözhet, kik magyar korona alatt élnek, s magyarország törvényinek hódolnak, ide értvén Erdélyt, Tót, Horvát és Dalmát országot, de még is illy szemességgel:

a) Pénzt a bank annak kölcsönözhet, ki maga törvényes korát már elérte, vagy a vármegye vagy város hírével rendes gyámnoka veszi fel azon pénzt az árva jószágára.

b) Csak annak, ki valóságos birtokában vagyon jószágának, bár azt másnak eresztette haszonbérbe.

c) Ad azonban kiváltandó jószágra is, ha a kiváltás csupán csak a pénz letételétől függ. Ezt a bank a kibocsátó kezébe olvassa le.

d) Ad akárkinek elfogadható kezességre, de akkor a kezes jószága lészen öszveirva, s ő reá is intabulálva az adósság; a nem fizetés esetében pedig a kezeset éri a következés, mint egyenes adóst; de azért még is a banknak egymásért (in solidum) eleget tenni kötelesek.

e) Mint láttuk, kölcsönöz a bank jobbágyi s polgári vagyonra is, mint házakra, rétekre, szántóföldekre, bátor ezeket a törvény ingó vagyonnak tekinti, s ezekre a n. m. helyt. tanács pénzt kölcsönözni nem is szokott.

f) Adhat azonban pénzt annak is, ki más jószágát tartja zálogban, és pedig annyi pénzt adhat neki, mennyi a fél jövedelem tőkéje, ha ezen tőke a zálogos sommát nem haladja meg.

g) Ha mindazok ki vagynak már elégitve, a kik jószágra kérték a pénzt, s még pénz heverne a bankban, adhatni pénzt státus hitelező levélre is, de mindég csak 3 hónapra, s csak felét annak, mit az ért az utolsó csőtörtöki bécsi pénzkelet (cursus) szerént. Az illy kölcsönkérő az irásdíjon felül fizet azon fertályra 1 ft 30 xrt pro-

centóban s provisiót, mind előre; három hónap mulva tartozik vagy kiváltani, vagy a banknak ezen nyereségét újra befizetni: mert ha a pénzkelet 3 hónap mulva nem csökken tetemesen, a bank tovább is ad hitelt; ha azonban ennek tetemes csökkenését látja, a tulajdonos pedig elmulasztja a kiváltást, 15 nap mulva eladhatja azt a bank a bécsi pénzcsernokon (börsén), s levonván magáét kölcséggel együtt, a többit kiszolgáltatja maga tulajdonosának. Ha ezen pénz tovább marad is a bankban, tőle kamat nem jár ki, sőt el is üdül a bank javára egészen, ha az eladás után másfél év alatt ki nem kéri, kit az illet. Ha pedig a státuspapirosnak valami kárát vallaná a bank, a zálogító ezen kárt maga egyéb vagyonából is tartozik kipótolni. Erre tehát, mint zálogos árúportékára, történik a kölcsönözés.

h) Méglen a kereskedőbank maga rende szerént alakulhat, kölcsönözhet a bank kereskedő trattára is pénzt minden conscriptio és intabulatio nélkül, ha a trattát három esméretes jó ház kerengeti (girirotta) de csak fél évre. Üdíteni (prorogálni) nem lehet; hanem lehet új trattával hasonló kerengelés mellett felcserélni, megfizetvén félévre a 3 ft kamatot, egész provisiót, s kettős irásdíjt — mind előre. A harmadik cserének azonban már többé helye nincsen, hanem executio éri az utóbbi girirottaikat összesen, egyetemben (in solidum) ha az egyenes adós nem tehetne eleget.

Jegyzék. Igen okosan cselekednének a kereskedők, kik ezen bank jótéteményivel élni kívánnak, ha ők magok vagyonokat előre kimutatnák a banknak, s általában összes értékökkel egy bizonyos sommáig kezkeskednének egymásért. Így előre tudhatnák, milly trattát melly sommáig fogadand el a bank. Mit nyernének az által a kereskedők, azt ők szó nélkül is tudják. Későbbben ezen bank a bécsivel vagy külső kereskedő házakkal is jöhetne illy bizodalmas érintésbe. Itt a kereskedés előmozdítása végett van a

fekvő vagyon egész értéke alapul véve, holott másutt csak a jövedelem felét vehetni annak.

16. Válthatik azonban bankászsza olyan is, ki nem ad be kész pénzt a bankba, hanem jó kötelezvényt, ha mind a két fél a banknak szabályi alá veti magát, s a banknak nyereségét úgy fizeti meg mind a két fél, mintha akkor állott volna a bankhoz. — Tehát a két fél előre értekezék egymással. A bank azonban csak akkor fogadja el az illy kötelezvényt, ha elegendő bátorságát látja a pénznek az adósnál. Ekkor azonban a magános kötelezvény banklappal lesz felcserélve. Minő haszon háromlik ebből, mind a két félre? azt bővebben magyarázgatni nem szükséges.

Jegyzék. Ime a n. m. kir. helytartó tanácsnak s ts káptalanok számára itt nyílnék ki alkalmatosság az alapítványi pénzek terhes gondjaitól végkép megszabadulni, mellyek nekik úgy sem gyümölcsözhetnek becsülettel, s ők sem igen kezeskednek azokért, mint tapasztaljuk.

V.

A bankárok némelly könnyebbségei s azokkal összekötött hasznai a hitelbanknak.

17. A banklaphoz, mint már felül is említve van, (az 5-ik szabályban az e) alatt) hozzá van nyomtatva 10 évre szolgáló 20 darab kamatlap, ellenőri lappal együtt, mindenik magán viselvén a banklap jegyeit s az interfizetés hátránját. A kamatlap az előmutatónak számára szól; tehát au proteur: dem Uiberbringer, és így időközben is kész pénzüll szolgálhat. Az illy kamatlapokat maga is megveszi a bank, levonván az időközben járó intert, számítván a hónapot mindig elejétől, és dupla provisiót. Ha pedig az illy lapokat veszedelem éri, a bank ezen rendszabályok szerint munkálódik:

a) Ha az ellenőri lapokat veszi el tulajdonosa, azért

mégis megkapja maga érdekét a kamatlapra minden egyéb más baj nélkül, csak hogy egy olly ellenőri lapot írni vagy maga pénzén íratni kéntelen. Ez a banknál is megtörténhetik 15 kr díj mellett. Ezen ellenőri lapot minden esetre a kivevő írja alá, valamint a kamatlapot.

b) Ki a kamatlapot veszi el, ekkor is ki lesz ugyan neki fizetve a kamat, de már akkor a kamatnak minden kikapott 100 forintjára a szokott 15 kron felül még 30 krt fizet, sőt fizeti ezt akkor is, ha az inter fel sem üti a 100 forintot. De természetesen ezt csak a banklap tulajdonosának fizethetni így, vagy annak, ki a tulajdonostól hoz meghatalmazást az inter felvételére; a kamatlapot s ellenőri lapot pedig mással kell kipótolni; mert mind a kettő a pénztár bátorságára szolgál.

c) Magát a felmondott tőkét csak annak fizeti ki a bank, kinek nevére van írva, vagy az ő törvényes meghatalmazottjának; azon meghatalmazó levelet pedig a bank megtartja.

d) Ha maga ezen anyabanklap tévedne el, más banklapot szolgáltat ki a bank, kihirdetvén az elsőnek megsemmisítését is, bátor az, mint banklap, más kezében a bank átirása nélkül új tulajdonosának nem használhat. Ekkor azonban a csekély írárdíjon felül még a tőkének minden 100 forintjától 1 ftoz fizetni köteles a tulajdonos, és az amortisationak ujságbeli költségeit.

18. Méglen a maglász a felvett tőkének maglatjait rendszeren fizeti be, nékie a tőpénzt fel nem mondhatja a bank, kivéven a szem mellátó veszedelem esetét, ellenben a maglásznak szabadságában áll, a nála lévő tőpénzt akárnikor, csupán 3 hónapi előleges bejelentés mellett felmondani s befizetni a banknak: ezen esetben mégis a banknak eleget tenni úgy tartozik, mintha a magára vállalt esztendők sorát bevárta volna; az az: provisio fejében minden 100 forintjára az eredetileg felvett tőpénznek egy forintot, mint a provisio másik felét, egész esztendei inter s írárdíjban 30 krt átaljában; sőt ezen szerencsés helyze-

tében a' még hátralevő tőpénznek minden 100 ftjától 30 kr. ágiót. Ha pedig minden felmondás nélkül azonnal fizeti le a tőpénzt, akkor ezeken felül még három hónapi interrel is toldja meg azt, ezt is a hátralevő tőpénztől számítván.

19. Történhetik, hogy valakinek vizsás esetei igen megnehezítik a magára vállalt maglatnak fizetését, s kívánná azt alább szállítatni. Erre a bank mindég rá áll, és pedig minden utóbbi vizsgálódás nélkül, de még is olly kevéssé nem szállíthatni alá, hogy a letelés ideje 32 éven túl is nyuljék. Ekkor a maglász az irásdíjon felül még 15 krt fizet minden 100 frjtól a még fizetetlenül hátralevő tőpénznek. Érhetnek ellenben mást olly kedvező környülmények, hogy adósságától hamarébb kívánkozik szabadulni s azért magát nagyobb maglat fizetésének veti alá. Erre is rá áll a bank akármikor, de az illy szerencsésebb maglász a szokott irásdíjon felül a még hátralevő tőkének minden 100 frtól fizet még ágióban 30 krt, mint a 10-ik szabályban az e) alatt felebb is láttuk.

20. Haki azonban a 12-ik szabályban meghatározott időben maglatját nem fizeti be, köteles annak időközi interét is megteríteni; mint ezt az idei 1840: 16 § 56 megengedi; mert a bank is minden fillértől fizet intert, mint íme mind a 12 táblából láthatni, és ezen felül birságúl a hátramaradt kamatnak minden 100 frtól 30 krt. Ezeket a bank békével várja 15 napig, de ezentul irásban szólítja fel adóssát ezeknek lefizetésére, s ezeken felül még irásdíjban 30 krt követ rajta. Ha erre a legtávolabbi vármegyékből egy hónap alatt, a közelebbekből pedig 15 nap alatt nem érkezik elégtétel, vagy más megnyugtató válasz, ekkor már retour receptisse mellett ír a bank adóssának, s a levelet a szolgabíró esküdtjével jelenezi (coramisálja): már ekkor a mondottakon felül a receptisse díját is követeli a bank levelében, mi mégis ezen szabálynál fogva levelbeli említés nélkül is ezennel értetődik. Ha ugyan anynyi idő alatt erre sem érkezik elégtétel, vagy megnyugta-

tó felelet; minden utóbbi firkálás vagy másféle felmondás nélkül ezen szabály erejénél fogva a tőpénz már fel van mondva az adósnak.

21. Ha a bankász maga érdekét rendes időre ki nem veszi, azt ugyan megkaphatja később is, de tőle kamatot nem követelhet. A kamat csak úgy hozhat kamatot a bankásznak, ha a pénz tőzsitve van, azaz: ha a tőpénztől a bankász nem szedi ki az intert, hanem azt a tőkéhez számíthatni kívánja. Midőn az így megnőtt intert kiveszi a bankász, újra tartozik jelenteni, mitévő legyen a bank a következő interrel; másképen az intert többé a bank nem számítja a tőkéhez. Ha ki fél esztendőnként szokta kivenni érdekét, és mégis másfél évig ki nem kéri azt, elüdülni az a bank javára, ha pedig 3 esztendő alatt sem kéri azt ki, sem felőle a banknál valami rendelést nem tesz, elüdülni maga a tőke minden érdekével. A tőpénzt azonban ismét magáévá teheti, ha betudja bizonyítani, hogy neki a bankot maga szándékáról tudósítani lehetetlen vala; de a kamat ezen esetben is a banknak jut. — Ki úgy tőkítette pénzét, hogy annak érdekét a tőpénzhez tudja a bank, az illy bankász is tartozik a bankot minden ötödik évben maga életéről tudósítani, másképen az ötödik éven túl másfél év múlva a kamat, három év múlva pedig a tőke elüdülni kamatostul, olly kivétellel mégis, mint most mondók, számítván itt is az 5 esztendőt a bank megnyitásától, mint felül a 9-ik szabályban a g) alatt.

VI.

B i r ó s k o d á s.

22. A bank minden előfordulható perlekedés esetében, mellyel netalán a bankárok, vagy más akárki banktárgyban fordulnának a bank ellen, magát akár melly nagy sommára nézve szóbeli pernek veti alá azon mód szerént, mint

az 1836 : 20 rendelte el: úgy szinte a bank is mindenik ellen, ki vele banki tárgyban jó érintésbe, akármely nagy sommára nézve ezen törvény szerint szóbeli perrel fog fellépni, mind a két esetben hozzá értvén a törvénynek azon rendelkezését is, hogy az appelláta mindég csak birtokon kívül mehet feljebb: kinek tehát ez inyére nincs, előre inti a bank, hogy vele közösülésbe jönni őrizkedjék, másképp önként vetette magát alá ezen törvénynek; már pedig Mátyás 6 : 17, s Ulászló 1 : 38 szerint: ki miként kötelezte magát, aképpen legyen elítélve. Ha azonban valami nagyobb csemeskedés forogna fent, mit törvényink fenyítни szoktak, mind a két fél a fenyítő törvény rendes útjára tartozik.

23. Ha tehát a huszadik szabályban érintett második felszólításnak sincs két hónap alatt semmi kívánt sikere a maglásznál, a bank átküldi a maplapot, recepissét, conscriptiót az alispánnak bérmentes alkalommal; ez pedig behajtás végett átszolgáltatja azokat azonnal valamely vármegye fiskálisnak. Ez az adóst minden haladék nélkül azonnal megidézi azon szolgabíró elébe, kit neki a körülmények mutatnak ki. Ekkor is még mindég megelégszik a bank vele, ha az adós a mondottakon felül ezen írások átszállítása költségét megtéríti: de ha ezeket a maglász nem fizetheti le, vagy lefizetheti ugyan, de ezen alkalmatlanságot azelőtt már kétszer szerezte volt a banknak, executióra kél a dolog. Ebben a jószág eladva nem lesz, hanem azon első conscriptió szerint a szolgabíró árverést hirdet, annak határnapjait nem terjesztvén ki tovább egy hónál. Ezen árverésen a jószágot csupán haszonbérbe 6 egymásután következő esztendőre a többet ígérőnek bocsátja által a szolgabíró. Oppositionnak teljességgel semmi helye; egyéb-iránt a többiben, mi itten különösen kiszabva nincs, a bíró magát az 1836 : 15-hez fogja tartani. Becsüre szükség nincsen, hanem az árverés azon summán kezdődik, melyet az adós félévenként tartozott befizetni a bankba. Ha többre üt ki a haszonbér, azon felesleg a maglászé, ha ő

azt úgy kívánja; — ha annyira sem rug fel, akkor a bank kénytelen annyira alább szállítani a maglatot, mennyi telik az árendából, hogy legalább valaha le lehessen róvni az adósságot. A jószág olly állapotba megy által árendába, mint találja az árverés, vetéssel, vagy érett gabonával, szóval, függő gyümölcseivel, s benne találtató marhákkal; mértazadós minden ingó s ingatlan vagyonával tartozik obtio szerént eleget tenni a banknak. Azért a bank zárt is kérhet mint az ingó, mint az ingatlan jószágra, mihelyest az első megintésre nem érkezik vagy elégtétel, vagy kezes-ség, ha azt venné észre a bank, hogy közelget az aratásnak vagy szüretnek ideje. Ugyan azért az ingó jószágot eladja a szolgabíró, ha azt az árendás fundus instructusban átvenni nem akarná. Az árendás pedig csak félév mulva tartozik fizetni a haszonbért, hogy ideje legyen magán segíteni, és így többet ígérhessen; de a mondott költségeket, s ezeken felül az executio költségét is a szolgabíró határozása szerént azonnal tartozik leolvasni, és pedig ezen pénzt nem is számíthatja az árendába. Azért az árverés hirdetésénél azt is közhírré teszi a szolgabíró, mennyi kész pénzzel szükséges megjelenni? és csak az kótyálhat, ki ezen summát bánatpénz gyanánt a kótyálás előtt benyújtja a szolgabírónak. Egyszersmind a szolgabíró még a kótyálás előtt újra figyelmessé tesz mindenkit, hogy ezen bánatpénz nem lesz beszámítva az árendába; tehát úgy ígérjen, hogy ne vallja kárát. Ezt azon okból kénytelen a bank így intézni, mert ha a szokott maglatból a költséget kellene kipótolni, a maglat meg lenne csonkítva, mi által a bank számolása igen terhes volna. — Ha eltelik a hat év, s a bank pénze még nem került meg, ismét árverés történik a jószág árendájára, megint felül értvén az árverési költséget az árendán, mint előbb, s így tovább minden hatodik esztendőben, még le nem telik az adósság. Könnyen átlátni pedig okát, miért újul meg ezen árverés minden 6-ik évben, valamint azt is, miért nincs ez-csupán 3 évre szorítva? Ugyan ezen okból a kiszabott idő

elteléséig az adós nem háborgatja haszonbérelőjét, bár ki is fizethetné adósságát, ha csak vele barátságosan nem egyezik meg: mert máskép haszonbérelőt vagy éppen nem lehetne találni, vagy esztendőnként bizonyosan sokkal kevesebbet ígérhetné ő rövidebb, vagy éppen bizonytalan idejű árendára. Ha azonban olly kevés van már hátra a maglász adósságából, hogy ez az árendából kevesebb esztendő alatt is letelik, akkor a jószág hoszabb időre kiadva nem lesz; mert a bank senki kárát sem keresi. Midőn végre a bank ki vagyon elégitve, a volt maglász a maga jószágának birtokába ismét belép. Azt pedig magától is érthetni, hogy a jószág tulajdonosságának időközt az árendással, vagy más kivel akárminemű egyezkedésbe lépni szabad, sőt elis adhatja a jószágot; csak az banknak és haszonbérelőnek kárával ne történjék. — Ha a haszonbérelő akad fel a fizetéssel, avval is úgy bánik a bank, mint a maglászszal, s ő is alá van vetve ennél fogva a bank minden szabályainak, és nem csak a bérlett jószágból, hanem minden egyéb ingó s ingatlan vagyonából is tartozik a magára vállalt haszonbérelői köteleességnek a bank választása (obtio) szerint megfelelni. — Ki ellen pedig akárminemű executiót hajt végre a bank, annak nevét, — ha t. i. nem különös szerencsétlenség okozta azt, — közhírré teszi, azt is megjegyezvén, mi sikerrel ment az végbe, hogy így kiki a közvélekedésben tettének biráját találhassa és félhesse. De a banknak bátorsága is kívánja ezt.

VII.

A bank bátorsága, tisztei és függése.

24. Tart a bank egy bizonyos sommát készen az interek rendes fizetésére, ha az elkésnék is valakinél; tart egy másodikat a felmondandó tőkék visszaszolgáltatására; — tart ezen felül egy nevezetesebb sommát tartalékban, melly-

ből a bank történhető károsodását ki lehessen pótolni; — sőt van a banknak minden esztendőben több, kevesebb nyeresége, mint a pénzforgatás élénksége vezérli azt; de ha mégis olly szerencsétlenség érné a bankot, hogy ezen négy rendü tetemes somma sem volna elégséges a bank kárának kipótlására, akkor áll elő a magára vállalt kezeskedés esete, a mint vagy az ország, vagy valamelyik vármegye nemessége kötelezte magát az illy kárnak kipótlására, úgy osztván meg a terhet maga tagjai között, mint a koronázási, diétai vagy insurrectionális költségeket kivetni szokás. Ez alatt azonban a bank minden kötelességét folyvást teljesítheti, minthogy a bank pénze nem egy kettő kezében van, hogy egyszerre elveszhessen, és szüntelen új tőke ömölven a bankba, ebből folyvást pótolhatni a fogyatékot, míg a hiányt az ország, vagy vármegye ki nem egészíti. Így a bankra bizott pénzt nem csak el nem veszi senki, de még az internekek szedésében vagy magának a tőkének kivételében sem szenvedhet hátramaradást, ha csak finanziaai munkálatai az udvarnak, ellenség, vagy belső zavar (mitől Isten mentsen) kárba nem döntik az országot; mert a köznyomorúság a bankkal is közös lévén, az ellen mást szinte úgy nem tehet mentté, mint önnön magát.

25. A bank bátorságát alkalmasint így eszközölhetni:

a) Hogy a magánosok által okozható kárnak lehetőségét minden kitelhető módon meggátoljuk, a bank minden héten tartja a maga üléseit, és pedig mindig nyilván. A szolgabíró esküdtjével mindig bent van az ülésen, s a bank jegykönyveit minden nap meghitelesíti, a pénztárt pedig vagy minden héten, vagy minden hóban két bankbíróval megvizsgálja.

b) Ezen felül minden esztendőben két nyilvános nagygyűlésben, mellynek országos vásár hetében kell esnie, a bank maga sáfarkodásáról számot ad, s azt közhírré teszi nyomtatásban. Ezen ülésben azonban csak a már 24 évet meghaladó irástudó birtokos nemeseknek vagyon vokok,

légyen azon birtok örök, zálog, vagy csupán haszonbérlet, és a kir. városok senátorinak.

c) Mind e mellett még minden harmadik esztendőben restauráció alá esnek a bank tisztjei, mint Ulászló 4:10 rendeli, s mint a vármegyéknél most is történni szokott. Választanak pedig a mondott nemesek és senatorok, kit akarnak, minden conditio nélkül; mert ezen hivatalok nem kötvék nemességhez. A választás írásban történik, ki-ki följegyezvén egyetlenegy papirosra, kit választ minden egyes hivatalra, felülről kezdvén a hivatal sorát. Kít egy hivatalra többen választnak, az lesz meg minden kiabálás nélkül, választhatván mindég az előbbi tiszteket is.

d) Teszi pedig a banktanácsot egy nagy tekintetű férfit, kit az ország, vagy vármegye nevez ki, s restauratio alá nem jó, sem pedig fizetése nincs egyéb a köztiszteltetnél. Ennek neve, kormánynok vagy bankbán. Talán lehetne a főtárnokmestert örökösön nevezni annak. Van egy igazgató, titoknok, ki egyszersmind a jegyzői hivatalt is viszi véghez, és az igtárságot (protocollistaságot) eleintén, de később ezen utóbbikára különös egyed szükséges: négy bankbiró; szolgabiró esküdtjével, pénztárnok, és ellenőr. Ezek mind birnak szavazattal, mind a tanácsban, mind a restauratiókon. Van még két irnok és három szolgál. A szolgabirót s esküdtöt a vármegye választja meg.

e) A határozás erejűségére legalább öt személy kívántatik, hol pedig a voksok egyenlők, azon fél határoz, mellyhez a kormánynok vagy annak távollétében az igazgató hajlott.

f) Az ülés minden héten hétfőn kezdődik, s tart egymásután következő napokon mind addig, mig az előbbi vasárnapra beérkezett tárgyakat a tanács el nem intézi.

26. Mind ezeknek nagyobb bátorságára a bank ezenel felszólít mindenkit, hogy ha valahol csempeskedést venne észre, vagy a tisztek zsarolása tünnék elő, vagy valamelly pénzért könyörgőnek rosszabb helyzetét tudná, mint elő vagyon terjesztve, vagy valamelly maglász sorsában

fenyegető fordulatot venne észre, azt vagy a bankbánnak, vagy a vármegyének, vagy ott, hol azt jobbnak gondolja, annak idejében jelentse be, de nem névtelenül; mert a névtelen feladásokra az 1805:5 szerént ügyelni nem is szabad. Egyébiránt a bank nyeresége köz czélokra lévén szentelve, abból valamit elidegeníteni, vagy azt megkárosítani szentségtörés; azon kárt pedig a banktól elhárítani, minden hazafinak nemesebb kötelességei közé tartozik. Ezen felül a károsító nevét az ujságok által köz gyalázatnak adja által a nemzet mind a mellett, hogy a kimutatható csalfaság esetére az illetet a fenytörvény keze megsújtani nem mulasztja el.

27. A bank csak a maga tanácsának rendeléséből kölcsönözhet ki tőpénzt a kérőnek, de pénzt elfogadhat maga a pénztárnok ellenőrijével, kik a banklapot magok aláírásokkal ki is szolgáltatják azonnal. Ez azonban még a bankot nem kötelezi, hanem az igazgató aláírása, s a bankpecsétje szükséges hozzá, mi mindég az igazgatónál áll. Valamint a könyörgőnek neve, úgy azoké is, kik akár tőpénzt biztak a bankra, akár tőkét, vagy maglatot fizettek be, minden héten előkerül a gyűlésen, s az addig befizetett, vagy kiadott somma mennyiségét a szolgabíró esküdtjével a protocollumban bizonyítja maga kevével, szavakkal irván ki az összeveget. Hogy pedig annál kevesebb csalatkozás történhessék a bank leveleivel, íme a banklap a 14, maglap a 15, kamatlap a 16 őrlap a 17-ik szám alatt itt látható.

28. A bank az 1791:21 szerént az országgyűlésének vagyon mindenben alája vetve, s ennek parancsolatját fogja követni, mit az időről időre kiadni jónak vélend, valamint a bank maga kéréseit s javallatit ennek fogja bemutatni, mind utasítást, mind védelmet ettől vár, s a nyereséget ennek parancsolatja szerént fordítja a kitűzött czélokra. A tisztek kötelességének meghatározása, a bank belső elrendelése, a kezességi pótlás kivetése is az országgyűléstől függ, ha az ország állította a bankot; de ha a bankért egy

magános vármegye vette által a kezességet, akkor ezek mind a vármegye rendelése alá esnek; mert a vármegye is hozhat statutumot, mint Prol. 8 § 12, és pénzfizetésre is kötelezheti maga nemességét, mint Mátyás 6:64 rendelkezéséből kiviláglik.

VIII.

A bank helye, s gyakorlati élete.

29. Az országos anyabank helye volna Pest városa, de teljes bizodalommal remélhetni azt, hogy idővel, kivált mikor a zálogbankot vagy kereskedőbankot megnyithatni, a honfiak könnyebbségökre legalább Mosonyban, Nagyszombaton, Kassán, Debreczenben, Zimonyban, Zágrábban, Fiumén, Kolosvárott, Szebenben, Brassón, vagy más alkalmasb helyeken megnyit az ország fiók bankokat mind annyi zálogházzal, sőt zálogházat több más nagyobb városokban is, tán mind azon helyeken, hol váltójogi törvénysek fog felállani. — Pesten pedig eleintén tartja a bank üléseit a vármegyeház kisebb vagy nagyobb teremében, mellyet üresen talál. A pénztár is, ugy a levéltár a vármegye őrizete alatt leszen, valamint a ns vármegye az igazgatónak tárczaszobát, s tán lakást is ott engedni sziveskedik.

30. Hogy azonban a bank jótékonyságában többen, s könnyebben részesüljenek, az alatt is a bank minden vármegyében ügynökököt is tart, kiknek a jószáglapot (összeírást) felküldés végett átadhatni; általok szedhetni az intert, kivehetni magát a tőpénzt, s mind a maglatot, mind a tőpénzt nállok is tehetni le. Mellyik ügyvivőjénél kívánja a bankász szedni maga interét, vagy mellyiknek kívánja a maglász befizetni maga maglatját, azt a banknak tartozik előre bejelenteni; úgy szinte, ha valamelly körülmény változást tenne szükségessé. Ezen ügynök rendesen minden vár-

megyénél a fő- s aladószedő, a kir. városoknál pedig, úgy a maga tisztségével bíró mezővárosoknál szinte az adószedő. Azonban a köznép még nagyobb könnyebbségére akár a bankba, akár az éldébe teendő pénzt elfogadhatja akár-melly tisztje a vármegyének, ide számítván az esküdtet is; a tisztséget tartó uradalmoknál pedig a főbb tisztok, vagy maga a földes úr. A rendes ügynököket nyomtatott bankjegygyel (igy nevezzük az ideigleni banklapot) látja el a bank, mihelyest a városok kijelentik magokat, hogy a banknak ezen jótékonyágával élni kívánnak; mert az adószedőknek kezébe adott nyilvános pénzekért természetesen minden közönség kezeskedik; de a többit illy bankjegygyel nem láthatja el az intézet, minthogy senki sem tudhatja előre, hol szükséges. Talán a felség kegyelmétől ki nyeri még az ország azt is; hogy a sobázak, postahivatalok s más kamarai tisztségek is felvehessék az illy pénzt. Minden esetre úgy a bankjegy, mint azon jó uraknak írott nyuglapjai, kik felebaráti szeretetből a szegénység könnyebbségére a szegénység által beadott pénzt általveszik, kötelezik a bankot, de csak két hónapig, és csak 40 pengő forint erejéig; mert a bank csak azokat számítja kivételt érdemlő szegények számába, kik egyszerre nem adhatnak be ennél többet, bár többször is adhatni be 40 ftot két holnap mulva; nagyobb sommákat pedig a rendes adószedőknel kell befizetni, mindég tekintettel lévén az átvevőnek személyes characterére. Minden bankjegyet, vagy nyuglapot átcserél a bank banklappal, mihelyest a pénz hozzá megérkezik. Mind a bank, mind az éldelap, mint felül láttuk, csak akkor bír kötelező erővel, ha azt az igazgató, pénztárnok s ellenőr írja alá, s a bank pecsétje három színű papirosra, mint setétzöld, fejér, s veresre van rányomva. Ha illy lappal két hó alatt nem történt az átcserélés, akkor a bankász recomendatio mellett írjon, vagy irasson a banknak két hét alatt, mert azon esetre, ha ezen két hét alatt (értvén a két hetet a két hónapon felül) írt a banknak, miről bizonyság a receptisse,

az ügynök, vagy a nevezett urak aláírása tovább is kötelezi a bankot, másképen nem. Az ügynök időközi bankjegyének modorját láthatni a 18-dik szám alatt.

31. A bank pecsétjén Magyarország czimere látható; de a kettős kereszt helyében a két alacsonyabb oldalhegyről a középsőre két horgony egymásra keresztbe borul, egy félig kibujt napnak sugáritól megérintve, illy körülírással: A nemzeti magyar hitelbank pecsétje. Legalól: Pest vagy Kassa, melly városban létezik a bank. — Jelszava: Közakarát nagy erő. A levelezést a magyar nemzeti hitelbank igazgatóságához kell intézni. Ügynökin kívül másoktól a bank csak bérmentes leveleket fogadhat el, a bankot pedig s ügynököt az 1741 : 31 a postabértől mentté teszi. —

* * *

Ezek után könnyen megfogható, hogy azon száz millió forint banki munkálódások után sokkal dúsabb eredményeket szülhet az országra nézve, mint azt a ns vármegyére benyújtott esedezésben hoztam fel: de úgy kellett azt ottan érintenem, hogy a banki munkálkodások ismerete nélkül is az illy kölcsönnek tetteges haszna szembe tűnjék.

Minthogy azonban a bank működését tükröző terjedelmesebb tizenegy táblát rövidség okáért nem csatolhattam a 6-ik szabályhoz, azon hiánynak némelly pótlékaul ide igtatom azon rövidebb táblát, mellyet néhai Nyiry István ur az 1837-iki Tudománytár első darabjában bocsátott közre. Ez is híven mutatja meg, hány év alatt nevedik a tőke meg annyira, ha interestit évenként a tőkéhez tudjuk, s kamatoztatjuk vele? vagy is, mi egyre megy, de célunkhoz szinte úgy tartozik: minő részlettel mikor telik le az adósság?

Száz forint után kamat vagy részlet.

Ka- mat.	Tőkét ket- tőztető évek.	Ka- mat.	Tőkét ket- tőztető évek.	Ka- mat.	Tőkét ket- tőztető évek.
ft 1	69, $\frac{1000}{682}$	ft 7	10, 244.	ft 13	5, $\frac{10000}{6714}$
2	35, 2 nap.	8	9, 91.	14	5, $\frac{10000}{2888}$
3	23, 45 n.	9	8, $\frac{10000}{6454}$	15	4, $\frac{10000}{9595}$
4	17, 6 n.	10	7, $\frac{10000}{2725}$	20	3, $\frac{10000}{8018}$
5	14, 206.	11	6, $\frac{10000}{6419}$	25	$\frac{10000}{31063}$
6	11, 326.	12	6, $\frac{10000}{1161}$		

É L D E,

VAGY IS EGY

ÉLELEMBIZTOSÍTÓ INTÉZET SZABÁLYAI.

Vezérszó.

Észrevéven a magyar nemzet, hogy a bécsi élelembiztosító intézet csak magános vállalkozóknak szemeskedésén épül; annak pénzeiért senki sem kezeskedik; s a tisztség a tőkének nagy részét emészti fel: ellenben a tulajdonos társak soha sem nyulhatnak tőkéjökhez, hanem azon maradék, mellyet abból a tisztség nem tett magáévá, más jövedő ismétlen társaságokra háromlik át: maga kívánt tulajdon kebelében egy ollyat alakítani, mellyben ezen, s több más hiányosságokon segítve légyen, és szokásinkkal, törvényinkkel, gondolkozásunkkal, környülményinkkel szorossabb összhangzásba jöjjön.

Azért a magyar nemzet alkalmat kívánván arra nyujtani a monarchia minden lakosinak, hogy nálunk kevés pénzel is olly tetemes hasznót szerezhessenek magoknak, minőt más módon mind eddig elérni nem vala lehetséges, egy olly bankot nyit ezennel meg, mellyben a betett pénz bátorságáért az egész ország (tán vármegye) nemesége minden ingó s ingatlan vagyonával kezeskedik. Ezen bank pedig két részre oszlik, mellynek egyike takaréktár, de kiterjedésénél fogva magyar nemzeti hitelbank nevét viseli, s egy más különös könyvecskében jelenik meg; másiknak neve Élde

vagy is élelembiztosító intézet, mellyről itten va-
gyon szó.

Ki erre bizza pénzét, annak pénze 100tól csak 5 ftal kezd ugyan kamatozni, de ezen kamat évről évre nevedik, valamint a betevők közül többen, vagy kevesebben nyugszanak le; mert ezen intert előbb a kimultak intere, később pedig a kihalt tagok tőkék is neveli, ugy, hogy a társaság elhunytával annak alkalmasint már egész tőkéje is fel van emésztve. Ez által annyira nevededik a tovább élők osztaléka, hogy minden betett 200 ft után évenként egész 300 ft pengőt húzhatni, és pedig hamarébb juthatni hozzá, s ez által tovább éldelhetni azt, mint azt eddig más hasonnemű intézeteknél elérni lehetséges volt. Eljuthatni pedig kevesebbrel is ezen nagy osztalékhoz, de akkor az interszedés későbbben kezdődik el. Mi egy társaság után fel talál maradni, ugy azt is, mi az intézet kölcségén felül esztendőnként csepereg, az intézet az ország, (tán vármegye) gyűlésének rendelése szerint köz czélokra szenteli. Meghatározott szabályai pedig az éldének következők :

I.

Általános szabályok.

1. Az intézetnek tagja lehet minden lakosa ezen monarchiának, minden rang, kor, nem, hit, s nemzet különbség nélkül akárhol született széles e világon. Az intézet neve: Éldé; egy részvény átaljánosan: Éldem; megkülönböztetve nagysága szerint az egész részvény: éldet; 50 ft, s felül: éldetke vagy csonka éldet; még kevesebb: éldecs; a részvényes tag pedig átaljában minden különbség nélkül: Élder; megkülönböztetve pedig részvénye nagysága szerint az egész éldetű: Éldész; kinek éldetkéje: Éldi; kinek kevesebb: Éldencz nevet visel.

2. Tagja az intézetnek, ki abba egy éldetre 202 ftot befizet valósággal, vagy éldetkével, vagy éldecscsel állott hozzá. Kiki vehet annyi éldetet, mennyi neki tetszik, egyedül keresztlevelét mutatván be, vagy életkorát máskép bizonyítván meg akár az intézet, akár annak ügynöki előtt, minden időhalasztás, vagy írásbeli folyamodás nélkül. De ki egyszer beállott az intézetbe, magpénzét abból ki nem veheti többé, hanem holta után a többi élő tagokra száll, kivévén a 30 s 31-ik szabályban látható eseteket.

3. Kik ezen évben állottak az intézetbe, azok ezen egy évi társaságot képezik, és tagjoknak száma új beállítás által nem nevedkedhet többet; más esztendőben összeállók már más társaságot képeznek; s így tovább. Beállhatni pedig az intézetbe egész éven át akármikor, első Juliustól számítván az esztendőt a másik év első Juliusáig, hogy a nyári hónapokban könnyebülvén a közlekedés, kivált a pesti vásárok alkalmával, könnyebb légyen a pénznek beküldése, s szedése az osztaléknak. Mert a pénz beküldhetni a Juniusi vásáron, az osztalékot pedig az Augustusin vehetni ki.

Jegyzék. Ha azonban egy évi társaság egész éldete a csonka éldetek, s éldecsek forintjait is egész éldet számra verve a 400 számot sem éri el, akkor több évi társaságot kell egybeszerkezni: máskép igen késsőn s kevesen juthatnak el a legfelsőbb osztalékhoz. Ime szomszédinknál, kivévén a legelső társaságot, a többiben sem a VII, sem a VI classisban soha sem juthat el csak egy tag is a legfőbb osztalékhoz, ha csak a fiatalabb classist át nem éli; azért azoknak leglehetlenebbé válik az, mit elérni ohajtnának. Egyébb okát a 6-ik szabály jegyzéke terjeszti elő.

4. Minden évi társaság tagjai a szerént, a hán y a d i k évét multák életöknek beállítások esztendejének első Juliusán, négy szakra oszlanak fel:

I. classisba jutnak születéstől 26 esztendősökig.

II. classisba 26-tul 45 esztendősökig.

III. classisba 45-től 60 esztendőskig.

IV. classisba a 60-on felül valók.

5. Ki melly classisba jutott idejére nézve beléptekor, abban marad ugyan mind holtig; de mivel a fiatalabb classis az osztalék szedésében az öregebb classis kihaltával annak nagyobb osztalékába lép által, oda üt ki a dolog, mintha idővel a tagok egyik classisból a másikba mennének által.

6. A befizetett érdem után minden tag kétféle nyereséget híz, kamatot t. i. és osztalékot. A kamatot mindenik egyforma mennyiségben kapja ki, akármelly classishoz tartozik is, és pedig minden 100 ftól 5 ftot; de az osztalékból több esik az öregebb classisoknak. Az osztalékot eleintén a kihalt tag tőkéjének intere képezi; később pedig elosztjuk magát a kihalt tagnak tőkéjét is. Jól értsük pedig azt meg, hogy nálunk a fiatalabbak egy fillért sem adnak magokéból az öregebb tagoknak, mint másoknál; mert a fiatalabbak szinte ugy kapják ki nálunk magok 10 forintjukat egy éldet után interben minden fogyatéknélkül, mint az öregebbek; hanem ezeknek csak az osztalékból jár több fiatalabb társaiknál bizonyos arány szerént. Ezen arány classis szerént különbözik, sőt ugyanazon egy classisban is időről időre változik az, mint látni fogjuk. Jól megkülönböztessük pedig, az élő egyes tagok saját tőkéjét attól, mi az elhalt tagokról valamelly classisra háromlik. Azért ezen utóbbit osztalék tőkének nevezzük; mert ez veti az osztalékot: az első pedig saját tőkének; mert maga interét kirekesztőleg maga szedi ebből minden tag. Azért az osztalék csak akkor kezdődik, midőn valaki már kihalt; addig pedig csak kamat jár. A kamatot s osztalékot együtt véve nevezzük jövedelemnek, vagy jutmánynak.

7. Ki ezen évben beállott az intézetbe, az a jövő évben is, vagy akármikor, ismét beléphet abba, és így mint korszakra nézve más classisba jöhet, mind pedig egész más társaságba próbálhat.

ja szerencsáját: minden darab érdemre pedig úgy tekintti őt az intézet, mintha csak akkor, s azon darabbal lépett volna be az intézetbe; az az: minden egyes érdetet külön külön egyes személynek tekint, bátor egy személy több érdettel is bírhat.

8. Részint azért, hogy többen részesülhessenek a legfőbb osztalékban, részint pedig, minthogy nálunk 300 ftal majd oda juthatni el, mire Austriában 500 ftal; nálunk a legfelsőbb osztalék, vagy is jutmány minden 200 pengő forint után évenként csak 300 pengő frnt. Hogy pedig annál többen s hamarébb juthassanak el ezen jutmány szedéséhez, nálunk minden évi társaság maga tőkéjét is fel fogja emészteni, abból igen keveset vagy épen semmit sem hagyván hátra.

Jegyzék. Ez teszi tán a legjótékonyabb különbséget a magyar és osztrák, vagy akármely más nemzet éldeje között, hogy szomszédinknál s másoknál maga tőkéjét egy társaság sem emészti fel, hanem mind az, a mi az intézet procentumán felül marad, átgördül más évi társaságokra, és így kevesebb tagnak jut a főjövedelem, mint juthatna, ha a tőpénzt is osztalékra bocsátanák. Ugyan ebből az is természetesen következik, hogy minálunk hamarébb juthatni el nagyobb osztalékhoz, mint más illy intézetnél akárhol a világon. De ebből még az is előtűnik, hogy senkinek sincs oka azon felakadni, hogy nálunk a legfőbb jövedelem egy egész éldet után csak 300 ft, holott szomszédinknál 500 ftra vergődhetni fel; mert ez tőlök elvonva nincs, hanem minálunk már előbb szedvén nagyobb osztalékot, mint másoknál, azon pénzt felélték az öregebbek még fiatalabb korokban, mellyet szomszédink csak az igen öregeknek juttatnak 500 ftal. Pedig az öreg már volt fiatal bizonyosan, s alkalmasint minden ember még fiatal korában akar jutni többecskehez, mint bizonytalan vénségében két annyihoz.

9. Minthogy a játékosok közt csak azt nyerheti az egyik fél, mit a másik vesz; ezen intézetben pedig azon játék neveli az élők nyereségét, mellyet a természet rendes folyása az emberi halandósággal űz: tehát a befizetett tőkét az intézetből sem maga a betevő élédér, sem annak örököse ki nem veheti többet, mint a 2-ik szabályban is említve van, hanem a boldogultnak kimultával egy évi jutmányt kaphat még annak természetes, vagy törvényes örököse. És pedig a természetes örökösök, mint özvegye vagy árvái, vagy ennek hiányán annak szülői kikaphatják azon évi jutmányt, akár tett iránta az ő számokra rendelést a boldogult, akár nem; de mások csak úgy nyerhetik azt el, ha nekik van testálva; máskép az intézetnek marad. Azonban az illy utójutmányból minden esetre levon 2 procentet az intézet maga kitűzött céljaira. Minő esetben legyen szabad eladni az illy éldelapot, vagy minőben vehetni ki magát a befizetett sommát? a 30 és 31-ik szabályban kerül elő.

10. Minden egyes évi társaság első évében sem kamat nem jár, sem osztalék; mert ez csonka év, úgy hogy egyik később másik, korábban állván be az intézetbe, 1-ső Julius előtt még a pénzt sem lehetett interre adni. Másik évben azonban csak kamat jár, és pedig egyformán minden classis különbség nélkül minden 200 ft után 10 ft, mint a 6-ik szabályban is látható volt: osztalék pedig ebben nincs; mert az osztalék csak akkor kezdődik, midőn az isteni gondviselés már kiszólitott a társak közül valakit a világból. Ezen második évben ugyan alkalmasint többnek ütött végórája; de az év végén nem tudhatni még, kik lettek legyen lakosi a jobb világnak az országban szanaszét lakó társak közül. A harmadik évben mind kamat esik, mind osztalék minden tagnak, mert:

11. Mi úgy tekintünk minden évi társaságot, mint olly embersereget, melly kölcsönös segedelemre gyült össze, kiki bizván élete hosszát az isteni gondviselésre. Azért, ha ki már megfizette az élet adóját, annak saját tőkéjé-

ből levonunk az intézet fentartására egy tizedet; a többi tőkének pedig eleintén csak kamatját osztjuk el a classisok között, később azonban magát a tőkét is osztályra eresztjük, úgy, hogy minden egyes tagnak lehuntával, annak vagy kamatjából, vagy saját tőkéjéből részesül azon évi társaságnak minden tagja, akármely classishoz tartozik is, és pedig nem személy, hanem érdem számra.

Jegyzék. Itt észre kell vennünk azt, hogy az intézet nem az osztalék tőkének vonja le tizedét, hanem csak azon tőkének veszi tized részét, melly a boldogultnak sajátja volt. Például: a ki már 300 ft jutmányra vergődött fel, már 6000 ftnak huzza 5 procentes kamatját, de mivel az elhunyt éldész saját tőkéje csak 200 ftot tesz; tehát az intézet csak 20 ftot tart meg magának, a 180 ftot pedig meghagyja a társaknál: és így a társaság tőkének kamatját csak egyszer szakasztja ki, holott szomszédink azt háromszor vonják le, u. m. először az egyes tagnak, másodszor az egyes classisnak, harmadszor az egyes évi társaságnak kihaltakor, még pedig jó buzsásan; mert az egyes tag halálával megdézsmált tőke a classis kimultával ismét dézma alá esik, sőt ezen kettő lenyugtával a másodszor is megtizedelt tőke harmadszor is jó tized alá. Megjegyzésre méltó az is, hogy szomszédinknál az egyes tag kihaltával csak azon egy classis tagjai osztozkodnak mindég csak a kamaton, míg a legfőbb jutmányt el nem érik.

12. Ugy szinte a társaság tagjai nem azon osztalék tőkét eresztik osztalékra, mellynek kamatját a boldogult elhunytakor húzta vala, mellyre is a felvilágosító példát épen most fejeztük be, hanem a boldogultnak saját tőkéjét, és pedig vagy magát a tőkét, vagy annak csupán interét; a többi pedig fenmarad azon classisnál, mellyhez tartozott a dicsőült, és pedig mind addig, miglen ezen classisnak minden egyes tagja minden egyes éldetre nézve

a legnagyobb jutmányt el nem éri; mert egy classisnak minden egyes éldetére egyenlő a jutmány; az elhunytnek saját tőkéje pedig, vagy kamatja nem háromlik ugyan minden classisra egyformán, hanem több jut az öregebb classisnak a fiatalabbnál, mint a 6-dik szabályban már előbb láttuk: de időről időre mind inkább közelednek az osztalékban egymáshoz a classisok, míg végre egyforma mennyiség jut minden éldetre. Mennyi rész jusson pedig egyik vagy másik classisnak, azt a halandóság stadiuma szabja ki, és ezen osztalék úgy változik a classisok között, mint a halandóság a maga stadiumát változtatja:

13. Vagyon pedig minden évi társaságban 5 stadium, u. m. Az első stadiumot teszi a társaságnak első összeállási száma mind addig, míg ezen szám felére olvad le, újra megemlítvén azt, hogy itt nem a személynek, hanem az éldet számát olvassuk össze.

Második stadium: midőn ezen fél is felére száll, és így az először összeállott társaságnak csak egy negyede lehel még.

Harmadik stadium: míg ezen negyednek ismét le hanyatlik fele, s már csak egy nyolczada dicseri az urat életben.

Negyedik stadium: midőn ezen nyolczadából is szedi a mulandóság maga áldozatit, mind addig, míg len ennek felétől felkérte az élet ura lehelletét, és így azon társaságnak csak egy tizenhatoda küszködik még az élet viharival.

Ötödik stadium: midőn ezen tizenhatod rész is ritkulni kezd, mind addig, míg mindnyájan lakosi lesznek egy jobb világnak, hol az ember mértéke nem rang többé s az annyira szomjúzott pénz, hanem a személyes érdem és jótétemény.

A következő stadium pedig akkor veszi elejét, midőn az előbbinek számán túl legalább egy költözött a jobb világra; mivel pedig a számolás az év végén, az-

az:1-ső Juliusban s utána történik, a társaságot azon stadiumhoz számítja az intézet, mellyben azt az év végén leli.

Jegyzék. Minthogy a természetnek rendes folyása szerint a halandóság nem törölheti előbb ki három negyedet a társaságnak, minekelőtte felét gyomlálta volna ki; tehát ezen mathematicai igazságon épül a magyar élde fenékterve, s csupán ezen stadiumok feltalálása teszi azt lehetségessé, hogy a tőkéhez magához is bátran nyulhatni.

14. A négy első stadiumban szabad játékot engedünk a sorsnak, az az: annál inkább nevededik az osztalék, mentül inkább ritkítja az enyészet a tagok sorát, s ezen nemét a nyerekedésnek maga feltalálójától nevezik *Tontinának*; az ötödik stadiumban pedig már mindenkinek 300 forint jut évenként, akár nyugszik abból valakile, akár senki. Ennek neve közönségesen *Rente* vagy *Leibrente*; nálunk *éldény*.

15. Ugyanezen első stadiumban egyedül az elhunyt tagok minden részvényőknek kamatját eresztjük minden esztendő végén azon egész társaság minden tagjai között osztályra, levonván előbb annak tőkéjéből tíz procentet az intézet számára, mint a 11-ik szabályban előre bocsátottuk; az osztalékra esett sommát pedig 12 egyenlő részre osztjuk, mellyből jut a

IV; — III; — II; — I classisnak
 $\frac{1}{12}$ $\frac{3}{12}$ $\frac{2}{12}$ $\frac{1}{12}$ rész,

de maga 10 ftját minden egész éldet után ezen felül kapja kiki; abból soha sem engedvén egy fillért is az öregebbnek vagy másoknak. — Ebben csak egy forrása van az osztaléknak.

Jegyzék. Ime a legöregebb classis ezen első stadiumban az egész társaság osztalékának felét kapja. Ez valóban kecségtető nyereség ő reájok, mellyel őket más intézet sehol sem kínálja meg: a fiatalság pedig abban lelheti ösztönét a beállásra, hogy azonnal olly interthúz, mellynél nagyobb a banknál sem adnak neki,

holott ezen inter osztalék által még évről évre nevededik. A mivel a fiatalság nagyobb osztaléket bocsát az öregebbnek, azt ő kétszeresen nyeri vissza; mert senki sem viheti pénzét magával más világra: ha pedig az öregebbeket illy haszonnal nem édesgetjük az intézethez, rólok a fiatalabbakra háruló nevezetesebb haszon is megszűnik, mint az austriai intézetnél tapasztalni. Ott a két öregebb classisba azért állnak be kevesen, mert ott ők is csak egymásnak halála után várhatják magokra nevedését az osztaléknak, holott a fiatalabbakra ő rólok is háromlik haszon, de nem viszont. Így hát az ő sorsok mostohább fiatalabb társokénál, mit azon pár forint, mivel ők eleitől fogva többet húznak fiatalabb társaiknál, épen nem egyenget ki.

16. Így tehát azon tőkét, melly egy társnak kimultával a többire háromlik, ezen stadiumban nem kapják kezökbe az éldérek, hanem annak egyedül kamatjában részesülnek. Ha például: egy, de egész éldetü társ száll a sirba, annak 200 forintjából levon az intézet maga fenntartására 10 procentet, azaz: 20; forintot marad 180 forint. Ebből ír az intézet a IV classis tőkéjéhez 90 forintot, a III classiséhoz 45 forintot, a II-éhoz 30 forintot, az I classis tőkéjéhez 15 forintot, vagyis inkább könnyebbség okáért annak csak kamatját írja oda.

17. E szerint eleinte egy classisnak sincs tőkéje, hanem csak az egyes tagoknak van, és a classisok tőkái csak akkor keletkeznek, midőn a halandóság maga játékát elkezdi a tagok között. Ezen tőke pedig változik minden évben mind addig nevedelve, mig már mindenik elérte a 300 ft jutmányt, ebben számúlva kinekkinek saját kamatját is; mert nálunk 200 forint után 300 ftnál többet évenkint huzni nem lehet, mint a 12-ik szabályban fölül láttuk.

18. Ha már ezen állapot valósággal bekövetkezett, az az: ha már a IV classis minden tagjai elérték a legfőbb jutmányt, sőt felül is mutatkoznék valami; ezen felesleg nem marad meg a IV classisnál, hanem azonnal átömlik

az alsóbbakra. Ekkor tehát minden stadiumban megváltozik az osztandó szám (denominator). Nevezetesen előbb kivonjuk a jövedelemből azt, mi a IV classisnak jár; a többit pedig nem 12 részre, hanem csak hat egyenlő részre osztjuk fel, mellyből

a III; — a II; — az I classisnak
 $\frac{3}{6}$ $\frac{2}{6}$ $\frac{1}{6}$ rész jut.

Jegyzék. Így hát az arány nem változott, mert most is mint előbb, az öregebb classisnak annyi esik, mint a következőknek öszveséggel. Ez történik akkor is, midőn a IV classis egészlen kihál.

19. Ugy látszik tehát, mintha semmi nyeresége sem volna a fiatalabb classisnak abban, hogy a 6-dik szabály szerint az öregebb classis lenyugtával ez annak osztalékába lép. Ez valóban nem is teszen különbséget ezen első stadiumban, de teszen ám a többiben; mert arányra nézve is nagyobb osztalékot kap a fiatalabb classis maga feljebb léptével, mint előbb huzott vala, mint a 21-dik szabály jegyzékében szemlátomást tűnik elő.

20. A második stadiumban (a társaság felétől negyedéig) már magához a tőkéhez nyulunk hozzá, mert a hány éldésznek alkonyodik le egy évben vég napja, lehuzván előbb az intézetszámára az üdvezült saját tőkéjének 10 procentumát, a többitől annyi 32 ft 28 krt szakasztunk ki, a hány egész éldettel birt. Az éldecsekből tiz esik egy éldetre, mint látni fogjuk, az éldetkéek pedig már kipótolvák. Így hát az osztaléknak két forrása van; első forrás: az eddig lenyugodott élderek tőkéjének kamatja; másik forrás pedig azon 32 forint 28 kr, mellyet minden megszünendő egész éldet után fogunk kiszakasztani ezen II stadiumban a kimulandóknak tőkéjükből; a többi kamatozik az első stadiumról maradt tőkével együtt. — Mi ezen két forrásból esztendőt át öszvegyül, azt minden év végén 15 egyenlő részre osztjuk fel, mellyből

a IV; — a III; — a II; — az I classisnak
 $\frac{6}{15}$ $\frac{4}{15}$ $\frac{3}{15}$ $\frac{2}{15}$ rész esik.

Ha a IV. classis nem halt ugyan ki, de már minden tagjának 300 ft jár egy éldet után, akkor kivágván előbb a közjövedelemből az ezeknek jutó 300 ftot minden éldetre, a többit nem 15, hanem csak 9 részre osztjuk fel, mellyből

a III; —	a II; —	az I classisnak
$\frac{2}{9}$	$\frac{3}{9}$	$\frac{2}{9}$ rész esik.

Ha pedig a IV classis egészen lehajtja fejét nyugalomra; akkor minden classis feljebb lép osztalékban, és így ekkor már sem 15, sem 9; hanem 13 részre lesz osztva a közjövedelem, mellyből

a III; —	a II; —	az I classisnak.
$\frac{6}{13}$	$\frac{4}{13}$	$\frac{3}{13}$ rész jut.

maga 10 forintját pedig minden 200 ft után kiki külön huzza ezentúl is minden változás mellett egyenlően, míg a 300 ft jövedelemre fel nem jutnak mindnyájan.

Jegyzék. Ebből elötvünik: először, hogy az arány az első, s második esetben nem változott; mert az osztó (numerator) mindég az maradt, csak az osztandót (denominator) kellett változtatni olly számra, mennyit a numeratorok tesznek öszvesen, máskép az osztalék egy részének ura sem akadna.

Másodsor. Elötvünik, hogy a 3-dik esetben változott az arány; mert az első classis a másodiknak osztalékába lépett, s így feljebb a többi is.

Harmadsor. Elötvünik, hogy az alsó classis a felsőbbnek osztalékába nem léphet, míg a felsőbbben csak egy is él.

Kérdés támadhat az iránt, micsoda elv szerént vethetni azt olly határozólag előre ki, hogy minden egyes éldész lehunytaival ezen II stadium folytában 32 ft 28 xrt bocsáthatni köz osztályra az elhunyt tagnak minden egész éldetéből, holott a társaság vagy több, vagy kevesebb tagból állhat? Erre az a felelet, hogy itt mathematicai arány szerént történik a számolás; az arány pedig ugyan az marad, akár több, akár kevesebb

tagból álljon is a társaság. Alapja pedig az aránynak azon pénzmennyiség, mellyet az V-ik stadium számára ezen két első stadiumban kell meghagyni. Mennyi legyen pedig arra szükséges, azt a 23-ik szabály jegyzéke fejt meg.

21. A III-ik stadiumban (egy negyedétől nyolczadáig) már többé az osztalék tőkáját semmivel sem neveljük; mert az V-ik stadium számára valót a II-ik stadium végén már meghagytuk: tehát, mihelyest jobb világra szenderül át valamely tag, annak egész tőkáját minden esztendő végével felosztjuk a classisok között, levonván abból előbb is a 10 procentet az intézet számára. Így tehát ezen III. stadiumban az osztaléknak ismét két forrása vagyon; tudniillik: a kimulandó tagoknak egész tőkéjük, és az V. stadium számára meghagyott tőkének kamatja. Ezen jövedelemnek pedig

a IV; — a III; — a II classisnak
 $\frac{5}{12}$ $\frac{4}{12}$ $\frac{3}{12}$ része jut.

az első classisé pedig megszűnik. Megszűnik azért, mert a IV. classis már régen kihalván, mindenik feljebb lépett egy classissal. Midőn a III. classis hal ki, akkor a II. classisnak is megszűnik osztaléka; mert az alsóbb classisok már két classissal lépvén feljebb, a II. classis nincsen többé. Ekkor az osztalékot 9 részre osztjuk fel, mellyből a IV. classis; a III. classis $\frac{5}{9}$ $\frac{4}{9}$ részt kap.

Az osztalékon fölül maga kamatját minden éldér huzza most is, míg a 300 ft jutmányt minden éldete után el nem éri.

Jegyzék. A számolásban ugyan mindegy, akár az alsóbb classist rugtassuk feljebb, akár a felsőbb classis osztalékát szállítsuk az alsóbbra, de jobban megérti azt a nagy tömeg úgy, mint a szabály fejezi ki. Szükség pedig, hogy megértse; mert az alsóbb classis maga feljebb léptével csakugyan nyér. Tegyük, hogy 7000 ft a felosztandó somma a két classis között: ha ezt a III. és II. classis numeratorai szerént osztjuk el, tehát 4000

ft jut a III. classisnak, 3000 ft pedig a II. classisnak; — ha pedig a IV. s III. classis numeratorai szerint osztjuk fel; tehát a III. classisnak 3111 ft jár: már pedig 3111 ft több, mint 3000 ft: tehát világos az, hogy a feljebb léptetéssel az alsó classis valóban nyer. Az illy nevedést érthetni az első s utolsó stadiumon kívül a többiben is. Így válik az valósággá, mit az 5-ik szabályban előre bocsátottunk, hogy a feljebb léptetéssel valósággal nyer a fiatalabb classis; s így válik valósággá az is, mit a 12. szabályban mondottunk volt, hogy t. i. a fiatalabb classis osztalékát mind inkább közelítjük az öregebbikéhez. Ezen stadiumban azonban megtörténhetik, hogy egy nagyobb osztalék után másik évben kevesebb jut; mert lehetséges, hogy ebben vagy többen halnak el, vagy gazdagabbak, mint a következőben, de azért alkalmasint senki sem fog neheztelni, ha neki az előbb üti markát, mire csak későbbben tarthatott volna számot.

22. A IV. stadiumban (nyolczadától tizenhatodikig) nagy változás történik a jövedelemre nézve, kiszámítása pedig mesterségesebb, és csak példával érthető. Ebben felemésztjük minden élő tagnak saját tőkéjét egészen. Mert ezen IV. stadiumra következik azonnal az V. stadium; már pedig ennek számára még a II. stadium végén meghagytuk a szükséges pénzt; tehát nincs szükség több pénzt is hagyni fel. Azért, midőn egy tagnak alszik ki az élet mécsse, kettőnek tőkéje esik osztály alá; a jövedelemnek pedig négy a forrása, ugymint:

a) Azon tőkepénz kamatja, mellyet a II. stadium végén az V. stadium élelmezésére hagytunk fel.

b) Megemlítők már a 7-ik szabályban, hogy minden egész éldetet egy személy gyanánt tekintünk, ámbár egy személy több éldettel is birhat; megemlítők a 13. szabályban szinte azt is, hogy a stadiumot nem a személyeknek, hanem az éldeteknek fele határozza: tehát ezen IV. stadium beállításával már tudva vagyon száma az élő szemé-

lyeknek, az éldeteknek, s az élő tagok saját tőkéjüknek mennyisége. Ha már az élők közül ezen stadiumban valakinek elfujják élte fáklyáját, mind azon éldetet, mellyel azon elhunyt éldér birt vala, vagy azon év többi halottai birának, egészen eresztjük azon év osztalékára, csupán 10 procentet huzván abból le az intézet számára, mint a III. stadiumban láttunk. Így tehát ezen b) szabálynál fogva ezen stadium végéig a benne lévő tagok saját tőkéjüknek fele kerül osztály alá; mert a stadium addig tart, míg fele kihal.

Ezt két példával mutatjuk meg; hogy a következő szabályt annál könnyebben lehessen megérteni.

Tegyük, hogy ezen stadium elejét 58 tag, vagy is 58 éldettel biró több vagy kevesebb tagok teszik; tehát ezen stadiumnak saját tőkéje (200 fttal számítván mindig az éldetet:) tesz öszveséggel: — — — 11600 ftt.

Ennek fele fog jönni osztály alá ezen

b) szerint, vagyis — — — 5800 f.

Vége pedig a stadiumnak akkor szakad, mikor az 58 élőlől csak 29 marad hátra.

Tegyük tovább, hogy ezen stadium első évében két éldér száll az égbe; de ezen két éldér négy éldettel birt: tehát ezen b) szerint a tőke felőlől levonunk

— — — $4 \times 200 = 800$ ft.

marad tehát a b) szerint berélendő felőlől — 5000 ft.

Ezen 800 fttól levonunk az intézet számára 10 procentóban 80 forintot; tehát osztani való lészen

ezen b) szerint — — — 720 ft.

Tegyük, hogy másik évben ismét kettő hal el, de mindenike csak egyes éldettel birt; tehát

saját tőkéjük tett — — — 400 fttot

ezt levonván ezen féltőkéből, marad abban — 4600 ft

A 400 fttól pedig lehuzván 10 procentben 40 ft, jut osztályra belőle 360 ft.

c) De elosztjuk az élő tagok saját tőkéjének másik felét is, az az: ama felül meghagyott — — 5800 fttot de egészen más arányban; mert itt procentet nem vonunk

le az intézet számára, hanem csak azt olvassuk meg, hány egész éldet vagyon ezen fél tőkében. De már tudjuk, hogy ezen 5800 ftban vagyon 29 egész éldet. Most az első éldetet 1 számmal jegyezzük meg, a másodikat 2-vel, a harmadikat 3-mal s így végig. Ebből egy arithmetikai sor kekedik, mellynek utolsó száma 29. Nem ezen 29 szám teszi az osztó számot, hanem azon sok egység, melly az egész arithmetikai sorban található: már pedig ezen arithmetikai sorban 435 egység vagyon, és így 435 teszi az osztó számot. Ha pedig az 5800 ftot felosztjuk 435 részre, jut egy részre 13 ft 20 xr. Most az arithmetikai sor mutatja ki minden évben, hányszor kelljen 13 ft 20 xrt osztály alá eresztetni, tudniillik: annyiszor fogjuk fel a 13 ft 20 xrt, a hányadik éldet szünik meg azon évben. — Például: előbb mondottuk, hogy négy személy két éldettel lett lakosa a jobb világnak ezen IV stadium első évében; tehát az arithmetikai sorból az első négy számot fogja fel a halálozás; már pedig $1 + 2 + 3 + 4 = 10$: tehát 13 ft 20 xrt tizszer veszünk osztály alá, mi is 133 ft 20 xrt tézzen; tehát, ha a tőkének feléből, az az — — 5800 ftból levonjuk ezen osztalékra esett — — 133 ft 20 xrt

marad még kamatozandó ezen feléből — 5666 ft 40 xr

Ugy szinte a fentebbi példában azt vettük fel, hogy más évben kettőnek setétlett be az éldészek közül, de mind-egyike csak egy éldetnek volt tulajdonosa; tehát a másik évben az ötödik s hatodik halálozást mutatja az arithmetikai sor; már pedig $5 + 6 = 11$: tehát a hatodik évben ezen feléből a tőkének tizenegyszer huzunk le 13 ft 20 xrt; már pedig ez 146 ft és 40 xrra üt: levonván tehát ezen második évben — — — — 146 ft 40 xrt

marad ezen második feléből az eredeti tőkének 5520 ft —

és így tovább; de mind a b) mind a c) szerint megmaradt tőke kamatozik, mig fel nem fogy.

d) Negyedik forrása a jövedelemnek azon kamat, melylyel a b) és c) alatti tőkék évenként gyümölcsöznek, mig

ezek egészen kiapadván, csupán az a) alatti tőke marad meg, mellyből az V. stadium éldéri szedik a legnagyobb osztalékot. Ellenben a IV. stadiumban tulajdon éldemének kamatját egyik éldér sem huzza különösen, minthogy az már ezen negyedik forrással vegyült öszve.

Mi ezen négy forrás által évenkint öszvegyül, azon az élfő tagok évenkint olly arányban osztóznak, mint a III. stadiumban.

Jegyzék. Az arithmetikai renddel nevekedő sorszámoknak öszveségét [betűszám szerint (Algebra) ugy találjuk meg, ha a sornak első számát az utolsóhoz adjuk, ezen sommának felét vesszük, és ezen felet sokszorozzuk annyival, a hány tag, vagy szám találkozik azon sorban. Például: most a 29 nevekedő szám-sornak első száma 1. az utolsó pedig 29; már pedig $1 + 29 = 30$, ennek pedig fele 15: már pedig ezt a 29 taggal sokszorozván, lesz 435.

Kérdés támadhat az iránt is, miért nem osztjuk fel ezen IV. stadiumban a c) alatti tőkét szintugy, mint a b) alattit, vagy is, mint a III stadiumban? Azért, mert az éldének egyik elve, hogy tagjainak idővel mindég nagyobb meg nagyobb jövedelmet juttasson; már pedig ezen negyedik, vagyis d) alatti forrás évről évre apadoz, mig végre egészen ki nem szárad. E szerént kevesebb volna az éldérek jövedelme a stadium végén, mint elején volt. Tehát ezen apadás pótlékára volt szükséges azon c) forrást olly mesterségesen csurogtatni: mind e mellett még sem lehetetlen, hogy egy nagyobb osztalékra más esztendőben kevesebb következzék; de itt a különbség már nem lehet annyira szembetűnő. A III. stadiumban pedig azért nem használtuk ezen szövényesebb módját az osztalék kivetésének, mert ott szemlátomást épen ellenkező volna eredménye. Mihelyest tudniillik a IV. stadium éldetének számát 58-ra vettük fel a példában, már a III. stadi-

um elején két annyi részvénynek, és így két annyi tőkének kellett lennie. Tehát 116 éldet volt még a III. stadium elején, s vége felé 55, 56, 57-ik tagra került a halálozás. Ezen három szám már magában 168 egységet képvisel, egy illy egység pedig 26 ft 40 xrt térszen, mit 168-szor sokszorozva sokkal nagyobb osztalékot lökne a III. stadium végén, mint a IV. stadium elején eshetik, hol megint az 1, 2, 3, 4-en kezdődik az arithmetikai sor. Ha az illy csökkenés megbocsátható is a vak történetnek, a számolgotó szántsándéknak célja még sem lehet. A III. stadiumban tehát azért eresztettük szárnyára a történetet, minthogy vele nem birtunk teljességgel.

Vége a c) alatti jövedelemből azért nincs levonva az intézet procentója, mivel azon jövedelem még az életben lévő tagoknak vagyonyából keletkezik; már pedig az előkéből az intézet semmit sem von le. Azonban az intézetnek ezen veszteségét megtéríti az V. stadium, mellyben végre csakugyan minden tag lehajtja fejét örök nyugalomra.

23. Az V. stadiumban (tart a társaság tizenhatodától minden tagnak lenyugtáig) a változékony s bizonytalan jövedelmű Tontina már az éldény álhatatos természetét ölti magára, s a kamatnak külön kiszolgáltatása itt is megszűnik. Az az: itt már nem ingadozik többé a jövedelem, hanem akár szállott sirba valaki a társak közül, akár senki, mégis ezen stadiumban eleitől fogva egész végéig minden classis különbség nélkül minden éldér minden egész éldetre 300 forintot húz évenkint halála napjáig.

Jegyzék. Ha most átfutunk mind az öt stadiumon, igen szemünkbe ötlük, hogy ezen mód szerint többen részesülnek a legfőbb osztalékban, mint szomszédinknál lehetséges; sőt akkor is többen éldelnék azt, ha a legfőbb osztalékot mi is 500 fra szabnók, mint osztrák szomszédink; mert ime a 2-ik szabály szerint csupán

az éldecsek öröklőinek fizetjük vissza a betett sommát, és így az első stadiumban is már többet juttattunk éldeinknek, mint szomszédink. Ezen fölül mi 5 forint procentet engedünk minden éldeinknek, sőt az éldecznek hat forintot, holott szomszédinknál a 4 fiatalabb classis kevesebbet kap ennél. — A II. stadiumban az osztalékot a lehunyttagnak minden éldetje után a tőkéből is 32 ft 28 xral neveljük. — A III-ik stadiumban neveljük a boldogultnak egész vagyonyával. — A IV-ben nem csak az elhunynak egész tőkéjét fordítjuk osztalékra, hanem még az élőkét is. — Az V. stadiumban pedig eleitől fogva végéig minden classis különbség nélkül mindenikét a legfőbb jutmánnyal vigasztaljuk. Ugyanazért nálunk már az első stadiumban okvetetlenül több tagnak kell a legfőbb osztalékra felvergődni, és egy stadium sem éri végét, minek előtte némelly tagjai ne részesültek volna a legfőbb osztalékban. Próba volt téve igen szigorú számvetéssel, 460 egész éldetet fogván fel, melly is 200 ftal térszen 92000 forintot. Ezen 92000 ft az osztrák élde szerint berélve, a gyakori procento levonás által ezen V-ik stadium elején 70608 ftra olvadnale, minek interét 4 procentel számítva, s a legfőbb jutmányt 500 ftra emelve, mint ott szokás, egyszerre csak öt tagnak adhatná meg a legfőbb jövedelmet: vagy pedig öt procentel számítva az intert, a legfőbb jutmányt pedig 300 ftra véve, mint nálunk történik, csak 11-nek juttatná a legfőbb jövedelmet egyszerre, holott nálunk ezen legfőbb jutmányt egyszerre 29 tagnak adhatni, előbb pedig benne legalább 26 részesült, felét pedig vagy 80 tag szedte.

Hihető azonban, hogy többen állnának az intézetbe, mihelyest mi is visszafizetnők azt mindenki öröklőinek, mit az élde maga élteben a beadott részvényből még ki nem kapott jutmányában, mint szomszédinknál van szokásban; mert így maga tőkéjét sem

féltheti többé, azon kevés kamat vesztét pedig elszivelheti azon tetemes haszon reménylétében, mit bizonyosan elér, ha Isten ő felsége éltét addig nyújtandja. Ezt szinte mi is megtehetjük, ha az országnak úgy tetszik, s tervünkben nem tesz egyéb különbséget, csakhogy az első stadiumban sokáig kevesebb az osztalék, s az első stadium sokkal tovább tart; mert ennek csak akkor szakad vége, midőn a kihaltak tőkéjében már annyi 180 ft mutatkozik, a hány 200 ft vagyon az élőkében. Mivel azonban ezen intézet célja a beállónak életéről gondoskodni, nem pedig haláláról, ragaszkodjunk a mi módunkhoz; mert ez az élők-re hasznosabb.

Úgy szinte mi is adhatnánk minden 200 ft után 500 ft legfőbb jövedelmet; de ebben sem volna nyereség; mert kevesebben részesülhetnének abban, és sokkal később juthatnának el hozzá, holott a fiatalabb korban a pénz jobban használható.

A még a csiklandós kérdés, minő somma legyen szükséges az V stadium éldérinek élelmezésökre?

Ez ugyan az élde szabályihoz nem tartozik, hanem a számolás mesterségébe vág; hogy mégis a lehetőségig kielégítsük a kíváncsiságot, megjegyezzük azt is. — Kiszámítjuk tudni illik a négy első stadium tőkéjét, abból levonjuk az intézet 10 procentjét, ehhez hozzá adjuk az IV stadium tagjainak saját tőkéjét a 10 procent levonta nélkül, s mi így összevegyül, annak hét tizedrésze $\frac{7}{10}$ elég az V stadium élelmére. Hogy pedig ez valósággal elég arra, azt a halálozási tapasztalatok s gyökeres kiszámítások bizonyítják.

24. Mi egy társaság kimultával fenmarad a tőkéből, az a többi akkor létező minden más társaságokra egyenlő részben háramlik által, valamint azon esetre, ha kit az úr Isten olly hosszú élettal áldana meg, hogy az V stadium élelmére hagyott tőke nem lenne elégséges; az illy tagot a többi akkor léte-

zó társaságok tartják el, egyenlően osztván fel magok között az illy mennyiséget — vagy maga az intézet.

Jegyzék. Ezen alternatíva egészen elmarad, mihelyest meg léssen határozva, ki viselje ezen előfordulható terhet? valamint ezen jegyzékeknek is némelly része sem jön a nagy közönség eleibe; de most ide igtatni kénytelen voltam, minthogy a többi felvilágosító részt rövidség okaért nem csatolhatom ide. Észre kell azt is venni, hogy a társaság leghoszabb ideje 91 évre van számítva, holott több társaság keletkezik olyan öszve, melly 85 évig sem tart. Tudni kell azonban azt is, hogy itt a társaság korosságáról van a szó, nem pedig az egyes tagéről; mert élhetnek többen 150 évet is a nélkül, hogy a társaság 91 évig tartana; mert nem mindenik lép abba születése napján. A gyakorlati részben számokkal mutatom ki, hogy az én bankom s az élde szabályai szerént az élde pénzével már az első évben annyi nyereséget szerzek az intézetnek, melly nyereséget, ha interit érdekéhez számítjuk, s a társaság egész hoszában a tőkéhez tudjuk, soha egy társaság sem emésztheti fel. — Így tehát mind azon társaságnál, melly 91 évig nem tart, már az első évi nyereség is az intézeté, a többi évi nyereség pedig, minden társaságnál az övé. Azért volna kívánatos, hogy ezen előfordulható terhet az intézet vállalná fel magára, minthogy az intézet nyeresége az országé.

25. Az év lefolytával 15-ig augustus után maga osztalékát kiveheti minden éldér akár az intézet helyén, akár az ügynöknél. Ekkor előmutatja éldelapját, mellyre a felvett jutmányt maga kezeivel írja be az éldér, vagy más helyette akárki, ha ő írni nem tud, ezenfelül pedig az éldér nyugtatványt is ad. A nyugtatvány készen áll nyomtatásban, vagy az éldelaphoz van nyomtatva, csak a sommát, nevet, és időt kell beírnia. Ha az éldér magát nem

jelentheti személyesen, akkor vagy a helybeli plébános, vagy a rendes előljáróság bizonyítja az éldérnek életben való létét. Az osztalékot azon ügynöknél veheti fel, kinél az éldepénz le volt fizetve, ha csak körülményei mást nem kívánnának, de ezt előre jelentse be az intézetnek. Az ügynököknek a pénzt maga költségén s veszedelmén szállítja az intézet, s kezeskedik ügynökiért. Rendes ügynöke pedig az intézetnek a vármegyéken, s minden királyi, vagy maga tisztségét tartó mezővárosokon a fő- és aladószedő; reményli azonban az intézet kinyerhetni a felség kegyelmétől, hogy a sóházak, postahivatalok, s más kamarai tisztségek által is lehessen azokat legalább felszállítani az intézethez. Ha ki osztalékát egész év alatt nem veszi ki, nem csak intert nem követelhet tőle, hanem egy év s egy nap alatt maga a jutmány is elüldül részint az intézet, részint a csonka éldetek javára, de fél évvel előbb az illy tag maga jutmánya felvételére az ujságokban név szerént lessz felszóllitva. Ha azonban két év s egy nap alatt sem veszi azt ki, sem az intézetet nem tudósítja életéről, úgy bánik részvényével az intézet, mint halotttéval. Ha mégis későbbben be tudná bizonyítani azt, hogy neki lehetetlen volt maga életéről tudósítani az intézetet, csak időközi jutmányát veszi el, egyéb jogaiba pedig vissza lép.

III.

Az éldetkek különös szabályai.

26. Szinte mind ezeknek van alája vetve az is, ki csak részletes éldettel bír. Beállhatni t. i. az intézetbe 202 ftal, s kevesebbel is, nevezetesen :

az	I. classisbeli	— —	50 f. 50 denárral
a	II. dto	— —	61 f. 61 dto
a	III. dto	— —	77 f. 77 dto
a	IV. dto	— —	101 ftal.

Az egész éldetnél 2 ft, a félnél az 1 ft, a többinél a denár, vagyis minden 100 fnál 1 forint költségre esik, s nem kamatoz az éldéreknek, de a többitől jár kinek kinek mind a kamat, mind az osztalék. Azonban az éldetke után járó jutmányt az éldi mind addig nem veheti kezébe, míg éldetkéje a 202 ftot be nem tölti, hanem az előbbeni éldetke forintjaihoz számítja a jövedelmet az intézet. Másik évben szinte ezen jutmány is jövedelmet hoz, szinte az éldetkéhez számítandót. Ámbár tehát így és még más módok által nevededik az éldetke évről évre, mégis köteles az éldi maga éldetkáját legalább 5 pengő ftal évenként pótolni, kezdvén a befizetést a második év elején, és pedig mindég július 3 első napján, vagy még az előtt. Haki ezt később adja be, minden elmulasztott hónapra még két garast is fizet; ha pedig végkép elmulasztja, nem veszi ugyan el éldetkáját, de mégis kárát vallja; mert jóval később jut el jövedelme szedéséhez, minthogy a kiegészített éldetke jutmányát sem ereszti az intézet az éldi kezébe, míg abból az elmulasztott pótléknak felét — de érdekét elengedve, le nem vonja. Ha azonba 5 ftnál már kevesebbel is kiegészíteni az éldetkét, akkor csupán azon kevesebbet fizesse rá az éldi; de fizesse ám, máskép a többi éldetkék pótlásának közös jövedelmére fordítja az intézet azon felesleget, ha mit a jutmány azon évben az ő csonka éldetén felől is vetett volna, mint látni fogjuk a 28-ik szabályban; holott befizetve a fogyatékat, kiegészített éldetének jövedelmét azonnal húzná. Ugyanazért azt 5 ftnál többel is lehet pótolni, kinek tetszik, hogy annál hamarébb juthasson jövedelme szedéséhez; de 2 ftnál kevesebb nem lehet az önkéntes pótlék, és ezt is július 3 első napján vagy az előtt kell beadni; mert máskép a későbben adott önkényes pótlékre azon évben nem esik jövedelem; azonban esik úgy, ha ezen későn befizetett pótlékre az egész évi intert befizeti, mi neki úgy is megkerül, és még utánna osztalékot is húz ugyan azon évben. — Azonban sokkal kevesebb mennyiség elegendő az éldetkék kiegészítésökre, mint kez-

detben hibáz vala, minthogy kamat s osztalék által magától is nevededik az éldetke, sőt azon felül még 9 módon maga is neveli azt az intézetet. Ugyan ezért egész bizonynyal állithatni, hogy

az 50 ftos éldetkét 13 év alatt csak 58 ft.
a 61 — — 11 — — — 53 —
a 77 — — 9 — — — 42 —
a 100 — — 6 — — — 30 —

ráfizetéssel kiegészíthetni, ebből évenként csak 5 ftot fizetvén be. Midőn a pótléket befizetik, kik személyesen nem jelentek meg, tartoznak éltükről beküldeni bizonysgot s osztalékokat beiratni, hogy láthassák, mi hibázik még, s pótolhassák, mikor telik. Az is tartozik pedig az intézetet maga életéről tanubizonysggal értesíteni, ki nem fizethette le a pótléket; mert máskép őtet is éri a 25 szabály rendelése. Beállhatni pedig éldetkével, kinek meny nyivel, s mikor tetszik, sőt beállhatni az intézetbe sokkal kevesebbel is, és pedig minden pótlás nélkül, mint a 31-ik szabályban tűnik elő.

27. Az éldetkékre akkor veti ki az intézet az osztaléket, midőn az éldetekre. Ekkor kénytelen minden külön classisban minden éldetke forintjait s filléréit öszveadni, s oda számítani az éldecseket is, és az egész sommát 200-al elosztani. Így előtűnik, hány egész éldet rejtezik az éldetkékben s éldecsekben. Ha mi az éldeten felül marad, azt egész éldet számba vesszük, mihelyest nem kevesebb 1 ftnál. A mi így jön ki az éldetkékből s éldecsekből, azt az ő classisának többi egész éldetihez számítjuk, s csak ekkor tudhatjuk meg, hány részre kell osztanunk azon classis jövedelmét? Megtudván így minden classisban külön külön azon classis jutmányát, az éldetkék forintjait annyi fillérrel sokszorozzuk, a hány forint vagyon az egész éldet jutmányának felében, és pedig kihagyván a krajczárokat mind a jutmányból, mind az éldetkékből, minthogy azok töredékbe jönnének, mi mindig ugyanazon éldetkék közös jövedelmére szolgál, mint azt a következő 28-ik szabály feji ki.

28. Az egyes éldetkék forintjai az inter s osztalék által részint magoktól is szaporodnak, részint köteles azokat pótolni az éldi maga, mint a' 26-ik szabályban csak most láttuk; de egészítgeti azokat az intézet maga is illy 9 módon:

a) Első forrás. Midőn valamely évi társaság szerkezi magát, egyik előbb, másik későbbben küldi be pénzét. Ha azon pénz még azon évben a társaság kezdete előtt hozhat valami kamatot, annak felét a csonka éldetek pótlására fordítja az intézet, és pedig 6 procentel számítja azt; másik felét az intézet magának tartja. Ezen forrás azonban, mint látni való, minden társaságnál csak egyszer jövedelmez. Példáját láthatni a 126. §-ban.

b) Második forrás. Midőn az intézet a társaság pénzét tökiti, az az: interre adja ki, előre levonja annak fél évi interét, sőt azon túl is minden félévben előre kívánja azt fizetetni magának: holott maga az intézet az éldéreknek csak az év végén fizeti a jutmányt. Idő közben tehát ezen inter kamatoz az intézetnek. Ezen kamatot 3 évig minden társaságnál egészen magának tartja az intézet, de ezentúl annak felét az éldetkék pótlására eresztí, míg csak minden éldetke ki nincsen egészítve. Példáját a 129. §-ban láthatni.

c) Harmadik forrás. Ha kinek a 25-ik szabály szerint elüdült osztaléka, ezen jutmányt az éldetkék javára fordítja az intézet, akár az éldet, vagy éldetke, vagy éldecs jutmánya üdült el.

Jegyzék. Itt különösen és ismételve figyelmeztetjük a részletes éldetüeket, hogy az év végén annak idejében magokat jelentsék az intézetnél, vagy annak ügynökinél, s irassák be magoknak a jutmányt; más-kép ők is elvesztik azt, mint az egész éldetüek; mert a 26-ik szabály szerint az egész éldetüekre szóló minden rendelésnek ők is alája vetvék.

d) Negyedik forrás. Krajczár töredék senkinek sem jár, hanem azon sommácskát, mi ebből minden évben ösz-

szegyfl — ide értvén az egész éldetűek jutmányát is — ezen éldetkék kiegészítésökre fordítja az intézet.

c) Ötödik forrás. Midőn a 27-ik szabály szerint valamely classis éldetkéinek s éldecshinek öszves sommáját 200-al már elosztottuk, hogy a benne rejtező egész éldetek számát megtudhassuk, alkalmasint marad még mindétig egynehány forint felül, mi már nem tesz ugyan egész éldetet, de mégis egy egész éldet osztalékát számítjuk rá. Azonban ezen egynehány forintra meg sem eshetik annyi jövedelem, mint 200 ftra: tehát arány szerint vetjük ki, mi esik azon egynehány forintra igazságosan, s a többit az éldetkék közös jövedelmökhöz számítjuk. Példát mutat a 133. §.

f) Hatodik forrás. Ha valamely éldetkére annyi jutmány esnék, hogy ez az éldetkét már kiegészítné, sőt rajta fölőslég is mutatkoznék, ezen fölős sommát ismét a többi éldetkék közös jövedelméhez tudjuk, de nem ám azon évben, hanem a jövőben addigi kamatjával, máskép a számadásnak vége hosza nem lenne. Ezt felvilágosítja a 134. §.

g) Hetedik forrás. Azon krajezár vagy fillér, mi az egész éldet jutmányának forintjai mellett mutatkozik, és pedig annyiszor véve, a hány egész éldet rejtezett ezen classis éldetkéiben. Ezen fillérek az egyes éldetkékre azért nem eresztjük át, mert töredékbe jönnének. Ezeket tehát az éldetkék közös jövedelméhez számítjuk. Ez is példában lesz világosabb, mellyet a 136. §. fejt ki.

h) Nyolczadik forrás. A g) vagyis a 7-ik forrásban azon fillérekről volt szó, mellyek az egész éldet jutmánya mellett tüntek elő, itt pedig azon fillérekről értekezünk, mellyek magoknak az éldetkéknek forintjai mellett találkoznak. Ezekre sem kámat nem jár, sem osztalék egyenként, mert töredék jutna rájok, hanem minden egyes éldetkék filléreit classisonkint öszveadjuk, s mi ezen öszveségre jutna az osztalékból, azt az éldetkék közös jövedelmére szorítjuk.

i) Kilenczedik forrás azon somma lenne, mellyet nemalán jószívü emberbarátok az éldetkéek felsegellésökre ajándeközni sziveskednének.

Ez eddig közjövedelem, melly leginkább az intézet jóvoltából veszi eredetét; de van az egyes éldetkéeknek külön jóvedelmök is, mit már szétszörva ugyan láttunk, de összekötés okaért megemlitjük itt is.

k) Tizedik forrás azon inter, mellyet az intézet az éldetkéek minden egész forintjára az éldelapba évenként beir, még az éldetke ki nincs még egészítve.

l) Tizenegyedik forrás az osztalék, melly évenként a nevedő éldetke forintjaira esik, s mellyet szinte beir az intézet az interrel együtt az éldelapba évről évre.

m) Tizenkettedik forrás azon pénzmennyiség, mellyel minden éldi maga éldetkéjét évenként pótolni köteles vagy önként pótolja azt.

29. Az éldetkéek között a jóvedelmet így osztjuk fel:

a) Az első kilencz forrásból szivárgó sommát, annyi egyenlő részre osztjuk fel, hány éldetke vagyon azon évi társaságban, nem tekintvén arra semmit, mellyik classishoz tartozik az, sem arra, hány forintból áll. Elosztjuk pedig valósággal és nem verjük tökére, mint avval osztrák atyánkfiai cselekesznek, de mindég csak azon évi társaság tagjai közt, hol eredtek.

b) A kamat szinte egyformán jár ki, nem tekintvén arra semmit, mellyik classishoz tartozik az, de már ezt az éldetkéek forintjai után vetjük ki, és így a kamatból több jut a nagyobb éldetkének, mint a kisebbnek.

c) Végre az osztalék nemesak a forintok számaihoz, hanem a classishoz is szabja magát, mellyhez tartozik, — minden társaságban külön külön.

Melly éldetke pedig mikor van kiegészítve, vagy mennyi hibázik még ahhoz, maga éldelapjából láthatja minden éldi, minthogy éldelapját előmutatni, s a nevedést minden évben beiratni kiki köteles. Tehát pótolhatja, mikor tetszik és telik. Hogy pedig az illy pótlék egyedül a pótlónak javára szolgál, azt tán említeni sem szükséges.

Midőn pedig a felsőbb classis éldetkél mindegyig kipótolvák, mi rajtok fölül marad, azon társaságnak többi classisaira száll, s a közös jövedelmet neveli. Így benne azon társaságnak minden tagja részesül; a legvégső felesleg pedig az intézeté.

III.

Egy különös kedvezés minden élderre.

30. Az illy egész vagy csonka éldetet vagy éldecset nálunk el is lehet másnak adni, vagy executióban lefoglalni; de az új birtokos csak addig huzhatja a jutmányt, míg az birtokos életben van. Ugyanazért az új birtokosnak nem is szükséges maga életkorát bebizonyítani, hanem csak az éldelap átszállítását az intézetnél vagy ügynökénél beiratni, s irásdíjban az éldelap sommájától két percentet befizetni. Azonban az új birtokos minden évben az ő birtokosnak életéről tartozik bemutatni a bizonytságot; máskép nem kapja ki a jutmányt. Ezen esetben azonban az utolsó jutmányt, vagyis mortualis osztalékot, soha sem kapja ki az új birtokos, hanem az intézet számára marad. Ha az új birtokos maga is másra eresztí az éldelapot, vagy jobb világra költözvén által, az ő öröklőire száll az éldelap, ezek is kötelesek magok nevökre iratni azt s az irásdíjt befizetni, máskép birságban mind megtérítik azt az intézetnek, mit az átírás előtt csempeskedve vette ki. Ha ki azért adná el éldelapját, minthogy a külföldre költözik ki, akkor csak olyannak adhatja el azt, ki nálánál legalább három évvel idősebb. Az illy új birtokos tehát tartozik az intézetnél mind életkorát hitelesen bebizonyítani, mind pedig maga életéről évenként meggyőzni az intézetet, valamint az élde egyéb minden szabályinak alája vagyon vetve. Egy éldetet azonban executio alkalmával is az adósnak meghagyni, az emberiség parancsolná. Lehet másért is betenni, de akkor az éldemet csak

nnak nevére írja az intézet, kinek javára szól, s ezt érdeklük az intézet szabályai. Azonban évi tudósításában tisztelettel említendi meg az intézet mind azon jótevők nevét, kik akár egyes személyeket, akár egy egész társaság tagjait segedelemmel gyámolítani sziveskedtek.

IV.

Éldecs. Különös kedvezés a szegény sorsuak számára.

31. Hogy azonban a nép legszegényebb részének is módot nyújtson a nemzet maga sorsának jobbitására, elfogad az intézet egy érdemre csupán 20 ft 12 krt pengő pénzben, minden utófizetés nélkül, és reá mindig 6 procentel számítja a kamatot. Ennek neve éldecs és birtokossáé éldecz. Első évi kamatja csak 1 ft 10 kr, mint 100 ft után eső 6 ft procentnek arányos része, melly 20 ft után esik; de ezen inter is osztalék által évről évre nevededik olly arányban, mint az osztalék minden 200 ft után nő, ugy hogy idővel minden befizetett 20 ft után 30 ftot, szinte ugy huzhatni, mint 200 ft után 300 ftot vagyis az egész éldetnek mindig tized részét. Hogy azonban a szegénység annál biztosabban vehessen benne részt, még nékie ezen két különös kedvezést is teszi a nemzet:

a) Ha az illy szegény éldecz egyedül az osztalékban (ide nem értvén a rëndes intert, mellyett másutt is megkapott volna) még halála előtt nem vette volna ki maga egész éldecset, a hátralévő részt kifizeti öröklőinek az intézet, de halottas osztalék nélkül.

b) Ha pedig még életében kérné vissza pénzét; az illy szegénynek azt is kifizeti az intézet, teljességgel semmit sem tekintvén arra, mit kapott már reá interben és osztalékban, hanem egyedül az általa megkapott utolsó osztalékot vonja le belőle az intézet, az intert akkor is megfizetvén a szegénynek.

Azonban az illy apró érdem csak kettőre van szorítva, ughogy egy ember egész életében illy kedvezésü részvényyel kettőnél többel nem birhat. Az az : szabad ugyan kinekinek akár éldetet, akár éldetkét vagy éldecset annyit venni, mennyit tetszik, de mihelyest két éldecsnél többel bir valamellyik éldér, már azon szegények sorába nem tartozik, kiknek egyedül teszi e kedvezést a nemzet, sőt ezen kedvezést a két éldecse nézve is elveszti, ki többel bir kettőnél; mert kalácsot sütni az egész világnak nem lehet. Ugyis két éldecs után annak idejében egész 60 ft pengő esik évenként, mi a kevéshez szokott szegényt az inség ellen biztosítja. Egyébiránt ők is alávetvék az élde minden szabálynak, valamint annak jótéményében ők is részesülnek. Azért köztök is megvan a classis különbsége, s így intert ugyan egyenlően húznak, mindnyájan mindig 1 ft 10 xrt egy éldecs után, de osztalékot többet kap a fiatalabb classisunál az öregebb.

32. Hogy azonban a nemzet azoknak is módot nyujtson sorsok jobbitására, kik egy éldecse valóval sem birnak; a nemzet az élde intézettel egy takaréktárt is kötött össze, mellynek pénzeiről szinte az egész ország (tán vármegye) nemessége minden ingó s ingatlan vagyonjával hasonlóan kezeskedik. Ebbe beadhatni 2 fton felül akármelly kis sommát; évre tőle 100 fttal 5 ft intert kaphatni, ezen intert félévenként vehetni ki; de ha ki ezt bent hagyni kíváná, s ezen kívánságát bejelenti a bankknk, az inter is kamatot hoz. Ez által minden tőke 14 s félév alatt két annyira nevededik, sőt 4 procenttel több is annál. Betévén tehát ebbe valamelly sommácskát, az magától is nevededik, de nevelni is lehet 2 fton felül való sommával akármikor, vagy ha tetszik, kivehetni belőle minden előleges felmondás nélkül minden pillantatban. Mihelyest itt 20 forintra vergődött fel, áttehetni az éldébe, hol már nem csak inter, hanem osztalék is esik rá, és még innen is kiveheti a szegény maga pénzét, ha jobb helyét találná valahol. Tehát ezen két intézet által

csak nyerhet a szegény ember, veszteni pediglen nékie lehetetlen.

Jegyzék. A bank 9-ik szabályában a b) jegyzékben azon kérdést tettem, valljon nem volna-e tanácsos a persely pénzeztől 6 ft intert fizetni, s azt tekinteni persely pénznek, mi beadáskor 150 ftot nem tett, s később sem nevedett felül 200 ftnál, és ha egy ember ennél több pénzzel nem bir. Ha az illyennek a banknál megadjuk a 6 ft kamatot, ezen kedvezést ide is kell kiterjesztenünk; vagy tán egyedül itt adhatni nékiek e kedvezést.

33. Ugyanezen szegény sorsu népnek nagyobb könnyebbségére a nemzet azt is rendeli (ha rendelni nékie tetszeni fog) hogy nemcsak a 25-ik szabályban érintett rendes ügynökök, hanem minden vármegye tisztei, ide értve az esküdtet is, akár az éldebe, akár a takaréktárba adandó pénzt a szegénységtől általvenni sziveskedjenek; az uradalmaknál pedig magát az uraságot s főbb tiszteit kéri arra, feltéven azt felőlök, hogy az ekképen általvett pénzt vagy egészen a bank helyére, vagy legalább a legközelebbi rendes adószedőhez beküldeni kegyeskednek. Ugyan azért ezen uraknak a szegénységtől felvett pénzről szóló nyugtatványai mind az élde, mind a bankot kötelezik, de csak 40 ft erejéig; mert a nemzet csak olly szegényeknek kívánja szerezni ezen könnyebbséget, kik 40 forintnál egyszerre többet nem adhatnak be, bár azt máskor ismételhetik. Nagyobb sommát mindig az adószedőnél kell letenni, mindig tekintettel lévén az adószedőnek ösmeretes magaviseletére. Azonban mind az adószedőnek, mind a többi tiszteknek nyugtatványi csak két hónapig kötelezik az intézetet, melly idő alatt azon nyugtatványt valóságos élde vagy banklappal, a hova tartozik, felcserélni szükséges. Ezt azonnal kiszolgáltatja az intézet, mihelyest hozzá a pénz felérkezik. Nehogy azonban a szegény ember károsodhassék valamiben, ha a két holnap felcserélés nélkül telik el, két hét alatt írjon vagy

irasson levelet a szegény az intézetnek, s recommendatio vagy Aufgabs-Recepisse mellett adja fel azt a postára. Ha magát azon két hét alatt illy recepissével biztosítja, már többé el nem veszhethet pénze; mert ezen recepisse kötelezi az intézetet azontúl is mindenkor: az intézet pedig kapván a levelet, a közbejött gáncsot maga utján módján kipuhatolni s az egészet utba igazítani törekszik; a szegénynek pedig az inter felvételénél a posta költséget is megtéríti, recepisséjét pedig s a kezében lévő nyugtatóványt élde- vagy banklappal váltja fel, hová a pénz tartozik. Egy illy éldelap, ugy a banklap csak ugy bir kötelező erővel, ha azt az igazgató, pénztárnok és ellenőr írja alá, és az élde pecsétje háromszinü papíroson, mint veres, fejeér és setét zöldön van rányomva.

Jegyzék. Magától is érthetni, hogy a takaréktárba bankithatják azok is pénzeiket, kik egész éldetre kívánának ugyan szert tenni, de még nincs annyi pénzök együtt, hogy azon a legkisebb éldetkét is megvehetnék. Midőn az a bankban akár kamat akár pótlék által 50 ft 50 denárra nevededett, áttehetni az éldébe. Ugy szinte takaréktárba tehetik pénzeiket azok is, kik az éldéből kapott osztalékon más éldetet alapítani szándékoznak.

V.

A bírósokodás.

34. Ha az intézet valamelly tagot csempekedésben tapasztal, vagy ha a pénzszedőknél történik hátramaradás, azon maga kárát törvényes úton is követelheti az élde, és pedig a csempekedők költségén. Akármelly sommára terjed is az, benne a szolgabíró bíraskodik, és pedig sommás úton, mint azt szóbeli perekre nézve az 1836 : 20 rendelte. Az appellata is csak mindég birtokon kívül mehet feljebb, mint szinte azon törvény hozta határozatba. Azért ezen szabály által tudtára adja az intézet mindenkinek, hogy kinek

ez nincs ínyére, ne jöjjön semmi érintésbe az éldével vagy bankkal, más kép magát ezen törvénynek már alája vetette, mert: ki mint kötelezi magát, Mátyás 6:17. s Ulászló 1:38 szerint, a szerint lesz elítélve. Ellenben előfordulható esetekben az élde is magát épen így s ezen bíróságnak veti alá akármelly nagy sommára nézve. Ha azonban olly esempeskedés forogna fent, mit törvényink fenytetni szoktak, mind a két fél a fenytő törvény rendes útjára tartozik.

VI.

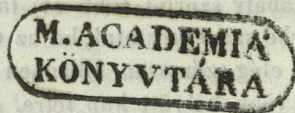
Az intézet élete.

35. Az éldének helye csak Pest s tárczája a vármegye házánál. Mert az illy intézet csak úgy gyarapodhatik, ha egyedül áll, minthogy ennek kívánatos sikert s a tagoknak vigasztalást egyedül a sokaság eszközölhet. Ugyanazért a 3-dik szabály szerint több évi társaságot is kéntelen az intézet egybe szövetheteni, ha az egyes társaság tagjai nem lennének elég számosan. Ellenben a bank annál élénkebb, mentül több helyütt kap létre. Azért a bankot több helyütt is ohajtanók megnyitni, midőn az éldét csak egy helyre szoritnók. Az élde pénzét a bank forgatja, s így a két intézetet maga a természet köti össze. Az élde neveli a bank jövedelmét, a bank által pedig megkimélvék az élde költségei úgy, hogy a bank tisztjei mellé az élde számára egyéb tiszt nem szükséges egy külön titoknok, számtartó s irnoknál. Ha ki tehát az éldével jön levelezésbe, azt intézze: **A nemzeti magyar élde s hitelbank igazgatóságához.** — Az intézet maga ügynökin kívül másoktól csak bérmentes leveleket fogad el, magát pedig s ügynököt az 1741:31 a postabértől felmenti.

36. Pecsétje az éldének Magyarország czimere, de a kettős kereszt helyett a három hegy tetején a hit, reménység és szeretet emblemái láthatók, mellyeket egy fényesen ragyogó nap sugárai övedznek, illy körirással: **A nemzeti magyar élde pecsétje, jelszava: Ki másnak jó, magának jó.** — — —

* * *

Minthogy jelen munkámat német nyelven is szándékom közrebocsájtani, mindenkit tisztelettel kérek meg, hogy ebben engem megelőzni s ez által káromra lenni senki se törekedjék.

BANKÜGY.

BANKÜGY.
IRTA

TREFORT ÁGOSTON.

PESTEN.

NYOMTATTA LANDERER ÉS HECKENAST.

1842.

BANKÜGY.

BANKÜGY.

Bankügy.

I.

Hiteltörvényeink eddigi eredménye azon általános belátás, hogy bankot vagy hitelintézeteket továbbá nem nélkülözhetünk, mert e' törvények a' félrendszer szabályok természeténél fogva, az őket kiegészítő intézetek nélkül, a' hozatalokkor kitüzött célhoz, — hitelmegállapításhoz — minket nem vezethetnek, 's következöleg gazdasági kifejlödésünket nem mozdíthatják elő, a' kamatlábot le nem szállíthatják, 's a' biztosítási díjt meg nem szüntetik. De egy földbirtokra kölcsönző bank, vagy hitelintézetek felállításának lehetőségét az ösiség eltörlése feltételezi. — Mig ez létezik, a' nemesi jószág olly bizonytalan tulajdon, hogy hosszú időre pénzt reá nem kölcsönözhetni. Az ösiség azon lidércz, melly egész hazánkat kínozza, 's Damocles kardja gyanánt a' birtokost szünet nélkül fenyegeti. Ha a' jószág régi zálog, mellynek kiváltási öszvege

mostani értékének alig egy tizedét teszi, 's ki-váltatik, mi marad a' hitelezőknek? Nyujthat-e a' fundus instructus elegendő biztosságot? Illy viszonyokban bankunk, melly földbirtokra kölcsönözend, nem lehet, de hitelintézeteink sem lehetnek, mert hitelintézet földbirtokosok egyesülete, melly közbenjárul a' hitelező 's adós közt, ki ez egyesületnek tagja, 's mellynél a' tagok in solidum lekötelezik magokat. A' tulajdon és igazságkiszolgáltatás állapotja, 's a' pénz dolgában nálunk uralkodó kétes becsület mellett jót álland-e az egyik birtokos a' másikért? Illy hitelegyesület tagjai tehát csak azon birtokosok lehetnének, kiknek másokhoz képest pénzre legkevesebbé szükségök van, azok tudnilik, kiknek nagy investitióik vannak, 's kiknek jellemében bizni lehet; de nem hihető hogy még illy tagokból álló egyesület is igérvényeit (promessen) al pari eladhatná. Az ösiség eltörlésének szükségességét minden pártok elismerik, 's azt a' legközelebb teendők sorába helyezik, tudván hogy honunk természetű ercse e' nélkül tovább is szunyadand, hogy anyagi érdekeink — honunk e' fontos érdekei — nem fejlődhetnek, és hogy éppen azért nemzetünk szellemi érdekei sem nyerhetnek szilárdabb alapot. — Értelmező a' banknak hitelintézetek felett az elsőséget adja, 's pedig, mert 1ször, a' bank a' kereskedelemnek 's földmívelésnek egyszersmind segéd kezét nyujtand. 2ször, a' tőkepénzesek hajlandóbbak leendnek

tőkájöket bank-részvényekre, mint hitelintézetek igérvényeinek vevésére fordítani. 3szor a földbirtokos érdekében fekszik pénzt nemcsak hosszú időre 's olcsó kamatra kapni, de egyszersmind a' solidaritas minden veszélyeitől mentve. 4szer a' bank legbiztosabb eszköz külföldi pénzeket honunkba csábítani. — Bankok eredetöknél fogva kereskedési intézetek, de hogy mozgonynyá válhatnak, melly kereskedést 's földművelést egyenlőleg elősegít, látjuk a' bajor váltó- 's hypoteca-banknál. A' magyar jegybanknak is e' kettős feladatot ki kellene tűzni. Alapja csak arany 's ezüst lehet, mert bankjegyek a' pénz képviselői, a' pénz pedig az értékek általános mérője lévén, belső változhatlan értékü tárgynak kell lenni, illyennek pedig kitünő miségei miatt csak az arany 's az ezüst ismertetik el. Bankjegyeknek tehát aranyat 's ezüstöt kell képviselni; ellenkező esetben, azaz ha a' bank jegyeit aranyra vagy ezüstre fel nem válthatja, jegyei értékcsökkenést szenvedhetnek. De habár több esetben bankjegyek, a' bankok drága érczeni fizetésök megszüntetése után is teljes értékkel a' forgásban maradtak, a' bankok 's papirospénz történetei nézetemet, — mellynél fogva a' bank alapjának ezüstnek 's aranynak, a' jegyeknek pedig mindig azokká válthatóknak kell lenni, — elegendőleg igazolják, mert valahányszor akár társaságok jegyeket; akár pedig a' status papiros-pénzt bocsátott ki, mellynek drága érczek-

keli beváltására nem köteleztethetett, e' szabadsággal visszaélés történt. A' leköteleztetés tehát: bankjegyeket mindig pengő pénzzé váltani az egyetlen mód, a' bankjegyek keletén túli kibocsátásának akadályozására. Mennyi leend a' magyar bank alapja? Én nem hiszem hogy volna honunkban valaki, ki az e' kérdés megfellelésére szükséges adatokkal bírna, 's minden tehetségei 's fáradozása mellett ez adatok birtokába jöhetne. A' dolog pedig nagyon fontos, mert korántsem közönös a' pénzcirculatiót öt vagy ötven millióval szaporítani. A' nemzeti productionak és kereskedésnek egyenlő lépéssel kell haladni a' forgásban levő pénz mennyiségének szaporodásával, mert mihelyt több pénz van forgásban, mint sem a' productio minden águ czikkeinek egymásközti kicserélésére, 's a' külföldi kereskedés normalis állapotjában követel, a' keringésben levő pénznek egy része felesleges, 's ha arany vagy ezüst kimegy a' külföldre, ha papirospénz mint azon 90—200 millio mellyel a' magyar Law-k az országot elakarják árasztani, értékcsökkenést szenvedend. A' bankalap nagyságának meghatározására szükséges tudnunk: 1ször mennyi arany 's ezüst pénz, 's mennyi bécsi bankjegyek circulálnak honunkban. 2szor mennyit tesz ki- 's bevitelünk. 3szor mi azon földbirtok értéke, mellyre a' bank kölcsönözend, mennyi teher fekszik rajta, mennyit lehetne e' jószágokba haszonnal beruházni, 's mennyivel nőne

e' beruháztatások következtében a' természet. A' magunknak bank dolgában tapasztalásunk nem lévén, elmellőzhetlen külföldi pénzintézeteket 's pedig részletesen 's gyakorlatilag ismernünk. A' bank dolgában kiküldendő országos választmánynak tehát, ha sikerrel munkálkodni akar, ez adatokat 's ismereteket meg kell szereznie. Általános szabályul pedig felállíthatni, hogy a' bankműködések inkább kisebb alappal kezdessenek meg, mellyet évről évre nagyobbíthatni, mint ollyannal, mellynek mozgásba tétele jövedelmezés miatt a' szükséges arányt az előállítás 's kereskedés nevedése, 's a' pénzmennyiségnek szaporítása közt megzavarhatná, 's a' pénz értékének csökkenését, 's más tárgyak árának tetemes nevedését okozhatná.

Mi módon lehetne a' Magyarországbán felállítandó bank alapját megszerezni? Részvények 's nemzeti kölcsön által. Ez utolsó mód motiválására szabad legyen a' Fogarasy bank-ról „Századunk“-bani értekező figyelemre méltó, 's igen gyakorlati észrevételét idéznem: „Azon magányosak, kik a' bank alapításnál részt vehetnek a' capitalisták; de ezeknek tőkéje a' nagy birtokosnál van. Ha nemzeti bank valóságosan fenálland, és ez nem, 6, 8, vagy épen 11 száztólit ígér 's ad, hanem csak ötöt osztalékul vagy kamatul részvényeseinek, ha nyujt biztosságot vagy kezességet, ehhez járulván azon kellemes körülmény, hogy a' bankrészvények kész pénzt

képviselvén, minden szempillanatban azzá változtathatók, kérdezzük, nemde természetes, hogy a' capitalisták serege a' bankhoz tódul és a' birtokosnak felmondja tőkéjét, ki az igaz, 6tot fizet száztól, de az említett két jót, a' teljes biztosságot, 's a' könnyü pénzzé változtatást nem nyujthatja neki. Mi következik ebből? A' rövid utoni megvétel, a' birtok árverése, 's így segítenénk azon birtokoson, kiről most mondjuk, hogy az uzsorások martaléka. — A' bankalap felének megszerzése a' külföldről nemzeti kölcsön útján birtokosinkat meg fogja menteni e' veszélytől. A' banknak tehát alapja e' felével a' részvények befizetése előtt kölcsönzéseket földbirtokra hosszabb időre kell kezdeni. Ha a' fentemlített még kinyomozandó adatokból kiviláglanék, hogy a' magyar bank p. o. 10,000,000 forintnyi alappal haszonnal működhetik, ötöt részvények, ötöt pedig nemzeti kölcsön által külföldről szerezhetni. Ha az alap felére esendő jövedelem a' kölcsön kamatját fölülmulja, ez összeg nemzeti célokra használtathatik. —

E' bank működései lehetnek :

1ször. Kölcsönzés földbirtokra hosszú időre. E' kölcsönöktől fizetendő kamat egygyel száztól nagyobb leend, a' bank alapítására tett nemzeti kölcsöntől 's a' részvényeseknek fizetendőnél, így ha négygyel száztóli kamattal kölcsönt tesszünk, a' bank által földbirtokra hosszabb időre adott tőkéktől, kezelési költségek 's netalán

minden ovatosság mellett előkerülhető veszteségek pótlására 5 száztól fog fizettetni. E kölcsönzéseket amortisatio-tárral össze lehet kötni, 's az adósságot a' rendes kamaton kívül fizetendő egynek száztóli éves fizetése által 42 év alatt letisztázni. A' bank az adósság letisztázására fizetett kamatot az alapítására felvett kölcsön részenkénti visszafizetésére, vagy pedig alapjának nagyobbítására fordíthatja. Ha a' bank alapja 10,000,000, e' tőkének két harmadát a' földbirtokra hosszú időre bankjegyekben kölcsön adhatja.

2szor. Váltókat fog leszámítolni, mellyek legfelebb 3 hónap mulva fizetendők, 's három biztos ház kezességével el vannak látva.

3szor. Kölcsön adand zálogra szinte csak három hónapra, 's pedig maga részvényeire, status papirosokra, 's más részvényekre; de mindig legalább 25 száztól keleten alól, drágaságokra. Árukra 's természetményekre értékök egy harmadát előlegezheti. Ha e' zálogok kiváltásának ideje eltelik, el fognak adatni, 's az adósságot felülmuló érték az adósnak kiadatik.

4szer. Üzheti ezen kívül mindazon működéseket, mellyekkel most a' bankok általában, nevezetesen a' bécsi bank, új szabályainak 11. §a szerint foglalkozik. —

Mennyi bankjegyet bocsáthatna ki a' magyar bank a' nélkül, hogy a' pénzcirculatio 's az előállítás 's kereskedés közti szükséges arány meg-

zavartatnék? Általában el van ismerve, hogy minden bank beváltási kötelességének mindig eleget tehet, ha a' forgásban levő jegyeinek egy harmada pengő pénzzel, a' többi pedig más biztos értékekkel, vagy értékeket képviselő tárgyakkal, pénzzé könnyen válthatókkal fedezve vagyon. E' szerint a' magyar bank 10 millio alappal $6\frac{2}{3}$ m. földbirtokra hosszabb időre kiadván, a' többi utakon $23\frac{1}{3}$ m. bocsáthatna ki a' nélkül, hogy jegyeinek beváltása iránt zavarba jöhetne. — Erre nézve két kérdés támad, 1ször valljon képes leend-e a' bank $23\frac{1}{3}$ m. váltóleszámítás, zálogkölcsonzés, 's áruk és természetményekrei előlegezés által a' keringsbe hozni? 2szor ha képes leend, tanácsos-e ennyi bankjegyet kibocsátani? Az első kérdésre határozott választ csak az adhatna, ki a' többször említett adatokkal birna. A' második kérdésre nézve véleményünk következő. Ha a' bank alapjának egyik fele honi tőkepenzesektől, másika a' külföldről jőne, 's a' magyar bankjegyek a' jelenleg a' Századunk Fogarasi bankróli czikke szerint Magyarországbán forgásban levő 25 m. bécsi bankjegyekből — nem erőszakos rendszabások által, mellyek pénz 's hitel dolgában mindig megghiusíttatni szoktak, nem megyei határozatok 's hazafiuság által a' mint azt némelly jámborok hiszik, hanem a' dolog természete által, öt milliót p. o. kizárhatna, — a' magyar bank — ezen öt milliót 's a' honi tőkepenzesek által a' bank meg-

alapítására letett 5 m-ot, összesen 10-ot leróva — a' keringési eszközök mennyiségét 20 millióval szaporítani fogná. Ha tudnók, mennyi pénz kering jelenleg Magyarországon, mennyi fog e' 2 millióból termékenyen, 's mennyi pusztá emésztésre fordíttatni, tudhatnók egyszersmind ezen pénzsza-
porodás positiv következményeit is. Nebenius*) szerint az austriai birodalomban 350—60 m. p. f. van circulioban drága érczekben. Tegyük fel példaként, hogy ebből 75 m. Magyarországra es-
nék, mihez 25 millio bankjegyekben járulván, — a' keringés eszközeinek mennyisége a' magyar bank által egy ötöddel szaporodnék. Ha ez a' nélkül történnék, hogy az előállítás és kereske-
dés egy ötöddel nevedednék, egyetlen következménye leendne az árnak felemelkedése egy ötöddel, ugy hogy mit előbb 10 forinton vettünk, 12-be kerülend. Ha ezen árnövekedés minden osztályo-
kat egyenlően afficiálna, mitsem mondanánk elle-
ne, de a' dolgozó osztály épen az utolsó, mellynek bére felemelkedik, ezenkívül a' status, a' tőke-
pénzesek 's mindennemű tisztviselők tetemesen vesztendnek, 's zavar keletkezik a' birtok 's vásár viszonyaiban, a' nélkül, hogy a' nemzeti vagyon növekednék, 's a' nemzet jólléte gyarapodnék.

*) Deutsche Vierteljahrs-Schrift. Nr. 13. Ueber die Schwankungen des circulirenden Mediums in Europa und deren Einfluss auf die Geldpreise der Dinge in den letzten fünf Decennien.

Azonban a' gazdaság olly bő forrásival ellátott honban mint Magyarország, 's azon idő küszöbén hol az ipart 's kereskedés kifejlődését gátló institutiok el fognak távolíttatni, az előállításnak 's kereskedésnek nőni kell; mérsékelt mennyiségű jól alapított bankjegyek kibocsátásának tehát csak jótékony eredménye lehet; bank által, millyent mi ohajtunk, tőkétet szerezni fogunk, 's épen a' tőkék hiánya az, mi honunkban a' nagyobb természetű 's iparvállalatokat akadályozza.

II.

Az arany 's ezüst mint más természetmények munka által nyeretnek, 's valóságos, belső nem conventionalis értékkel bírnak, 's azon saját-ságaiknál fogva mellyek értékeket állandóbbá változhatatlanabbá 's kevesb kereskedési habozásoktól függővé teszik mint más tárgyakat, értékmértékké lőnek. Az évenként nyert arany 's ezüst más czikkekért cseréltetnek ki, 's árok ugyanazon törvényt követi, mint más tárgyak, a keresés 's ajánlkozás törvényét.

A' pénzkeringésnek pedig vannak saját törvényei a' keringés eszközeinek külön neme szerint különbözők. A' keringés eszközei lehetnek 1ször arany 's ezüst, 2ször ugyanaz könnyen azzá váltható bankjegyekkel, 3ször papirospénz.

Az arany 's ezüst évenkénti előállításá — azon részit kivéve melly a' bánya honjában gyárba vagy forgásba jő — más árukért cseréltetik ki. Ezen kicserélés által elosztatik a' világ minden honai közt, népességök, vagyonok 's kereskedésök arányában. Ez ujonan szerzett mennyi-

ség azzal, mi előbb már keringésben volt, ha a' keringés eszközei csupán arany 's ezüst, törvényeknek alá van rendelve, mellyeknél fogva a' keringésben levő aranynek 's ezüstnek a' hon előállításával, kereskedésével 's hitelével mindig arányban kell lenni, annyira, hogy csak ennek szaporodásával 's csökkenésével az aranynek 's ezüstnek mennyisége is szaporodhatik vagy csökkenhetik, más esetekben ugyanaz maradand, a' fluctuatiók e' tekintetben csak átmenők 's rövid idejűek lehetnek, mert ha rendkívüli körülmények a' drága érczeknek nagy kivitelét okozzák 's az arany 's ezüst utáni szükség általánosán éreztetik, az arany 's ezüst illy honban az árúkhöz képest igen meg fog drágulni, azaz minden más tárgyak olcsók lesznek. Külföldi árúk ez okból nem fognak behozattatni, de annál jövedelmesb lesz a' kivitel, 's e' hon egész külső kereskedése jobbára csak kivitelben 's mind addig álland, mig ez által annyi aranyat 's ezüstöt nem szerzett, hogy értéke ugyan az leend, mint más honokban, — 's más tárgyak megdrágulnak. Ha az arany 's ezüst értéke egy honban ugyanaz mint másban, nem feketik a' kereskedés érdekében kivitelét vagy bevitelét eszközteni. Ha ellenben az arany 's ezüst mennyisége a' hon jelen szükségeit felülmulja, értéke csökken, 's más tárgyak ára nevedezni fog, mi azonban csak rövid ideig tarthat, mert többféle czikkek drága árok miatt külföldre kivitetni megszűnnek, ellenben czikkek jönnek a' külföldről,

mellyeket rendes pénzviszonyokban nem lehetett volna behozni.

Az arany 's ezüst pénz, 's mindig azzá váltható bankjegyek keringésének szinte saját törvényei vannak. Jegybankok természetöknél fogva több bankjegyet adván ki, mint a' drága érczekből álló alapjuk tesz, ha ezen az előbbi arany 's ezüst-keringés eszközeinek mennyiségét felülmuló összeg, a' productiot és kerekedést ugyanazon arányban nem szaporítandja, hasonló pengő pénzösszegnek kivitelét okozandja. — A' bankjegyek minden új kibocsátása által egyszersmind az egész világon levő pénzmenyiség szaporítatik, mint a' bányázás nagyobb sikeressége által 's csekély értékcsökkenést okoz. Tegyük fel, hogy egy hon pénzének mennyisége mind arany 's ezüst 10 milliot tesz — mi productiojához 's kereskedéséhez képest épen elegendő Jegybank jövén létre két millionyi alappal, ez összeg a' keringésből kivonatik, de külön utakon nem sokára a' bank által jegyekben kiadatik, 's a' keringés eszközeinek mennyisége ugyan az lesz mint előbb vala. De a' bank további kölcsönzése 's váltók leszámítolása által, még 2 milliót bankjegyekben bocsátván ki, a' keringés eszközeinek mennyisége 12 m. leend, minek következménye pénzbőség 's az árnak felemelkedése, mert több pénz levén több vevő jövend a' vásárra, vagy a' mi egyre megy, a' vevők egy ötöddel nagyobb vevésmódokkal ellátva többet veendnek. Az ár-

nak e' növekedése valamint a' honi ugy a' külföldi czikkekre is hatand, 's bevitelöket nevelendi, 's ezt nem fedezhetni a' kivitel megfelelő növekedésével, mert a' kivitelnek csökkenni kell, az ár növekedésének következtében. A' külföld tehát a' keringésben levő arannyal 's ezüsttel mind addig fizettetni fog. mig azon két millio, mellyel a' keringés eszközeinek mennyisége szaporittatott, a' külföldre ki nem menend. De a' banknak e' működése, 's a' drága érczek e' kivitele ha csak tovább 's annyira nem terjed, hogy netalán kitörendő political vagy kereskedési crisis esetére, a' bankjegyek beválthatását lehetlenné tenné, a' honnak lényeges hasznót hajt, mert 2 m. terméketlen tőkét termékenynyé teszen. Azonban e' haszon csak pillanatnyi, ha e' két millioért behozott tárgyak csak terméketlenül felémésztetnek mint fényüzési vagy colonialis czikkek, állandó ellenben ha iparunk kifejlődésére, 's a' munka mennyiségének szaporítására szolgálándó tárgyakat behoztunk.

Papirospénznek, azaz drága érczekké felnem váltható bankjegyek vagy statusutalványok kibocsátásának eredménye, a' kibocsátott mennyiségtől függ. Ha ez olly csekély volna, hogy általa azon arány, mellyben a' pénznek a' hon productiojával 's kereskedésével állni kell, meg nem zavartatnék, ugyanazon eredménye

volna, mint a' mérséklett mennyiségben kibocsátott 's pengő pénzzé váltható bankjegyeknek, azon esetet kivéve, hogy akár a' kormány, akár privat társulat, e' papirospénzt sohasem válthatná be. De ha a' szükséges arány megszűnik, 's ha a' papirospénz nagy tömegekben kiadatik, mindenek előtt a' pengő pénz kivitelét az országból fogja okozni, 's pedig következő módok által: **1ször.** Pénzbőség fényüzést okozván, a' külföldi áruk bevitele növekedni fog, a' kivitel ellenben az áruk felemelkedésének következtében csökkenvén, a' bevétel pengő pénzzel fedezendő, 's mennyivel több papirospénz bocsátatik ki, annyival több pengő pénz menend ki a' külföldre. Franciaországban a' Law-rendszer idejében a' pengő pénz eltűnt a' keringésből — de ha ez nem történik is, a' honn maradott pengő pénz mennyisége nem sokára nem felelhet meg a' bevételnek — az tehát csökkenni fog vagy, épen meg szűnni, 's következménye a' megelégtelenség érzete, 's számtalan tárgyakbani szükölködés, mellyekhez szoktunk, 's mellyeket nehezen nélkülözhetünk. **2ször.** A' tőkepénzesek pengő pénzt gyűjtendnek, 's tőkéiket a' külföldön helyezendik, hol a' pénz drágább levén, tőkéik jobban jövedelmezendűek. — A' papirospénz nagy tömegekbeni kibocsátásának további következménye, a' birtok 's vásár viszonyai megzavartatása, és sok egyesek tönkrejuttatása az árak növekedése folytában. A' tőkepénzesek vagyonuk egy részétől fosztatnak meg,

mert ha az, mi elébb 40 kron vásároltatott, egy forintba kerül, a' tőkepénzes tőkájének 's következőleg kamatjainak egy harmadát vesztendi el — ez áll egyszersmind a' hosszú idejü bérlésekre nézve. Ha papirospénz status által adatott ki, 's csak devaluatio által váltatik be, minden egyes polgár vagyonának egy részét elveszti. Meg kell még említenünk azon bal hiedelmet, hogy az illy papirospénz - kibocsátások állandó pénzbőséget idéznek elő. E' pénzbőség igen rövid ideig 's csak addig tart, mig minden tárgyak ára növekedett, e' pillanat megérkezvén a' pénzbőség megszűnik, mert akkor az árak az előbbi árakhoz ugyanazon arányban lesznek, mint a' szaporított pénz a' pénz előbbi mennyiségéhez.

III.

A' mostani bankrendszer 1609ben az amsterdami bank megalapítása által vevé eredetét. E' bank drága érczek raktára, 's letételi bank levén, az arany 's ezüst pénz elkoptatásának elhárítására, a' letevő, ki aranyát vagy ezüstjét a' bankra bízta, a' bank könyveibe mint hitelező iratott be, 's e' summa felől bizonyítványt kapott. E' bizonyítványok másra átruházhatók levén, 's a' bank által az arany 's ezüst őrzéseért fizetendő csekély díj mellett beváltatván, arany és ezüst pénz gyanánt forgottak. E' módon papirospénz eredett, melly a' banknál letett érczeket képviselvén ugyan annyi biztosságot nyújtott, mint ez érczek magok 's a' váltók szállítási könnyűségével birt. Az amsterdami bank mint minden e' nemű intézet, ha annyi biztosságot nyujt, 's annyi hitellel bir, a' nagy kereskedésben forgó öszvegeket magához huzza, 's a' drága érczek csak külföldrei kiküldetés végett vétetnek ki. Illy bankba letett öszvegek a' kereskedés habozásaihoz aránylag nőni vagy csökkenni fognak—a' bank ez öszve-

gek minimumát kitudván ezt kölcsön adhatja a' felfedezés minden veszélye nélkül; ezt tevé az amsterdami bank is, a' nélkül hogy azt valaki Amsterdammak a' francziák általi elfoglalása előtt 1794. csak sejdítette volna. Az Angol bank 1694ben jöve létre, 's ez vala a' második stadium a' bankrendszer kifejlődésében. Az angol bank letételi leszámítolási 's jegybankká lön. Tőkéje 1,200,000 font sterlinget teve, 's a' statusnak kölcsön adatott, érte kapott statuskötelezvények a' bankjegyeknek alapul szolgálván. A' bank felhatalmaztatott egyszersmind a' kormánynak pénzt előlegezni 's kincstári utalványokat forgásba hozni. E' kiváltságokkal egyedáruilag ellátva, a' bank tőkéje 1797ben 11,000,000 fontra emelkedett. Ezen ideig az angol közönség 's egész Europa az angol bankot olly biztosnak tartá mint az amsterdami, azt vélvén, hogy jegyei mind drága érczetek képviselnek, 's nem is gyanítván, hogy azon pillanattól fogva, mikor azzá válthatók nem lesznek, hitelök megmaradand, 's hogy a' bankok a' keringés eszközeit szaporítván az árakat emelik. Az angol bank a' fent említett évben a' kész pénzbeli fizetéstől, az akkori események következtében a' béke helyreállásaig, parliament által felmentetett. Az angol bank jegyei e' pengő pénzbeni fizetés megszüntetésének daczára is kész pénz gyanánt tovább is elfogadtattak, 's ebből következtetett, hogy a' bankjegyek hitelének fentartására nem szükséges

hogy drága érczekre mindig felváltatassanak, csak korlátolt mennyiségben adassanak ki. De mi módon lehet e' mennyiséget meghatározni? Erre nézve egyetlen lehető biztosítás az, hogy a' bankjegyek drága érczekre állapítva 's mindig azokká válthatók legyenek, mert e' nélkül mindig felette nagy mennyiségben bocsáttatnak ki pillanatnyi jólétet okozandók, 's kereskedési 's pénz-crisiseket minden szomorú következményeikkel szüendők, 1797—1813ig Angliában a' vidéki bankok száma 900ra nőtt, 's a' váltók ez által könnyített leszámítolása nyereszkeskedési lázat szüle az ipar 's kereskedés minden ágaiban. A' kibocsátott papirospénz, már rég a' kereskedés ép szükségeihez arányban nem állván, értékesökkenést szenvedett, míg 1813—1817 közt 240 vidéki bank fizetéseit megszüntette. A' vidéki bankok jegyeinek értékesökkenése által, a' középponti bank jegyeinek hitele növekedett, 's kész pénzbeni fizetetését sietteté, melly aranynyal rudakban már elébb — de pénzzé verettel csak 1821ben eszköztetett. Ez évben az angol bank privilegiuma is lefolyt 's ez által egyedárusága megszűnt. Bankokat egyesített tőkével 's a' részesek akárminő számával (joint stock banks) Londontól 65 angol mértföld távolságra felállítani már 1826. engedtetvén meg, ez engedmény illy nemű bankokra nézve ha jegyeket nem bocsátanak ki, Londonra 's a' 65 mértföldnyi környékre is kiterjesztetett, 's az angol bank jegyei törvényes fizetési eszköznek

elismertettek — a' bank 's hitelzöi közti fizetéseket kivéven. — A' bank- 's hitelműködések ez által új kiterjedést nyerének, 's a' bankok száma 's a' nyereszkedési láz még nagyobbra nött.

Vessünk most egy pillanatot az éjszak-amerikai szövetséges statusokra, hol az első bank 1781. jött létre 400.000 dollár tőkével. Ez intézet kevés év múlva a' kereskedés szükségéinek meg nem felelhetvén, 1791ben az egyesült statusok nemzeti bankja állíttatott fel 20 éves privilegiummal 's 10 millio tőkével. A' részvények egy negyede pengő pénzben, a' többi statuskötelezvényekben fizettetett be. A' status két milliót irt alá, de pénze nem levén azt a' banktól kölcsön vevé, 's a' banknak se levén pénze ezen összeg a' statusnak javára iratott. Végtére is készpénzben csak 500,000 dollár fizettetett be. Ezt számtalan apróbb bank felállítása követé az alaptöke igen csekély részének készpénzbeni lefizetésével. Bankjegyek 's hitelutalványok kibocsátása nagy tömegekben, 's különnemű hitelműködések, melyek csak Amerikában — Europa dicséretére legyen mondva — szoktak üzetni, a' pengő pénzt majdnem egészen eltünteté a' keringésből, 's azon balhiedelem, hogy a' bankjegyeknek drága érczeket nem kell képviselni, meggyökerezett. A' középponti bank ellen azonban oppositio keletkezett azon félelemből, hogy e' bank a' statushatalommal szövetségbe levén, az egyes statusok önállását 's a' szabadságot veszélyeztetheti. A'

kisebb bankok ez oppositiot leginkább nevelék, 's következtében a' középponti bank privilegiuma 1811. lefolyván, meg nem újított. De a' kisebb bankok száma ismét szaporodott, 's az ország papirospénzzel volt elárasztva. 1812-ben jöve a' háboru Angliával, a' kereskedés megakadt, 's a' bankok fizetéseiket megszüntették 's buktak. Itt ismét ugyanazon tüneményt látjuk mint Angliában — a' bankjegyek tovább is elfogadtattak -- mi onnan magyarázható, hogy a' közönségnek egy nagy része a' bankoknak tartozott. A' massachusettsi bankok azonban pengő pénzbeni fizetéseiket folytatták, 's más bankok jegyei ezekhez képest 10—25-öt száztól vesztének. De e' bankok még 1815-ben a' békekötés után sem kezdték pengő pénzzel fizetni, 's hogy erre kényszeríthessenek legjobb eszköznek egy középponti bank felállítása tartatott. Az egyesült statusok bankja 1816-ban jött létre, 's létesítéséhez a' központi kormány 7 millioval járult. Alapjának szinte csak egy negyede pengő pénzben fizettetett be. A' kormány a' statuspénzeket is e' bankban tevé le.

A' visszatérés pengő pénzbeni fizetésekhez — ezen szükségesség, melly a' bankrendszer fenntartásának *conditio sine qua non*, valamint Angolhonban ugy Amerikában is sok áldozatokba került, ez sok nyomoruságot szüle, mert a' bankok pengő pénzzel fizetni kezdvén, követeléseiknek behajtására kénytelenítettnek, a' kereskedőknek tehát kik a' banknak tartoztak, és sok egye-

seknek hitelt adtak, ezek iránti követeléseket szinte be kell hajtani, 's ime egy bukás a' másiknak sarkát éri. A' háboru 's ezen pénzzavar által ejtett sebek meggyógyulván, az egyesült statusok jóléte gyarapodott, industrialis kifejlődése tovább haladott; de nem sokára ismét, pedig már 1819-ben érkezett a' szükölködés időszaka a' papirospénz kitágulása (expansio) 's összevonulása (contractio) következtében. Ez időtől fogva 1836-ig többszerű pénzviszonyokbani habozások daczára, a' papirospénz kibocsátása, 's hitelműködések mindig élénkebbek 's az árak mindig nagyobbak lőnek, 's a' nyereszkezők dühe határt többé nem ismert — minden áruba bocsáttatott, 's ma csak megvétetett hogy holnap eladassék. E' nemű nyereszkevéseknél 's az ipar e' lázas kifejlődése mellett, a' dolgozó osztályok legkevesebet nyernek sőt vesztenek, mert az árnak felemelkedése legutoljára éri el a' munkabért — mi természetesen oppositiot szüle a' dolgozó osztályokban a' bankok ellen, 's Jackson rendszabásait idézé elő, mellyeknek azonban reménylett sikere nem volt, mert a' statuspénzek kifogása az egyesült statusok bankjából, 's helyheztetése más bankokba, valamint az említett bank privilegiumának megszüntetése, a' kisebb bankok szaporodását okozá, mellyeknél közönségesen az alaptőkének csak egy huszada fizettetett be. Már most mindenkinek volt hitele a' banknál, minden biztosítás nélkül. Számtalan részvényes társaságok

alakultak ezerféle vállalatok eszközlésére, melyek soha sem vitettek véghez, e' társaságok egyetlen célja részvényekkel nyereszkesedés lévén. Házak, csatornák, vaspályák építtettek, melyek be nem végeztettek 's mitsem jövedelmezendők. A' bankok végtére fizetéseiket megszüntették, az ipar 's kereskedés megakadt, 's ezerek kereset 's kenyér nélkül maradtak. Lássuk mi módon képződik illy nemü pénzcrisis. — A' bankok alaptőkénének egy része lefizettetvén, bankjegyek váltóleszámitolás 's kölcsönzés útján bocsáttatnak ki. A' bankjegyek pengő pénzre válthatók lévén, helyét elfoglalják. Az ember minden anyagi szükségéi pénzzel kielégíthetők, ezernemü élvezetek pénzért megszerezhetők lévén — ha mind ezt papirospénzzel érheti el, utána épen olly mohón kapkod, mint arany 's ezüst után — a' bankok tehát mindig számtalan kölcsönvevőket találандnak, főképen ha a' biztosításra nézve olly kevésbé szigorúk, mint az amerikaiak, mellyek gyakran csak képzelt alaptökével birnak. Kiknek a' banknál hitelök van, bankjegyekkel 's pengő pénzzel gazdagon el vannak látva, többet vásárolnak 's dolgokat vesznek, mellyek megszerzésére elébb képesek nem valának. — A' dolgok árát az ajánkozás 's keresés mennyisége szabályozván, az ajánkozás a' keresés rögtöni növekedésével egyenlő lépést nem tarthatván, az árak növekednek, de nő egyszersmind a' munkásság is, fényűzés 's kényelmek. Mindenek előtt a' kereskedői

cikkek ára megy fel, aztán a' földbirtoké, vég-
 tére a' munkabéré. Az ipar minden ágaiban gya-
 rapodik, 's a' tőkepenzesek 's az iparüző osztály
 állapotja napról napra kedvezőbb, 's mi sem vol-
 na kívánatosb ez állapotnál ha sokáig tarthatna.
 De a' bankoknak már kevés pengő pénzök le-
 vén, a' kibocsátott jegyek tömegét nem szaporít-
 hatják tovább, a' papirospénz elérte maximumát,
 az expansio hatását. Most az árak megállapod-
 nak, kiegyenlítettnek egymás közt, 's arányba jö-
 nek a' keringés eszközeinek mennyiségéhez, 's
 látni, hogy mit előbb egy forinttal fizettünk, most
 kettőbe kerül, 's hogy a' két forint nem könnyeb-
 ben szerezhető, mint ez előtt egy forint. A' mun-
 ka 's más tárgyak ugyanaz maradott, csak árok
 ment fel, és senkisésem gazdagabb mint ezelőtt.
 De ez állapot is még türhető volna, ha a' papirospénz
 kibocsátásának még rosszabb következmé-
 nyei nem volnának, de tömegekben kibocsátat-
 ván, a' külföldi cikkek árát azon öszvegen felül
 emeli, mellybe a' szállítással 's vámmal együtt ke-
 rültek, 's azért a' papirospénz valóságos juta-
 lomdíj a' bevitelre — míg a' kivitelt nyomja, az
 itthoni cikkek, az árnak magassága miatt a' kül-
 földi vásáron a' concurrentiát nem állhatván ki. —
 A' külföldi kereskedőket tehát pengő pénzzel
 kell fizetni, miért is nagy mennyiségű jegyek
 küldetnek a' bankokba beváltás végett. Hogy a'
 bankok e' köteleztetésnek eleget tehessenek a'
 bankjegyek további kibocsátását felfüggesztik 's

követeléseiteket hajtják be. Most már a' keringő pénz mennyisége két módon gyérittetik, az arany 's ezüst kivitele, 's a' jegyek behajtása által, minek következtében az árák sebesen le fognak szállani, 's a' kereskedő czikkeit csak veszteséggel adhatja el, 's mind azok, kik e' pénzbőség idejében magokat az akkori pénzmennyiséghez képest leköteltették, fizetéseiket nem tehetik. Ők ugyan házak, földek, kereskedési czikkek birtokában vannak, de mind e' dolgokat nem adhatni el azon áron, mellyen megvétettek, 's ime következnek a' bukások, mellyek majd egész bankok megbuktatását, majd pengő pénzbeni fizetéseik felfüggesztését vonják magok után. A' munkabér az első, minek ára leszáll, mert minden pénzcrisist gyárak megbukása, a' gyári munkáság megszorítása, különemü vállalatok megszüntetése követi; a' munkások egy része kereset nélkül maradván, 's a' többiekkel concurrálván, a' munkabér leszáll, 's pedig nem csak a' gyérittett pénzmennyiséghez, de egyszersmind a' szaporított concurrentiához aránylag. Meg kell még említenünk, hogy minden pénzcrisissnél, a' kevésbbé vagyonos mindig többet veszít mint a' gazdag, a' ki vagy a' banknál érdekelve van, még a' legrosszabb időben is több hitellel bír, 's a' dolgok kedvező fordulatát elvárhatja. Mind ezekből következik, hogy a' papirospénznek következő káros eredményei vannak:

1ször. Minden tárgyak árát változtatja, 's nagy bizonytalanságot szül a' kereskedés viszonyaiban.

2ször. Nem minden tárgyak árára hatván egyenlően, a' társaságnak egy része, a' másik rész kárával nyer.

3ször. A' gazdagok megazdagulására, 's a' szegények elszegényedésére van irányozva.

4szer. A' szellemi érdekeket elmellőzi, a' pénz aristocratia hatalmát neveli, pénzbálványozást idéz elő.

IV.

1841. nevezetes év maradand a' magyar történetekben a' szabad discussio térének kitágulása által, 's tagadhatlan, hogy uj élet, nagyobb mozgékony-ság jöve az eszmék világába. Egy terv követi a' másikat. Hogy a' sok jó közé éretlen gyermekes kívánatok becsúsztak, nincs mit csudálni. Azért még nem kell e' kort átkozni, 's a' haza felfordulását jósolni, ellenben kötelességünk az ilyen dolgok fonákságát, kivihetlenségét megmutatni. — A' Pesti Hirlap 10. száma a' közönséget egy örökváltsági pénztár tervével ismerteté meg. Tetétleni, e' terv szerzője, az urbéri tartozások megváltását varázs vesző-ütéssel eszközölni akarja. A' megváltás hasznosságára és szükségességére nézve, kezét fogok a' tervezővel, de annál kevesebbé értek egyet vele tervének kivitele iránt. Lássuk mit akar a' tervező. „Iször. A' jobbágyok tartozásainak örökös megváltására egy országos pénztár állittatik fel. 2szor. A' pénztáralap öszvege álland, p. o. kilenczven millio igaz értékü ezüst forintból — ennyi

levén valamennyi urbéri tartozásoknak pénzben kifejezett tőkéje. 3szor. A' feljebb kijelelt öszveg 5 p. frtos. bankjegyekből álland. 4szer. Az illető földesurak a' bank felállításától számítandó három hónap elforgása alatt nyugtatóvány mellett jobbagyaiktól járandó tőkéiket felvenni köteleztetnek. E' papirospénz 30 év alatt amortisáltatni fog. Hogy e' bankjegyeknek a' közönség általi elfogadhatása iránt reményt táplálhassunk, ahhoz nem nagy merészség kell, mert azoknak értékök a' roppant urbéri birtokra levén alapítva, veszteségtől senki sem fog tartani, itt csupán az év lerovatra behajtandó pénzmennyiségnek beszéde felett támadhat némi aggodalom. Hogy tisztviselőink a' közpénztárak illetőségeit nem szokták jelen teljes pontossággal beszédni, az igaz, de ha az ország rendei olly nagyszerű cél elérésére elhatározzák magokat, feltenni nem lehet, nem szabad, feltenni szégyen volna, hogy a' beszédre nézve alkalmas rendszabályokkal bizonyoságot előállítani képesek nem lennének.

A' kormány megindul a' józan haladás útján részéről hozzájárulást remélnünk lehet, pénzügyi tekintetben aligha gördíthetne elő valamely nehézséget, mellyet elhárítani nem lehetne; — nevezetesen: hogy a' velünk kapcsolatban levő örökös tartományok a' jegyeket pénz gyanánt elfogadnák-e? ez iránt biztos reményt találunk azon viszonyosságban, melly szerint ha mi a' bécsi bank jegyeit tartózkodás nélkül elveszszük

pénz gyanánt, méltán várhatjuk, hogy országos bankjegyeinket, mellyeknek alapja, minthogy olly tetemes földbirtokon 's kilencz millio ember iparában fekszik, minden arany 's ezüst rudaknál szilárdabb, nem fogja visszautasítani.“ E' megváltási terv genesise igen egyszerű lehetett, Tetétleni e' dolog kivihetőségéről gondolkozáván — 's bár mentül többen gondolkoznánk e' fontos tárgyról, 's eredményekhez jutnánk, mellyek a' próbát jobban kiállják mint Tetétleni terve — képzelete elébe állott a' papirospénz, 's ő véli hogy a' bölcsesség követ feltalálá, min valóban nem is csudálkozhatni, mert az anya rút gyermekét is szépnek tartja; de hogy e' terv az országban viszhangot talált, hogy a' 12 szatmári pont egyike a' megváltást e' terv szerint eszközölni javasolja, hogy az írók fel nem szóltak ellene, 's e' fonák eszmének gyökeret verni engedének, ez a' statutudományokbani járatlanságunknak jele. — A' fonák eszmék mig tényekké nem váltak, valamint egyeseket ugy még kevésbé nemzeteket soha sem döntének 's nem is döntendnek sirba, de ha mezei gyűlésekben elfogadtatnak, vagy az országgyűlésen a' rendek egy része által pártoltatnak, mi könnyen okozhatnak bizalmatlanságot a' kormány 's nemzet közt, épen most, midőn a' leglényegesb kérdések a' szönyegre jövendnek, mellyek csak a' kormány megegyezésével oldathatnak fel. — Az urbéri tartozások megváltásának szükségessége ma

holnap a' nagy többség által elismertetik, 's elv-
kint elfogadtatik, de ha eszközlési módokról
szólunk, minő Tetétlenié, az elvbarátok számát is
csökkenteni fogjuk.

Valljon meggondolta-e Tetétleni micsoda kö-
vetkezményeket szülne tervének valósodása? Ő
90 millionyi papirospénzt ki akar bocsátani, de mint-
hogy az urbéri tartozások értéke bizonyosan
többet teendne, tehát még többet ki fogna bocsá-
tani. Ha körül belől mint „Századunk“ értekezője
a' Fogarasi bankról véli, 25 millió bécsi bank-
jegy circulál Magyarországon, 's ha 350—60
milliónyi aranyból 's ezüsből, melly az austriai
birodalomban keringésben lenni állittatik, Magyar-
országra p. o. 75 millio ésnék, akkor a' Tetét-
leni papiros a' keringést száztóli 90-nel szaporí-
tandja, 's ha Tetétleni a' többi magyar Lawk-
kal nem találja fel a' módot a' magyarhoni
productiot 's a' magyarhoni külső és belső keres-
kedést, a' papirospénz kibocsátásának ideje alatt
száztóli kilenczvennel nevelni, a' pénzérték
csökkenni fog, 's pedig a' növekedett productio
's kereskedés arányában a' szaporított pénz-
mennyiséghez, ugy hogy ha a' productio 's ke-
reskedés 10 percenttel, a' pénzmennyiség pedig
90-nel szaporítatott, a' pénznek értéke 80 per-
centtel csökkenni fog, azaz: az áruk ára 80percenttel
vagy 4 ötöddel fog nőni, ugy hogy a' mit ez
előtt 1 forinton vettünk, az 1 ft. 48 krba kerüend.
Akkor a' földesur kit a' megváltott telekért

1000 p. ft illetve, tulajdonképen/ csak 580 ftot fogna kapni, mert 1000 ftért csak annyit szerezhetne mint ezelőtt 580 fton; vesztené ugyanez arányban a' tőkepénzes, mert mindenki fogná a' pénz depreciatio előtt tett adósságait Tetétleni — papirospénzzel fizetni. De tán kipótolná a' paraszt boldogsága e' veszteséget? Mi is tudjuk, hogy egy nemzet ereje a' néptömegben fekszik, mi is tudjuk, hogy a' status és kiváltságos osztályok legszentebb kötelessége a' szenvedő 's adóval megterhelt parasztságon segíteni, mi is akarjuk az urbéri tartozások megváltását eszközteni, de valljon, ha a' nemzet papirospénz — gyárt felnyitna, 's azzal az urbéri tartozásokat letisztázná, minővé válnék a' paraszt állapota a' következő 30 évben, minő befolyása leendne e' rendszabásnak honunkra? A' telkes gazda, az urbéri papiros amortisatiojára évenként 30 ezüst forintot fizetend, nekie többet természetni 's 30 forinttal többet kell, a' vásárra vinni 's eladni 's így ha csak 100,000 telek volna az országban 3 millionyi értékű természetményeknek többel kell a' vásárra jöni mint az előtt; ki veendi e' természetményeket? A' földbirtokos nem, mert ő maga természet önerejével, mellynek megszerzésére a' váltsági tőkét fogja fordítani. A' tőkepénzes sem, mert ő csak annyit veend, mint az előtt, sőt talán kevesebbet, mert kevesb jövedelme lesz. — Az iparüző osztály sem, mert ez csak akkor vehetne 3 millioval többet, ha tőle

hasonló értékű készítmények vételnének, e' három millionak pedig a' közpénztárba kell menni. — A' külföldre fog bennünket Tetétleni utasítani, de ha a' magyar természetmennyek ára a' megsza-
porodott pénz következtében — tetemesen növe-
kedni fog, kevesbet mint mostan fog a' külföld
tőlünk venni, mert nem csak Magyarországnak
van buzája, bora 's gyapja. De a' gyári erő
ki fog fejlődni, 's a' hon nyer, fogják nekem
Tetétleni barátjai mondani. De győződjenek meg
ez urak arról, hogy mi a' gazdasági kifejlődés
ama' stadiumában még nem vagyunk, hol gyárakat
kell állítani, hogy e' gyárak a' külföldiekkel a'
concurrentiát kiállják. Nekem e' dologról más
nézetem van, 's szólандok nem sokára e' dolog-
ról is. Mi fog tehát történni, ha a' paraszt a'
30 forintot nem fizetheti? Tetétleni bankmű-
ködései valamint az egész hazának, ugy köz-
vetlenül minden osztálynak sebet verendne, 's
ezt bizonyosan maga sem akarja.

Hogy ez urbéri papirospénz elfogadtatnék
— egyet értek Tetétlenivel — mert még semmi-
nemü papirospénz habár értékcsökkenése előre
látható vala, nembocsáttatott ki a' nélkül, hogy
el nem fogadtatott volna; a' mi az amortizatiojára
szánt öszvegek évenkénti beszédését illeti — bár
mi is meg vagyunk győződve a' magyar törvény-
hozó test mély bölcseségéről, még sem hiszszük
hogy jelenleg minálunk képes lesz rendszabá-
lyokat hozni, mellyek a' pontos behajtásért

kezeskednének — a' magyar alkotmányoknak még egy kis átalakuláson át kell mennie — míg ez történhetik, 's azért ezt fölteszszük, e' szabadságot veszszük magunknak, 's nem is szégyenljük megvallani, hogy jelen viszonyainkban e' pontos behajtáson kételkedünk. Hogy Tetétleni azt fel nem teheti, ezt feltenni magának szabadságot nem vesz, sőt ezt feltenni szégyennek tartja, tiszta ártatlan szívének, de ember 's hon-ismeret hiányának jele. Egyet értvén Tetétlenivel hogy bölcs kormányunk a' józan haladás útján megindult, épen azért tökéletesen meg vagyunk győződve, hogy kormányunk se a' Tetétleni papirospénznek elfogadását, a' velünk összeköttetésben levő örökös tartományokban törvényesíteni, se tervének kivitelét megengedni nem fogja.

A' második banktervező Fogarasi, ki intézetet akar állítani, mellyből száztól 4. 3. 's még kevesebb kamatra is pénzt kaphatni, 's mellybe viszont mindenki pénzét száztól 6. 7. 8. 's magasb kamatozásra is leteheti. — Fogarasi bankja szegény honunkat eldoradová át fogja varázsolni, nekünk utakat építend, vizeket szabályozand, népnevelésre, a' népnevelők, néptanítók nevelésére, illendő fizetésére tetemes summákat fordítand, műegyetemre, magyar akademiára, pesti színházra és szini iskolára, gazdasági egyesületétre, a' magyar nyelv idegen ajku vidékeken terjesztésére 60,000 ft. fordítand; hogy mind ettől a' nemzet táplálásához 's ruháztatásához / csak egy lépés, kétséget sem szenved.

De hogy illy nemü banknak tervezése tetszhetett, igen természetes, 's ha ez kivihető 's a' reá épített remények teljesíthetők volnának nekem is tetszenék. — Fogarasi a' bank alapját két uton akarja szerezni, részvények által 's a' házi adótárak által. Tegyük fel, így szól a' banktervező: „hogyan az országban levő házi adótárak évenként öt millio forintot tesznek (körül belül mint a' hadi adótár). A' helyett hogy csak egy része most gyakran használatlanul hever, más része a' kezelőknél gyakran el is olvad, azok egy krajczárig a' bankba adatnának, 's jövőben mindig ide fizettetnének, a' hatósági tisztviselőket pedig a' bank fizetné kibocsátandó jegyeivel.“ Mi eredményt szülne ez, számítsuk fel egy kevéssé. A' bank bevenné, a' mi most az adótárakban hever, bevenne azon felül évenként mintegy öt milliót, kiadna érte a' tisztviselők számára szinte öt millio bankjegyet. Ugy de a' főlebb mondottak szerint még kiadhatna biztosítás mellett kamatra legalább is két annyit, tehát 10 millio bankjegyet. Ezen működést F. 20 évig legalább akarja folytatni, 's a' bank ez osztályának vagy is magának az országnak igen középserü számítás szerint 50 milliót ígér. Mennyi kamatot fog a' Fogarasi bank fizetni, micsoda kamat mellett pénzét kölcsönözni, valamint azon sokféle működések, melly a' magyar bankot olly roppant összebonyolódott intézette tennék, 's mind hibás alaptalan számoláson építettek, a' Fogarasi tervben tulajdonképen csak

mellék dolgok; röpiratának vezér eszméje, a' honi adótárak bankalappá átalakulása, hogy ez eszme bár szépnek látszik, 's azért sokak tetszését megnyerte, ki nem vihető, sőt szerencsétlen, ezt be akarom bizonyítani, ez ellen kikelni kötelességemnek tartom. A' házi adótárakból bank alapot nem képezhetni, mert Iször bankalapnak ezüstnek 's aranynak kell lenni, a' házi adó nagy része pedig bécsi bankjegyekben 's réz pénzben fizettetik. 2szor, ha a' magyar bank a' bécsi jegyeket beváltás végett felküldené, a' bécsi igen könnyen hasonló sőt nagyobb summa jegyeket Pestre küldhet beváltás végett, 's így a' bécsi bank szüntelen vetélkedésben lehet a' magyarral. Itt egyezkedésről szó sem lehet, akkor sem, ha a' házi adótár özvegenek magyar bankjegyekért becserélése 3—4 évre szoríttatik, mert ez a' bank természete ellen van, hogy egyik bank a' másik által drága érzekből álló alapját kisebbiteni engedje. Egyébiránt köszönettel tartozunk a' Pesti Hirlap tisztelt szerkesztőségének, hogy levelezőit 's különösen a' házi adók fő beszédőit felszólítá, a' közönséggel épen e' kérdésre nézve tudatni, minő arányban áll azon özveg, melly bécsi bankjegyekben jó be, ahhoz, a' mi ezüst pénzben fizettetik, 's az egész adó özveghez is? Fogarasi előtt ugyan ezen dolog semmi nehézséget sem szül, hiszen e' dologra nézve hirlapi ellenének azt felelé: „hát ha most is, (bank nélkül) később is a' törvényható-

ságok a' házi adótárban a' bécsi bankjegyeket el nem fogadnák, vagy ha elfogadták azokat beváltanák? Ez által a' megyék bizonyosan csak az adó befizetését nehezítnék, — 's a' magyar bankjegyek kiadása utáni időben annál több magyar bankjegy jöve a' házi pénztárba. 3szor a' megyei pénztárak rossz kezelése, mivel Fogarasi szerint a' házi adó egy része néha a' kezelőknél elolvad, 's azon nehézségek, mellyekkel a' beszédett pénzek Pestre küldése hiányos közlekedési eszközök miatt össze kötve volna, a' dolgot lehetlenné teszi, 's a' bankalap egy részét veszélyeztetné. 4szer Fogarasi egész gondolatja csak illusio, mert olly tőkének, alaptőkének legkisebb értelme sincs, mellyet egy alakulandó bank tulajdon képzelt jegyeivel vált be cserében. 5ször hazánk viszonyait a' többi örökös tartományokhoz is tekintetbe kell vennünk, mire nézve a' *cassa domestica* bankalappá változtatása pedig csak surlódásokat okozhat. Végtére említenünk kell még a' szatmári 12 pont commentárat, a' hiteltár felállítását illetőleg. — Szatmárban merész terv keletkezett hiteltár felállítására, melly szerint földbirtokosink 100 millio forintot p. p. bankjegyekben kaphatnak, 50 év alatt két száztoli kamattal amortizálandót. Engedje a' szatmári pontok commentátora magát következőkre emlékeztetni.

1ször. A' pénzkeringésnek vannak bizonyos törvényei, mellyeknél fogva, a' keringés eszkö-

zeinek mindig arányban kell lenni a' hon productiojával; ez arány megzavartatván a' keringés eszközeinek értéke növekszik vagy csökken; szaporodás' következtében csökkenvén, ha a' keringés eszközei arany 's ezüst, a' felesleges rész kimegy a' külföldre; ha papirospénz, mint a' szatmári bankjegyek, értéke csökkenni, következőleg minden cikkek ára növekedni fog, azaz: két forintért csak annyit vehetni mint annakelőtte egyért.

2szor. Ha a' „Századunk“ Fogarassi bankróli értekezője szerint hazánkban 25 millio austriai bankjegyek keringésben vannak, 's a' Nebenius szerint az austriai birodalomban keringésben levő 350 m. arany- 's ezüstpénzből Magyarországra p o. 75 millio esnék: micsoda következése leend a' 100 millionyi szatmári papirospénz kibocsátásának? Ha honunk' productioja e' papirospénz kibocsátásának ideje alatt meg nem kettőztetik — mi nem hihető — e' papirospénz annyira fog csökkenni, hogy egy forintból, ha nem 30, de bizonyosan 40—45 kr. válik.

3szor. Nem hihető hogy ha e' 100 millio földbirtokosaink közt elosztatnék, mind ez összegek, mellyekhez olly könnyen jutottak, jószágaik beruháztatására fordíttatnának. Nagy része talán külföldi fényüzési cikkekre fog használtatni; a' külföldi árúk bevételeinek rögtöni szaporodása pedig azon kevés ezüstöt 's még kevésb aranyat, melly honunkban kering, a' kül-

földre ki fogja üzni; mi szinte bajt okozhat, mint Amerikában az utolsó pénz — crisisnél láthatjuk. A' jószágok beruháztatására 's az ipar gyarapodására némelly dolgokat szinte külföldről kell szereznii, hol papirospénzünkkel nem fogunk vásárolhatni, 's talán természetményeinkkel sem; mert e' vásárlások a' földbirtok beruháztatása, 's következőleg a' honi productio gyarapodása előtt fognának történni, azonkívül sem az angol gabnatorvény, sem az austriai 's más statusok vámrendszerének módosítása nem függ tőlünk.

4szer. A' hiteltár kezelési költségei nincsenek számba véve.

5ször. E' hitelműködés az ipart 's kereskedést üző osztályokra nézve igazságtalan; mert ezen osztályok e' papirospénzt elfogadván — minek magában semmi értéke nincs — a' földbirtokosnak tulajdonképen hitelt adnak; hiteladásért pedig fizetni kell. —

Farkas Ferencz is meggazdagítá a' magyar bank-irodalmat egy röpirattal. — „Bátorokodom“ — így szól F. t. Pest megye elébe terjesztett javaslatában — „a' t. vármegye által az ország rendei-nek tenni azon javaslatot, hogy 100 millio ft. papirospénzt alkossunk, vagy is inkább annyit kérjünk kölcsön a' felségtől banknotában. — Mint-hogy ez csupán a' kiállítás költségébe kerülhetne, tőle nem fizetnénk semmi interest 's a' kölcsönt is annak idejében csak papirospénzben fizetnők vissza. Így a' 100 milliót évenként fordítván a'

közjóra, 50 év alatt 500 millio értékű intézete-
ket az országnak minden terhe nélkül alkothat-
nánk. Hogy azonban ezen papirospénznek annál
biztosabb legyen értéke: kölcsönözzük pengő
pénzben is vagy 40 vagy tán 100 millio forintot.
Ezt osztrák szomszédinknál is megkaphatjuk
két procentre, az Angolhontól pedig talán olcsób-
ban is.“ Farkas talán azt hiszi, hogy Angolhon
nekünk kamatot fizetend ha pénzét kölcsön ve-
endjük. Ez elég F. bank 's pénzügy felöli néze-
teinek jellemzésére. Ez—ha kimélettel akarunk
szólani, ábrándozás, papirospénz költségzet. !Lás-
suk most micsoda bankot akar Farkas F. létre
hozni. „A' magyar nemzet egy olly bankot ala-
kít, mellynek pénzeiről az egész ország (tán
csak vármegye) nemessége minden ingó 's ingat-
lan vagyonával kezeskedik, ollyformán, hogy a'
bankba beadott pénz semmi esetre sem veszhet
el.“ Nekem e' terv kivitele iránt kételyeim vannak,
lássuk tehát: 1ször fog e Farkas bankja tőkét
kaphatni? 2ször felvállathatja-e a' nemesség
a' bank pénzeokröli kezeskedést? 3ször ha felvál-
lalná, biztosíthatná e e' kereskedés a' bankot?

Mi az 1söt illeti, mi nemmel felelünk, 's e' nem-
leges feleletet Farkas szavaival motiválni fogjuk.
„A' bank senkinek sem fizet évenkint kamatban
100-tól 6 forintot, hanem vagy 5, 4, vagy 3 ftot.
A' bankász — így tetszett Farkasnak a' bank-
hitelezöt keresztelni— minden beadott 100 forint-
tól 1 forint ráadást vagy is ágiót enged a' bank-

nak, egyet pedig akkor, midőn a' banktól pénzét kiveszi: ha azonban 20 év alatt sem kéri vissza pénzét a bankász, akkor ismét 2 forint ágiót enged a' banknak, 's dupla irásdíjt, mintha kivette 's újra betette volna a' pénzét. Ha tehát valaki 10,000 ftot bankol. 's ezen kerek summának kívánja szedni interét, fizessen rá még agióban 100 ftot, máskép ezen 100 ftot a' 10,000-ftból huzza le a' bank 's így a' bankásznak csak 9900 tőkepénz kamatozhat. Midőn a' bankász szokott interét szedi, a' megkapott internek minden 100 forintjától félesztendőnkint 15 krt. Ha a' bankász másra szállítja bankalapját, vagy azt tőle lefoglalják, átháramlik öröklőire, az új birtokos nevére kelletik azt átíratni, ha ez a' bankban kívánja hagyni pénzét. Az illy átírásnál a' szokott általános 30 kron fölül, még minden 100 forintra egy forintot köteles befizetni az új birtokos, vagy is azt a' bank az első interből vonja le.“ Kérdem már most, lesznek e a' tőkepénzesek hajlandók tőkéiket e' feltételek alatt Farkas bankjának kölcsön adni? Farkas ur, a' mint lásszik, a' hitelezőkön boszut akar venni 's rajtok uzsorát üzni, a' mint eddig az adósokkal történt, vagy talán jótékony intézetet akar alapíttatni a' földbirtokosok számára, de a' capitalisták nem lévén olly lágy szívűek, minőknek őket F. ur tartja, bankja soha sem jövend létre.

2szor. Mig az ösiség el nem töröltetik, a' nemesség által felvállalt kezesség veszélylyel volna

összekötve, 's azért nehezen fogná ezt a' nemeség magára vállalni.

3szor. Ha fel is vállalná, e' kereskedés nem biztosítaná a' bankot, mert jelen viszonyainknál fogva a' bank kármentesítésére behajtandó öszvegeket alig lehetne behajtani — mire világos példa az országos ajánlatok 's országgyűlési költségek behajtása; hogy pedig a' házi adótár ezen öszvegeket is előlegezze vagy épen fizesse — ezt bizonyosan Farkas sem fogja ohajtani. — Farkas ur röpirata végén mindenkit kér, mint-hogy e' munkáját német nyelven is szándékozik közrebocsátani, hogy őt megelőzni 's kárára lenni ne törekedjék. — Ebből kilátszik a' szerző finom tapintata, ő ez által értekezésének lefordítását akadályozni akarja; 's igaza is van, mert olly komoly tárgyról olly tréfásan csak rokonok közt szabad szólni.

Reflexionen

über die Wirkungen der neuen

Credits = Gesetze Ungarns.

Bestellungen

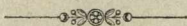
über die Befreiung der Steuern

Vertrieb = Briefe - Ausgaben

Reflexionen

über die Wirkungen der neuen

Credits-Gesetze Ungarns.

Von

Ignaz Wildner Edlen von Maithstein,

Indigena von Ungarn, Doctor der Rechte, Mitgliede der Juristen-Facultät in Wien, Hof- und Gerichts-Advocaten und gewesenen Professor des Handels- und Wechselrechtes, so wie des gerichtlichen Verfahrens daselbst.

Pesth, 1841.

Bei Gustav Heckenast.

Ein und ein halbes Jahr schon bestehen die neuen Credits-Gesetze Ungarns, deren Gerechtigkeit und Fähigkeit, das allgemeine Wohl zu befördern, von deutschen und französischen Blättern zum Ruhme unseres theuern Vaterlandes laut und kräftig ausgesprochen wurde. Es läßt sich nicht verkennen, daß während dieser Zeit die Wechselgerichte erster Instanz mit Energie verfahren, bei einer sich zeigenden Gefahr schnelle und ausgiebige Sicherstellungen bewilligten, und die Execution auf Zahlung mit einer Schnelligkeit zu Ende führten, die selten irgendwo in einem Lande vorkommen dürfte. Insbesondere zeigte mir die Erfahrung, daß das Wechsel-Appellations-Gericht zu Pesth mit einem heiligen Eifer für die Gesetze focht, die die Aufmerksamkeit des In- und Auslandes auf sich zog und mehr und mehr auf sich ziehen muß, daß es eine Summe der richtigsten Ansichten über den Geist und die erhabene Tendenz dieser Gesetze entwickelte, die den Freund der Blüthe Ungarns mit Vergnügen erfüllt und Segen verbreiten muß. Unter seiner würdigen Leitung nicht nur der Wechsel-, sondern

auch der Concurſ-Angelegenheiten, ſtürzten bereits ſo manche Machinationen zuſammen, die auf die Ueberliſtung der Gläubiger berechnet waren, und die gerechten Ansprüche der Lezteren fanden gegen hohes Anſehen und Geldmacht der Schuldner einen Schutz, der in der Geſchichte Ungarns neu iſt, und Epoche machen wird und muß.

Wahr iſt's, daß die dadurch hervorgerufene Criſis eine heftige iſt, daß das In- und Ausland ſtaunend vor derſelben ſteht — war doch das Zahlen in Ungarn biſher eine ſo vernachläßigte Sache, als ob das Nichtzahlen eine von der Gerechtigkeit gebothene Nothwendigkeit wäre! — daß die Concuſe ſich häufen, daß ſo mancher ſeine hohe Stellung verlaſſen mußte, die mit der Crida unverträglich war! Wahr iſt es ſogar, daß ungeachtet aller dieſer ſtaunenswerthen, in unſerem Vaterlande unerwarteten Folgen, welche die ſtrenge Gerhaltung des Rechtes im Gefolge hatte, es noch immer ſchwer iſt, für Ungarns Urproduction, Industrie und Handel jene Summen aufzubringen, die für ihre schönere Blüthe nothwendig ſind! Es ſcheint mir daher nicht am unrechten Plage meine Anſicht theils über jene Criſis, theils über die leztere Erſcheinung der Schwierigkeit, Geld aufzubringen, auszusprechen, wobei mich nur der unverrückte Blick auf das Rechte und ſomit auf Ungarns Wohl leiten wird.

I. Wer in die Crida verfällt, hat mehr Schulden gemacht, als er Vermögen beſitzt, er findet ſich in der Unmöglichkeit, ſein gegebenes Wort, das dem Manne heilig und unverletzbar ſein ſoll, zu löſen. Ich frage nun Jeden, dem die Gerechtigkeit lieb iſt, der in ihr die Stütze des Menſchengeschlechtes, die Baſis ſeiner Blüthe, ſeines herrlichen Hinanreifens zum Ideale erblickt, ob es nicht wün-

schenswerth, nicht unerlässlich ist, dergleichen Personen, die mit dem gegebenen Worte ein Spiel treiben, die darum der Gesellschaft in hohem Grade gefährlich sind, so schnell als möglich vor der Welt als solche darzustellen, denen man keine Gelder anvertrauen darf, bei denen dieselben entweder in Folge schlecht berechneter Speculationen oder verschwenderischer Consumption u. d. gl. verloren gehen, dadurch der Production entzogen sind, und der Geldgeber in tiefe Trauer, wenn nicht in namenloses Elend stürzen! Diese öffentliche Bezeichnung dergleichen Personen ist also eine Wohlthat für das Land, sie ist ein Damm gegen weitere unproductive Consumption, sie wendet die Gelder von dem Abgrunde ab, welcher sie verschlingt, ohne sie wieder zu geben, und leitet dieselben in die Canäle der Production, in Hände, die entweder mit gründlicheren Kenntnissen oder würdigerem Willen damit gebaren und so des Landes Blüthe befördern. Oder glaubt nicht Jeder von uns, daß so manche dermalen als Creditare in den öffentlichen Blättern bezeichnete Individuen, noch länger ihre unproductive Consumption fortgesetzt hätten, daß noch länger Tausende und Tausende von Gulden fruchtlos hingeopfert worden wären, daß noch mehr Familien, die ihr mühsam Erspartes voll Vertrauen in eine würdevolle Gestinnung dargeliehen hätten, dem Grame und Elende Preis gegeben, daständen, wenn nicht das Gesetz, als wohlthätiger Beschützer des Vermögens Aller, den Bannstrahl gegen eine solche Ungeschicklichkeit oder verschwenderische Consumption geschleudert, und sie vor der Welt als solche bezeichnet hätte, denen man nichts anvertrauen darf? — Hier also bewährt sich das neue Creditsgesetz gewiß sehr wohlthätig, es isolirt die dem Eigenthum

entweder durch bösen Willen oder durch Unkenntniß gefährlichen Individuen von der Gesellschaft, und wendet die Summen der letzteren den productiveren Händen zu. — Noch nicht genug! dergleichen Eriden werden auch zur wohlthätigen Warnungstafel für hundert und hundert Andere, welche bisher auf dem Wege des unüberlegten Schuldenmachens fortschritten, oder doch auf dem Punkte standen, ihn zu betreten! Das Concurs-Edict über so manchen weithin Bekannten ist eine ernste Mahnung daran, daß die Gesellschaft an das Worthalten gewöhnen will, gewöhnen muß, daß sie es nicht duldet, daß nach hingeschriebenem Namen weiter keine Sorge eintrete, wie das gegebene Wort gelöst werden soll. Das Concurs-Edict macht aufmerksam auf die eintretende Schande, auf die dadurch hervorgerufene Isolirung von der Gesellschaft, auf den Verlust freudiger Aussicht in die Zukunft, auf die tiefe Kränkung, welche der Gattin, den Kindern oder sonstigen Verwandten angethan werden kann, wenn man unbedachtsam sein männlich Wort hingibt, und es dann nicht lösen kann, wenn man verschwenderisch das Mark seiner Güter vergeudet, im Nichtsthun und eitler, den Vermögenskräften nicht angemessener Pracht und Bequemlichkeit sich gefällt, und schonungslos jene Sachen unbrauchbar macht, an denen der Fleiß von hundert und hundert Menschen klebt! — Diese ernste Mahnung wird Hundert und abermal Hundert abmahnen, wenn sie im Begriffe stehen, durch Wechsel, Lieferungs-Contracte u. s. f. sich zu verbinden; es werden dadurch Millionen und Millionen erspart, und der Blüthe des Landes zugewendet werden, es wird sich eine feste, mark- und kraftvolle Menge von Menschen bilden, die mit ernstestn Gesinnungen für des Landes

Wohl auch hinlängliche Kräfte besitzen, es zu befördern, die nicht den Händen der Wucherer unterthänig sind, nicht das Recht für eine Wechsel-Prolongation verkaufen, sondern im Gefühle ihres würdevollen Characters, ihr pecuniären Kraft dastehen, alle für das schöne Land, das guten Willen braucht, um es zum schönsten, blühendsten und segensreichsten Europa's zu machen. Ausscheidung der für das Vermögen gefährlichen Individuen also aus dem Verkehre der Gesellschaft, und Hinleitung der Kraft auf des Landes Wohl sind die Folgen der Erida-Gesetze, die gewiß in dem Maße immer weniger und weniger werden angewendet werden müssen, als die Solidität des Characters zunimmt, ernstes Streben für das eigene und des Staates Wohl um sich greift, und die Heiligkeit des gegebenen Wortes immer festere und festere Wurzeln schlägt. Ein Blick auf die deutschen Länder Oesterreichs wird die Wahrheit dieser Sätze bestätigen. Seit welcher Zeit schon besteht dort eine unerbittliche Wechselordnung, ein für alle Stände gleiches Concur's-Gesetz, und welche Masse von Vermögen befindet sich in den Händen des Adels, der Bürgerschaft, wie selten, wie wenig um sich greifend sind dort Erschütterungen, wie rein von Schulden stehen dort die Anzahl derer, denen die Lenkung der Gesezexecution anvertraut ist, wie sehr blühen dabei Industrie, Handel und Urproduction, und auf welche kräftige Basis sind diese gestellt, da sie nicht Treibhauspflanzen aus den vom Staate darauf verwendeten Geldern, sondern das Produkt der richtigen Kenntnisse des festen Willens der Glieder der Nation sind, weil Hohe und Niedrige mit gleicher Kraft am gegebenen Worte halten, und allgemeiner Ab-

scheu den verfolgt, der es wagt, gegen dieses tief gegründete Rechtsgefühl anzukämpfen, und sein gegebenes Wort zu verletzen. Vom Standpunkte des öffentlichen Wohles also ist gegen diese Wirkung der neuen Credits-Gesetze nichts einzuwenden; ein richtiges Gefühl wird diese gefallenen Opfer bedauern, sich aber jene Betrübnis dadurch mindern, daß die Gerechtigkeit und die Sorge für das öffentliche Wohl ihren Triumph feiern, daß jene vom Schauplatze abtreten, die ihr Spiel nicht mit Ehren fortsetzen können. — Wenden wir uns aber von dem Blicke auf das öffentliche Wohl ab, sehen wir uns um das Privatrecht um, forschen wir da, ob durch diese Criden nicht etwa dieses verletzt wird, denn die Heilighaltung dieses schönsten der Güter der Menschheit in ihrer Erscheinung, in ihrem äußeren Walten ist gewiß das höchste Ziel, das sich die Gesetzgebung und Verwaltung stecken soll und muß! Aber auch dieses kann nur durch die Fortsetzung der Strenge in der Handhabung dieser Gesetze gewinnen! Den Gläubigern wird nämlich noch gerettet, was gerettet werden kann, es wird so schnell als möglich dem fruchtlosen Consumiren der Güter Einhalt gethan, dem Creditar noch abgenommen, was er hat, und den Gläubigern zugetheilt; dadurch ist dem Rechte dieser letzteren möglichst Genüge geleistet, wie es nach dem strengen Vernunftrechte geschehen soll. Aber auch der Creditar selbst kann sich nicht beklagen. Auf Millionen von Menschen ist das Crida-Gesetz nicht anwendbar, sie stehen außer der Strenge desselben. Warum? fragt man mich — weil sie nicht wollen, daß sie unter diese Zuchtruthe kommen. Nur vom ernstern Willen des Einzelnen hängt es ab, sich vor dieser Schmach zu bewahren; er unterschreibe keine Wechsel, keine Lieferungsverträge, keine

Schuldbriefe; hier ist das einfachste Mittel, allen traurigen Folgen zu entgehen. Ja; wenn man unbedacht seinen Namen überall hinmahlt, wenn man nur vor Begierde zittert, einige Gulden zu erhaschen, und sein Wort leichtsinnig hingibt, das Zwei= oder Drei= auch Mehrfache dafür zu zahlen, wenn man seine Jahreseinnahme zwei=, drei= oder mehrmal ausgibt, seinen Begierlichkeiten gar keine Zügel anlegen will, und nie auf den Zahltag denkt, nie das männlich gegebene Wort zu lösen im Stande ist, dann ist freilich die Schmach unausbleiblich, und traurig mahnt dann die Nemesis an die Erfüllung des gegebenen Wortes, rettungslos schlagen dann die empörten Bogen der Crida über dem Haupte des Leichtfertigen zusammen, und Weheklagen durchdringen die niedergebeugten Glieder der Familie! Allein wer kann da das Credits=Gesetz anklagen, daß es noch für die Gläubiger rettet, was zu retten ist? daß es dem verheerenden Strome des Leichtsinnes, der Begierlichkeit, der Verschwendung, kurz der unproduktiven Consumtion kräftig Einhalt thut, und, um das öffentliche Wohl zu retten, das Individuum Preis gibt? — Hier kann der Cridatar nur sich selbst anklagen, nur er hat unterschrieben, nur er hat Schulden auf Schulden gehäuft, nur er hat das gegebene Wort gebrochen, sich in die Unfähigkeit versetzt, das heilig zu halten, was er versprochen hat! Mit fremdem Vermögen soll Niemand, sei er, wer er wolle, ein Spiel treiben, denn die Heilighaltung des Eigenthums ist das Panier der Blüthe der Staaten, noch nirgends ist ungestraft dasselbe verletzt worden! So wenig sich der Cridatar darüber beklagen kann, daß er in die Crida kam, so wenig kann er sich beklagen, daß ihn eine inhumane oder gar unge-

rechte Härte treffe. Blicken wir hin auf Englands Strenge in Cridafällen; wir werden, wenn wir aus dem Effekte urtheilen wollen, sagen, nur diese große Strenge ist genügend, denn wahrlich, hinsichtlich des Credits thut es kein anderes Land diesem tiefdenkenden Staate gleich, dieser aber ist eine Folge seiner Strenge bei Handhabung des gegebenen Wortes! Und dennoch! wie weit steht noch die Strenge des ungarischen Crida-Gesetzes hinter der zurück, welche in England ohne Unterschied der Personen besteht! Wie human sind so viele Anordnungen hier, welche dort fehlen, ja an deren Statt dort fast barbarische Strenge gesetzt ist, oder war! Ist denn etwa ein lebenslänglicher Schuldenarrest eine humane Maßregel?

Diese Betrachtungen über die obschwebende Crisis führen also zu dem Resultate: daß, so traurig der Zustand der Crida für die dadurch betroffenen Individuen immer sein mag, das Ganze des Landes doch immer eine sehr wohlthätige Rückwirkung davon verspüren wird, und in dem Maße mehr und schneller verspüren muß, als diese Gesetze in ihrem tiefen Geiste und ihrer gerechten Tendenz schnell und gut angewendet werden.

Dies führt nun zur

II. Frage: Warum ist aber das Geld noch immer so schwer zu bekommen, warum muß man 12, 15, 20 und noch mehr Procente geben, da der Gläubiger sicherer auf sein Geld rechnen kann, als es früher der Fall war? — Ich muß hier vor Allem einem Irrthume begegnen, als ob es nämlich ein Uebel wäre, wenn hohe Procente zu bezahlen sind;

dies hängt nicht nothwendig wie Prämisse und Folgerung zusammen, denn wenn ein Land sich seiner physischen und moralischen Kräfte bewusst zu werden beginnt, wenn es den festen Willen faßt, diese schönen von der Natur verliehenen Kräfte zur höheren und höheren Potenz zu steigern, dann beginnt ein Drängen und Trachten nach Capitalien aller Art, und somit eine Vermehrung der Concurrnz der Nachfrage nach denselben; je mehr sich nun diese Concurrnz vergrößert, je mehr Individuen es gibt, welche Kapitalien haben wollen, desto mehr steigern — bei gleich bleibender Summe der Kapitalien — die Kapitalien-Besitzer ihre Forderungen, d. h. desto höher sind die Procente. Wenn der Kaufmann im Handel und Verkehre, der immer mehr emporblüht, 12, 15 und höhere Procente bekommt; so wäre es ja von ihm sehr unflug gehandelt, wenn er diese Kapitalien um 5 oder 6 Procent hergäbe! Gerade in dieser aufstrebenden Epoche befindet sich aber Ungarn; die Güterbesitzer aller Art sehen klaren Blickes, was für Reichthümer in den schönen großen herrlichen Gefilden unseres Vaterlandes verborgen liegen, wie die drei- und vierfache Volksmenge darauf herrlich Platz hätte, wie eine glänzende Industrie Raum genug für sich fände, wie der Handel sich dadurch ausdehnen und wieder segnend auf die Industrie und Urproduktion zurückwirken könnte! Sie sehen dies, und sehnen den Blicks spähen sie nach den Capitalien, die zu dieser herrlichen Aufgabe nothwendig erscheinen. Daher dieses Drängen und Treiben nach Capitalien, daher die große Concurrnz um dieselben, daher der hohe Preis derselben, d. h. die hohen Procente, besonders da der Handel ernst und fest seine Kraft erhebt, und diese Concurrnz vermehrt, und da so

manche Begierlichkeit, so manche eitle Brunnfsucht auch ihr Gewicht in die Waagschale dieser Concurrrenz legt. Die so hohen Procente sind daher noch keine Uebel, sie deuten auf ein frisches Aufstreben zur Entwicklung, auf angeregte Bedürfnisse höherer Art, als die verschwenderische Consumption ist, die wir so vielfältig als Mode sahen.

Dies ist aber noch nicht die einzige Ursache der Theuerung der Capitalien. Sagen wir es uns aufrichtig — denn die Aufrichtigkeit, die Liebe zur Wahrheit im einfachen Gewande führt am besten zum Ziele! — daß Ungarn bisher gar keinen, wirklich fast gar keinen Credit hatte; jeder, der Capitalien besaß, zitterte vor dem Gedanken, in Ungarn ein Geld zu placiren, seine physischen oder moralischen Kräfte dort anzuwenden, denn der Glaube war allgemein, daß dies so viel sage, als das mühsam Aufgesparte in den Abgrund des Meeres zu versenken, es einem Schlunde anzuvertrauen, aus dem keine Rettung denkbar wäre! Und war dieses Urtheil ohne Grund? Waren nicht die traurigsten Erfahrungen darüber geschöpft worden? war wohl für die eingegangenen Verpflichtungen eine Justiz zu gewinnen? war nicht ein endloser Proceß in Aussicht gestellt, der durch Opposition und Reoccupation u. d. gl. m. in allen seinen Wirkungen vereitelt wurde? Dieses große verderbliche Urtheil über Ungarns — dieses herrlichen Ungarns! — Schuldner war natürlich das Grab alles Credités, es war durch Jahrhunderte bis in unsere Zeit fest in den Sinn aller Capitalisten gepflanzt, und besteht factisch noch dermalen in einem Umfange, wie es Ungarn nicht mehr verdient, aber factisch durch seine frühere Justiz hervorgerufen hat! Steht nun in der Capitalisten Augen die

Sache so, so ist es begreiflich, daß er noch dermalen immer zu risquieren glaubt, wenn er in Ungarn ein Geld zu placiren in die Gelegenheit kommt. Wer aber bei einem Geschäfte etwas risquirt, der läßt sich dafür einen weit höheren Preis verschreiben d. h. sich höhere Procente bezahlen. Mit dem Bestehen der Credits-Gesetze allein ist diesem ungünstigen Urtheile noch nicht abgeholfen, denn die Welt sieht nicht auf das, was geschehen soll, sondern auf das, was wirklich geschieht, d. h. sie sieht darauf, ob die guten Gesetze auch in ihrem wohlthätigen Geiste von den Gerichten gehandhabt werden, ob der, welcher sich verpflichtet hat, schnell seiner Schuld überwiesen, und die Execution in allen Theilen des Landes ohne Rücksicht auf Geburt und Rang des Beklagten Statt hat, ob dem Letzteren keine Auskunftsmittel bleiben, sich dem Urtheile zu entziehen, u. s. f. kurz die Welt sieht darauf, ob die Gläubiger durch die neuen Gerichte und ihre Hülfsorgane schnell zu ihrem Gelde kommen. So sehr nun die neuen Gerichte nach diesem erhabenen Ziele streben, so sehr die Erfahrung zeigt, daß sie den Gläubigern in so vielen Fällen schnell zu ihrem Gelde verhelfen; so konnten sie doch in der kurzen Zeit ihrer Existenz noch nicht so ausgedehnt und in die Ferne hinwirken, daß das Vorurtheil der Menge sich zerstreut hätte, es sind noch wenig Fälle gegen selbst hochgestellte Personen vorgekommen, welche eben wegen dieser weithin reichenden Bekanntschaft dieser Personen sich in die Masse des Publikums verloren und dort ein Aufsehen gemacht hätten, was natürlich die Zerstreung der Furcht vor Verlusten nicht im großen Umfange bewirken konnte. Nur das feste Ausharren bei diesem

Eifer, das gleich strenge Behandeln aller Classen von Schuldnern, es mag Verwandtschaft eintreten oder nicht, insbesondere dort, wo ein größeres Bekantfsein eintritt, wird und muß zum Ziele führen, muß die Furcht verbannen, muß daher auch die Procente wegen Risiko verdrängen, also die Kapitalien wohlfeiler machen. Insbesondere muß dahin gewirkt werden, daß die Hintergehungen der Gläubiger bei Criden vermieden werden. Die gewissen Verkäufe der Habseligkeiten vor dem Concurse an Gattin, Kinder, gute Freunde u. d. gl. müssen streng niedergehalten werden, dieselben zehren an dem Marke der Gläubiger, und erbittern alle Gemüther, sie sind von der öffentlichen Meinung gebrandmarkt, und dürfen von den Gerichten nicht in Schutz genommen werden, sonst ist es um den Credit wieder geschehen, denn kein Gläubiger kann dann im Voraus Berechnungen anstellen, weil er nicht weiß, ob nicht dieses Vermögen des Schuldners im nächsten Augenblicke vor dem Concurse in andere Hände wandern und den Gläubigern entzogen werden wird. Es gibt ja doch nichts ungerechteres unter der Sonne, als diese Verkäufe, denn es ist ein Satz des Rechtes — dieser Basis der menschlichen Gesellschaft! — daß die Schulden einer Person auf ihrem Vermögen haften; muß nicht in allen Ländern Europa's der Erbe mit dem Vermögen des Verstorbenen die Schulden übernehmen? — ist dies gewiß, so muß durch solche Verkäufe eine Kränkung der Rechte der Gläubiger entstehen, es muß ihnen ohne ihren Willen etwas entzogen werden, was ihnen gebührt, worauf ihre Forderungen haften; da nun kein Vertrag gültig sein

kann, in welchem die Rechte Dritter verletzt werden, so ist immer streng auf der Ungültigkeit dergleichen Verträge zu bestehen, und dadurch eine Hydra zu tödten, welche die Reime des Credits zerfrisst, die Gemüther der Gläubiger erbittert, das heilige Recht höhnt und überlistet, welche den Trug triumphiren macht und den Glauben an die Möglichkeit des Rechtes aufhebt, folglich die Lust nach dem Unrechte weckt. Wie? was der gesunde Verstand des ganzen Publikums verdammt, worüber selbst der Nichtjurist mit Zuversicht den Stab bricht, das sollen Juristen bei Kraft erhalten, die da sitzen, vom heiligen Eide zur Gerechtigkeit bemüßigt? Sieht das Publikum wie kein Stand, kein Alter, keine Geburt hier einen Schutz findet, wie festen Schrittes alles niedergebeugt wird, was über das Recht der Gläubiger das Haupt emporheben will, dann wird der Ruf dieser rücksichtslosen Gerechtigkeit in größere und größere Kreise dringen, das Vorurtheil wird sich mächtig zerstreuen, Ungarns Justiz wird im freudigen Glanze überallhin strahlen, und mit diesem Glanze wird auch der Wahn der Gefahr verschwinden, und die Anforderungen für das Risiko werden sich verlieren, das Geld wird sich zu leichteren Procenten einstellen. Sollte es dagegen — was die ewig waltende Gerechtigkeit des Himmels verhüten wolle! — geschehen, daß es geduldig von den Gerichten angesehen würde, wie den Gläubigern die Mittel zu ihrer Befriedigung ungeahndet entrückt werden, sollte es geschehen, daß insbesondere weithin bekannte Personen dergleichen Entziehungen der Befriedigungsmittel vornehmen, ohne daß die Gerichte laut und kräftig die Stimme dagegen erheben, dann wehe dem Credite und Schade um die Tausende von Gulden, die auf seine Gerichte verwendet wurden, denn ein einziger solcher

Fall wird dann allen Kapitalisten bekannt, das alte Urtheil gewinnt durch den eclatanten Fall seine vorige Stärke wieder, und die jahrelange Mühe der unteren Wechselgerichte in kleinen Fällen wird nicht im Stande sein, den ungünstigen Eindruck zu verwischen, den dieser allgemein bekannte Fall hervorbrachte, der Credit Ungarns wird einem rückfällig gewordenen Patienten gleichen, dessen Zustand nach dem Rückfalle ärger ist, als der vorangegangene! Mögen die Gerichte hierin keine Schwäche, keine unzeitige Nachgiebigkeit beweisen, denn wie überall ist diese vorzüglich hier verderblich. Nur einige, vieles Aufsehen machende Fälle kräftig entschieden, und der Credit wird augenblicklich eine festere Haltung gewinnen, freudig wird alles — außer den hangenden Schuldnern! — auf solche Kraftäußerungen der Gerichte hinblicken, und das Vertrauen wird emportauchen zum Segen des Landes! Wahrlich! es gibt nichts schöneres, nichts erhebenderes, nichts umfangreicher wirkenderes, als eine feste Handhabung des Rechtes! Gesellt sich zu diesem kräftigen Schutze der Gläubiger noch die ernst gemessene Strafe gegen den leichtsinnigen oder gar betrüglischen Creditdar, dann wird Beruhigung und Vertrauen in die Gemüther kehren, und mit diesen der Credit wachsen! — Nicht blos die Wechselgerichte erster und zweiter Instanz müssen in diesem kräftigen Geiste handeln, sondern vorzüglich auch jene Personen, an welche sich die Wechselgerichte zur Durchführung ihrer Erkenntnisse zu wenden haben, die Vicegespänner, Stuhlrichter, Magistrate. Mögen es sich diese recht wohl zu Herzen nehmen, wie sie dem ewigen Rechte dienen, wie sie die öffentliche Wohlfahrt durch Hebung des Credits befördern, wenn sie schnell und kräftig beistehen, im Zweifel immer im Interesse des

Credits handeln, das Wort und den Geist des Gesetzes erfüllen! Ohne ihre kräftige und schnelle Mitwirkung erlahmt der Arm der Wechselgerichte, erkaltet ihr Eifer, verschwindet alle Hoffnung auf Hebung des Credits gerade bei jeder Classe, welche denselben am Meisten bedarf. Wer ein Freund des Vaterlandes ist, der wird daher alle Rücksichten bei Seite setzen, und schnell das handhaben, was die Wechselgerichte als Recht erkannten, nur aus diesem Zusammenwirken wird die Blüthe des Credits hervorgehen, nach der wir sonst vergebens ringen! Dieses Wirken der unteren Organe muß dann noch von der Weisheit und Energie des obersten Gerichtshofes andauernd unterstützt werden; dorthin sind, wie auf das Wechsel-Appellations-Gericht, alle Augen gerichtet, von dorthier erwartet alles das eifrigste Hinstreben zum erhabenen Ziele der Credits-Gesetze, die heiligsten Fäden werden dort ausgesponnen, und sollen als Normen für die Zukunft in einzelnen ähnlichen Fällen gelten; welch' ein erhabener Beruf, welch' gründliche Kenntnisse, welch' energischer Wille gehört dazu, diesem schönen Ziele zu genügen! Wird man dort stets ein tiefes Eindringen in den Geist dieser Gesetze, ein unerschütterliches Wollen ihres erhabenen Zweckes finden, dann wird das von dort ausgehende Licht, die dort gezeigte Energie auch kräftigst in alle Organe hinabwirken, und zur Verbreitung des Ruhmes der neuen Gerichte beitragen, wodurch denn die gute Ansicht von der kräftigen Handhabung der neuen Gesetze weiter und weiter verbreitet wurde, so daß die energische Thätigkeit dieses obersten Gerichtshofes einer der vorzüglichsten Hebel zur Emporbringung des Credits ist und bleibt: sollte sich daher der Ruf verbreiten — wäre er auch nicht wahr — daß dort die

Strenge dieser neuen Gesetze nicht gehandhabt wird, so wäre es auch größtentheils wieder um die Hebung des Credits geschehen, da sich Vertrauen nicht erzwingen läßt. — Nebst dem muthigen Aufstreben in der Urproduction, in der Industrie und dem Handel ist also auch die noch nicht im vollen Umfange erprobte Kraft bei der Durchführung der neuen Credits-Gesetze die Ursache der großen Theuerung der Kapitalien.

Damit sind aber die Ursachen dieser Theuerung noch nicht erschöpft. Durch die guten Wechselgesetze ist wohl für den Personal-Credit gesorgt, allein der Realcredit beruht auf anderen Grundlagen, und doch ist es dieser, der den größten Umfang der Geldkraft hervorbringen kann. Diese Grundlagen des Realcredits wurden aber durch das letzte Intabulations-Gesetz nicht so hergestellt, wie es sein sollte, wenn dasselbe auch ungemeine Verbesserungen eingeführt hat. Unser Intabulations-Gesetz steht mit dem Hypotheken-Gesetze in Frankreich auf einer und derselben Stufe, aus letzterem aber sind solche Confusionen entstanden, daß es schon mehrmal als Preisfrage hingestellt worden war, wie dem Uebelstande abzuhelfen sei, ohne daß sich je Jemand fand, der dieselbe würdevoll gelöst hätte. Das Beispiel der öffentlichen Bücher der deutschen Länder Oesterreichs sollte in unserem Vaterlande nachgeahmt, ja es kann leicht übertroffen werden, wenn man die Fehler vermeidet, welche die Erfahrung an jenen herausgestellt hat, obschon sie so ziemlich die besten in Europa sein dürften: dann werden Millionen und Millionen leicht nach Ungarn fließen, die Gesetze, welche Pupillen-Gelder (im weitesten Sinne des Wortes) nach Ungarn zu geben verbiethen, werden aufgehoben werden, und so sich ungeheure Summen

nach Ungarn ablagern, da man auswärts wenig Hypotheken mehr findet, die nach den Gesetzen geeignet sind, zur Deckung der Pupillen-Gelder zu dienen, durch diese Concurrenz der Kapitalien muß natürlich der Zinsfuß fallen, da man das immer wohlfeiler bekommt, was in großer Menge vorhanden ist. So lange daher für die adelichen Güter keine Grundbücher eingeführt — der Mangel derselben war am letzten Reichstage das Hinderniß, ein recht gründliches Hypotheken-Gesetz einzuführen — so lange in demselben nicht die einzelnen Realitäten nach ihrer Lage, ihrem Umfange, ihrer Größe, ihren Gränzen, Namen und Cultur-Arten unter öffentlicher Aufsicht verzeichnet sind, so lange nicht der *titulus possessionis* dort klar gemacht, für die Lasten eines jeden einzelnen Gutes ein *folium* bei der Beschreibung desselben selbst eröffnet ist, so lange nicht der Grundsatz besteht, daß ohne Einwilligung der Gläubiger von dieser Realität nichts weggegeben werden darf, und daß derjenige, welcher das ganze Gut an sich bringt, ohne weiters alle auf demselben eingetragenen Lasten übernehmen müsse *), so lange wird es keinen festen (von der Beschaffenheit der Person unabhängigen) Real-Credit geben, und so lange wird daher auch das Zufließen der Kapitalien größeren Umfanges ausbleiben, d. h. das Kapital selbst theuer bleiben. Wenn dann die Institute des Personal-Credits, ich meine die Wechselgerichte und ihre erquirenden Organe mit dem Institute des Real-Credits,

*) In meinem Commentare über das Intabulations-Gesetz werde ich die Folgerungen aus diesen Maximen ausführlich erörtern, und die Mittel angeben, auf eine sehr einfache Weise zu den Comitats-Grundbüchern zu kommen.

ich meine die Conitatsbücher vereint zusammenwirken werden, wenn sie mit Energie und gründlichen juridischen Kenntnissen fortfahren werden, den Gläubigern ihr Recht zu schirmen, schnell und gut zu verfahren, dann wird die Sonne des Credits im vollen Maße über Ungarn aufgehen, und Segen über dasselbe verbreiten; alle anderen Credits-Institute, die sich auf die obigen beiden fußen, werden Wurzeln, und zwar feste Wurzeln schlagen können, welche, wenn diese beiden Institute nicht fest und dauernd begründet sind, verwelken müßten, wenn sie unzeitlich ins Leben eingeführt werden, denn sie werden des fetten Bodens entbehren, aus dem sie allein Nahrung ziehen werden; sie werden in Miscredit kommen, und dies würde ihr frühzeitiges Grab, und die höchste Wahrscheinlichkeit ihres niemalsigen fernern Auflebens herbeiführen.

Täuschen wir uns aber auch nicht hinsichtlich des Zweckes, den der Credit herbeiführt. Setzen wir, daß derselbe hundert Millionen Gulden Conv. M. aus der Erde stampfe, und zur Disposition stelle, kann es nicht demungeachtet geschehen, daß dieselben unproductiv verschwinden, daß Ackerbau, Industrie und Handel statt eine Bewegung vorwärts, eine Bewegung rückwärts machen? Ein trauriges Beispiel dieser Art schaut die Geschichte mit Bedauern, blickt nämlich auf die pyrenäische Halbinsel, dorthin wanderten aus Amerika's Schooße Millionen und Millionen, die Welt nannte dieses Halbeiland das reichste Gebiet der Welt! Und wie steht es jetzt? ist es nicht verarmt bis zum Erbarmen? sind nicht die ungeheuren Summen alle versflogen? steht es nicht da ohne Industrie, ohne Handel, ein Spielball derjenigen Völker, welche zu arbeiten verstehen? Hat es nicht mit seinen leicht erbeuteten Millionen

nur ausländische Arbeiter im stolzen Wahne der pecuniären Superiorität bezahlt, sich selbst vernachlässigt, faul und vornehm die Hände in den Schoß gelegt, bis fast der letzte Groschen verflogen und das ausländische Product unentbehrlich geworden war? sticht es jetzt nicht in einer namenlosen Unbehaglichkeit dahin? sucht es nicht vergebens in beständigen Umwälzungen ein Heilmittel seiner es tief beugenden Abhängigkeit? Hüthen wir uns nun wohl vor einer solchen Nachahmung, fassen wir den Gedanken fest, daß das Geld der kleinste Theil des Reichthums einer Nation sein müsse, daß es nur ein Circulationsmittel sei, welches in dem Maße weniger und weniger sein kann, als der Credit sich hebt, als der Umschwung schneller ist, somit diese Circulations-Masse schneller von Hand zu Hand kommt, daß wir das Geld unmittelbar weder essen, noch trinken, noch als Kleidung auf uns nehmen, den Ober- und Unterbau der Straßen nicht aus Geld herstellen, kein Dampfboot aus Geld zusammenfügen können u. s. w. Ueberall ist des Menschen Fleiß — die Arbeit! — erforderlich, und zwar — da man sich ohne gehörige Kenntnisse fruchtlos abmühen kann! — ein Fleiß, welcher von genauen Kenntnissen gelenkt ist. Kenntnisse und guter Wille also d. h. die dadurch hervorgerufene kluge Arbeit sind die Grundlage des Reichthums der Nation, und, seien wir recht aufrichtig, an dieser Basis fehlt es sehr stark bei uns; sie herzustellen muß unser erstes stärkstes Streben sein und bleiben, sie zu wecken, zu befestigen, dauernd zu machen sei unser einziges Lösungswort; wird dieses Mark einer Nation hergestellt, dann erblühen nach und nach von selbst, ohne directe Unterstützung von Seite der Regierung große und kleine Industrie-Etablissements aller Art, der Handel ge-

winnt unvermerkt seine Ausdehnung, das Land wird von selbst reich und zwar dauernd reich, weil es jene sprudelnde Quelle des Reichthums, die kluge Arbeit nämlich auf seinem Rücken trägt, und sich diese Quelle eben so wenig verstopfen läßt, als sein gutes Recht selbst. — Abrr, wird man mich fragen, wie ist dies anzufangen, wie wird die kluge Arbeit hervorgerufen? — 1. Verbreiten wir gründliche Kenntnisse aller Art. 2. Lassen wir alle Fleißigen die Früchte ihres Fleißes im billigen Maße genießen.

1. Blicken wir auf das deutsche Schulwesen, vergleichen wir es mit dem hiesigen, und sein wir aufrichtig in unserem Urtheile; für welches System entscheiden wir uns? welche Kraft zur Verbreitung der Elementarkenntnisse wird dort angewendet, wie ernst wird dort auf Bildung eines religiösen thatkräftigen Characters gewirkt! der Staat selbst thut mit Geldmitteln wenig, ja gar nichts dabei, er lenkt blos die von den Gemeinden dazu hergegebenen Kräfte. Sollte dieses System hier unausführbar sein? Treten wir festen Willens dem schönen Zwecke bei, die unteren Volksklassen solid zu bilden, und das Werk wird den Lenker loben! Wie dort, halten auch wir in den schon bestehenden Schulen auf ernstestem Fleiß, auf männliche würdevolle Sitte, wie es dem Jünger der Wissenschaft ziemt, der da lernen und nicht Andern imponiren soll, dies ist die Aufgabe, die ihnen gesteckt ist. Ueberall und überall nur richtige Kenntnisse, in den Elementar- und höhern Schulen, in technischen Anstalten u. s. f., dann wird es nicht an den nöthigen Kräften fehlen, Großes zu leisten, denn wahrlich! tüchtiges Talent fehlt auf Ungarns Boden nicht, das ist thatsächlich erwiesen!

2. Lassen wir aber auch alle Fleißigen die Früchte ihres Fleißes im billigen Maße genießen, wer arbeiten soll, der muß in sich das Motiv der Arbeit haben, und dieses Motiv ist bei der gewöhnlichen Classe von Menschen: der Gewinn! Wird ihm dieser entzogen, so erschläft die Sehne, und die Arbeit unterbleibt! Wahr ist es, mit ruhmvoller Selbstverläugnung hat Ungarns Adel bei seinen Unterthanen diesen Zweck zu realisiren gesucht, hat Gesetze gegeben, welche denselben die Früchte ihrer Arbeit sichern sollen! Aber diese Gesetze fordern eine schnelle und kräftige Handhabung, ohne dieselbe verschwindet eben so, wie bei den Credits-Gesetzen der wohlthätige Zweck derselben, der Bauer wird unthätig bleiben, wie er es bisher war, und welsch' ein unberechenbarer Verlust ist dies für das Land, wenn statt der ganzen Kraft von Millionen Menschen bloß ein kleiner Theil, vielleicht nicht das Viertel derselben, angewendet wird! Wie sehr würden der Grundbesitzer und der Adel zugleich gewinnen, wie vielfach würde sich das Einkommen beider gegen jetzt stellen, sobald diese Gesetze kräftig gehandhabt werden! Zu einer solchen kräftigen Handhabung gehört aber eine mehrere Kräftigung der executiven Centralgewalt, die so oft beim besten Willen gelahmt ist, sobald sie sich um die eigentlichen Executiv-Mittel umsieht; es ist unglaublich zu schauen, wie wohlthätig die Kräftigung der Centralgewalt in den deutschen Ländern Oesterreichs wirkt, im Vergleiche zu dem, was sie in Ungarn vermag, und doch ist es ein und derselbe aufgeklärte Wille, alle Unterthanen glücklich zu machen, doch dieselbe Heilighaltung des Rechtes, dieselbe Achtung vor menschlicher Würde, welche dort und da wirken. Was helfen die humansten Gesetze,

wenn sie todter Buchstabe bleiben, wenn sie in entscheidenden Momenten nicht ins Leben übertreten, wenn der ernste Wille, dieselben zu vollziehen, überall auf Hindernisse stößt? Ist da unter dem Schutze derselben ein Gedeihen zu erwarten? Aber durch diese Agricultur-Gesetze ist, wenn auch viel, doch noch nicht alles geschehen, um die Früchte des Fleißes dem zuzuwenden, dem sie gehören. Wo bleibt die Classe der Dienenden aller Art, es sei in der Urproduction, in der Industrie oder dem Handel? ist ihr Rechtsverhältniß geregelt, sind Behörden da, welche schnell und gerecht ihre angesprochene Hülfe leisten? — Noch mehr! ist dafür gesorgt, daß das Erworbene auch für den Besitzer geschützt werde? Ist ein bürgerliches Gesetzbuch da? eine schnelle Gerichtsordnung? eine Gerichtsverfassung, welche tüchtige Kenntniße mit gutem Willen verbürgt? wie sieht es mit dem Strafrechte aus? ist der Schuldige schnell entdeckt und gestraft, und eben so, wie der Schuldlose vor Willkühr geschützt? Kurz! hat die Gerechtigkeit, diese unbefleckte Himmelstochter, die allein die Basis des Segens für alle ist, genug Garantien? sie ist das Palladium aller Blüthe eines Landes, sie stellen wir im vollen Umfange her, und wir werden die herrlichsten Kräfte in kurzer Zeit emporblühen sehen. Schreiben wir es uns alle tief in den Busen, daß die Gerechtigkeit die Stütze der Reiche ist, streben wir alle dahin, mit Eifer und Energie dahin, das Recht herzustellen, und Ungarn, dieses herrliche schöne Land, wird mit seinen Früchten uns bald überraschen! Die Menschen können unter allen Verfassungen glücklich sein, oder in das tiefste Elend versinken, die Geschichte weist Beispiele genug auf! Nur der tiefe Geist, uns eingehaucht vom Lenker der Welten,

nur der kräftige, auf das Wahre und Rechte gerichtete Wille Aller gibt den Impuls zum Glücke, mögen die äußeren Formen welche immer sein! Die Menschheit geht nur allmählig ans Ziel, sie wird nur nach und nach vollkommener. Soll sie [in diesem Hinschritte zur größeren und größeren Vollkommenheit nicht gestört, also ihr Ziel erreicht werden, so muß sie auf zwei Principien fest bauen, sie muß nämlich das bestehende Gute erhalten, sonst müßte man ja immer vom Neuen beginnen, und käme nie vorwärts, und muß zu diesem bestehenden Guten ein neues Gutes hinzufügen, dort muß sie conservativ, hier progressiv wirken, beide diese Elemente müssen festgehalten werden, sie führen vereint zum Ziele, zum Ideale, das sich uns höher und höher stellt, je mehr wir uns unserer selbst bewusst werden! sie sind daher nicht heterogen, nicht feindlich einander gegenüber zu stellen, sie umarmen sich wie liebende Brüder desselben theuren Vaters, nämlich des ewigen in unsere Brust gelegten Rechtes. Uebereilung schadet dort, wie hier, nur Weisheit und daher auch Mäßigung führt zum leuchtenden Ziele. Achtung vor wohlgegründeten Rechten! Lenkung des Rechtes für die Zukunft ohne das erworbene Recht zu kränken, das sei unser Panier, und seien wir dann gewiß, daß wir uns höhere und höhere Achtung vor dem Auslande erwerben werden, daß sich dann physische und moralische Kräfte genug unserem theuren Vaterlande zuwenden werden, denn hier liegen Reichthümer in Menge verborgen, die des Menschen Sinn und Fleiß ans Tageslicht befördern kann, wie in keinem anderen Lande; es wird dann auch nicht an Kapitalien fehlen, denn wo der Fleiß belohnt, das durch Fleiß Ersparte kräftig geschützt wird, dort fluthet das Kapital, bei jedem Wellenschlage rückt

neues in die Industrie und den Handel ein! Mögen diese Worte so warm gelesen werden, wie sie aus Liebe zum Vaterlande geschrieben sind, und das schöne Ziel — das Glück des hoffnungreichen Ungarns in etwas mitbefördern helfen!

M. ACADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

AZ

18⁴³/44

ORSZÁGGYÜLESI

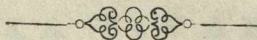
IDŐSZAKBÓL

NÉHÁNY ISMERETLENEBB KÖZJOGI TÁRGY

ÉS

MEGRÖGZÖTT BALVÉLEMÉNY

FELVILÁGOSITVA.

POZSONY,

NYOMATOTT SCHMID ANTAL BETŰIVEL.

1844.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

T. N.

BARS VÁRMEGYE

KARAINAK ES RENDEINEK

A JELEN HONGYÜLÉSEN

BENNE HELYEZETT KÉPVISELÉSI BIZODALOMÉRT

ÖRÖK TISZTELETE ÉS HÁLÁJA

ZÁLOGÁUL

B O T K A T I V A D A R .

T A R T A L O M.

I.

Turmező ismertetése.

Függelék:

Slavonia és Horvátország közti sok különbség.
(1844-iki Századunk 35, 40, 41. számaiból.)

II.

Magyar tengerpart és alaptalan követelés.

(1844-iki Századunk 56. száma után.)

III.

Tartományi gyűlések Magyarországon és a „Kapsolt
Részekben.“

(1844-iki Századunk 59. száma után.)

IV.

T. T. Gyurikovits György úr legújabb országtani munkájának
vázlata, néhány adatokkal megtoldva.

I.

Turmező ismertetése.

Ezen kerület újabb időben a közfigyelmet különösen magára vonta. Előttem mindazáltal nem az teszi érdekessé, mi sok másoknál s talán a közönség előtt is, hanem azon alkotmányos elveknek ott régóta létesült üdvös megtestesülése, mellyek mellett a hon lelkesbei nálunk jelenben olly buzgón és kiltartva vívnak; habár nem annyi sikerrel, hogy mi a turmezei nemesség szűkebb körében valósult már s mintegy szentesítve van, azt annyi munkaerő és küzdelmek után terjedelmesb, általánosb határok között is foganatosítva láthatnók. „Nemzeti őrsereg, képviselet és közös állandó adózás“ azon három problema, mellyek a turmezei nemesség által megoldattak és életbe mentek át, s mire mi magyarok méltán sóvár szemekkel tekintünk, mint egykor a perek szóbeli tárgyalására, minek jótékonyágát Turmező előttünk szintén régen birta és éldele.

Latin nevét illetőleg: „Campus Zagrabiensis“ (Rudolf kir. 1582-iki dipl.) „Campus Turopoliensis“ (1598: 33.) „Campus Zagrabiensis seu Turopoliensis“ (2 Ferd. 1609—1635: municip. art. 5.) „Campus Zagrabiensis Turopoliensis“ (1659. 106.) „Campus Turopolya“ (1723: 92., 1741: 60.) nevezték alatt ismeretes. Az első nevezet onnét támadott, mivel

ezen föld az ősi várszerkezet időszakában Zágráb várának birtoka volt, miről alább bővebben. Nem egészen illy bizonyos azonban a Turopolya névnek eredete és értelme. Kiket legközelebb érdekel, szóhagyományokból azon hitet merítették, hogy Turopolye annyi mint „Török mező“ („Campus Turcicus“) és ezen elnevezésre a törököknek oda történt gyakori berohanása szolgált alkalmul. (Lásd Synoptica Deductio exhibens primaevum et modernum Universitatis Nob. Campi Turopolia statum — Zagrabiae 1833. 5 lapon) Horváth István ur, a magyar muzeum melletti országos könyvtárnok, tudós és lelkes hazánkfia és az európai historicusok egyik fénycsillaga, következő e körben nyomatékos auctoritás, a Patzinák nemzetről sajtó alatti munkájában azon véleményű, hogy a turmezei nemesség ős török–magyar faj, így fejezvé ki magát a 202 lapon: „hosszánk Magyarokhoz, a mennyire mostanig tudjuk, csak a Turopolyai nemesek költöztek által a napkeleti törökök közül, és ezek is elvesztették szemünk láttára nemzeti nyelvünket épen úgy, mint hazánkban a legrégebb magyar nemesek, kik a felső vármegyékben Tótok között választottak helyeket.“ Én is vele tartok, s pedig nem hazafi ihletésemet, hanem történeti és diplomaticai adatokat követve. Millyenek 1) a 13. és 14. században a turmezei nemes családok, egyének, ezen tájbeli vizek, hegyek, erdők, falvak s hason tárgyak egy részben magyar nevet viseltek. Így Béla ifjabb király 1225–ki kiváltsága szerint, melly a turmezeiek nemesítéséről szól, ezen fajnak illyen magyar nevű tagjai voltak: Bodon, Iván, Lócse, Dobcse, Rados. István, Slavoniának bánja, ki 1255–ben a zágrábi várkatónak erdeit a szomszédoktól elhatározta, ezen magyar neveket említi: Kúcse, Monoszlo, Obony. IV. Béla király 1266–ban Zágráb városának Turmező táján birtokot adományozván, ezeket

mondja: „in portu Zawe, qui kyal rewy (olvasd: király réve) dicitur.“ Ugyanitt a szomszédok egyike Dobese nevezetik, ki Ága nemből való (de generatione Aga) 2) Slavonia a magyar uralkodó ház hercegeinek volt kormányzásul és jövedelmül kijelölve. III. András 1299-ki diplom: „propter quod et ducatum totius Slavoniae, qui est prima dignitas regiae prolis—concessimus.“ Ők hihetőleg Zágráb várát választák lakásul, mert az volt akkor kulcsa ezen egész tartománynak; s nem valószínű-e, hogy az összeszokás megizmosodásáig olly nép közepette, hova szent Lászlónak és Kálmánnak hódító fegyverrel többször kellett megjelenni, a királyi hercegeket és azoknak lakvárát rokonszenves kezek védelmére szükség volt biznia? s kik lehettek olyanok inkább mint a nyelv és faj köteléssel hozzájuk szorítottak? 3) Innét magyarázhatni azon rendkívüli kedvezéseket is, mellyekben a' zágrábi várkatonáságot a magyar királyok és királyi hercegek, mondhatni pazar kezekkel részeltették, miről alább többet.

Turmező azon földnek része, mellyre az elnevezésnek homályos ködéből nem mosolygott még a tisztán mutató nap. Mit jelent ez? azonnal megmagyarázom. Önkényes s könnyelmű szójáték üzetett nemcsak az ugynevezett középkorban, hanem utóbb is nemzetek és országok elnevezésével. Különösen a magyar faj és annak birtokaira alkalmazólag mennyire burjándzott azon gyakran következeiseiben rossz szokás, arról minden, ki az irodalom ezen szakában szertenézett, teljesen meggyőződheték. Olly tanuságos és a tudnivágnak annyira megfelelő gazdag forrást azonban, millyennel dicsekedhetnének mi magyarok, alig bir mivel Európának más nemzete. De ezen körbe tartozó tömérdek kincset, mellynek kiaknázásához a jólét, kényelem és vagyonosság igényeinek nagylelkű feláldozása és sok ezer álmatlan éjnek fáradalmai voltak kötve,

életre és közhasználatra kell segíteni; és a dicsőítettem könyvtárnok urnak készsége újabb zálogul leend nyujtva a hozzá való nemzeti bizodalomért. És a szándokosan ápoltt zavart, melly az ugynevezett „Kapcsolt Részek“ elnevezésében, mind külön mind összesen lábra kapott, meddig fogjuk még türni, nevelni?

Ha ki kérdést intéz a közönséghez: az iminti „Kapcsolt Részek“ mellyikében fekszik értekezésünk tárgya, Turmező? késedelmetlen feleletül nyeri: Horvátországban. A szakértő fejlesztéséül buslakodik, hogy még egyre Horvátországnak hívják mi a magyar koronára kerülés idejétől soha az nem volt; Slavonia levén annak első foglalás óta valódi neve, törvényeink, okleveleink s értelmesb könyveinkben mindaddig, mig körülbelől a 16. és 17. század lefolyta alatt, a köznép köznyelvén, a régi törvényes és diplomatikai Slavonia nevezet önkényleg Horvátországra átváltoztatnék. Nem tetszett azonban ez mindjárt a keletkezés idejében magoknak az illető földieknek. Azért Zelniczy Miklós zágrábi püspök Varasdról maj. 6án 1599ben költ levelében így ír: „aliud Sclavonia aliud Croatia est — Zagrabiam in Sclavonia esse nemo dubitat — hanc Slavoniae superioris partem pro Croatia accipi scio, sed opinio et error vulgaris jus nullius convellit.“ (Kaprinainál Tom. X. Nro. LXII.) A keletkező szokás azonban sem a diplomák sem törvények nyelvén egész a 17. század közepéig tulnyomó erőtt nem vehetett, de utóbb oda is áthatott; mi a hű hazafi és lelkes publicista Kerchelichet bosszu és aggodalommal töltötte el, midőn a jelent közvetlenül megelőző században a roszt szokásnak messzebbre kiterjedett elharapozását szemlélné, így fejezvé ki magát „Slavonia“ homlok-írás alatt: „hanc pro Croatia haberi atque accipi, maximo praejudicio (quemadmodum ex superioribus nostris, regum item diplomatibus et rescriptis apparet) jurium sacrae coronae hujusque apostolicorum regum.

Quare cum duobus tantum articulis errore vel ignorantia compilatoris eorundem pro Croatia, reliquis autem omnibus pro Sclavonia exprimat; ego regionem hanc tot articulorum diaetalium fide, diplomatum item regionum autoritate a Croatia distinguo.“ Ezen helytelen változtatásnak okát Bombardi, ki 1718-ban Magyarország topographiáját kiadá, bizonyos közjogi pótlás és némi dicsvágynak tulajdonítja: „juxta quorundam geographorum partitionem pars Sclavoniae non modica, terni nempe comitatus: Zagrabiensis, Varasdiensis et Crisiensis, in Croatiam abiisse sunt visi. Indicatam limitum restrictionem non aliunde ortam suspicamur, quam quod Croatia potiori sua parte a Turcis mulctata, antiquae dominationis et gloriae nihilominus tenax, in vicinam denique regionem suum nomen extenderit. Plerisque tamen eruditioribus etiam croatis, adhuc vetus Sclavoniae divisio praeplacet, eidemque ternos comitatus a nobis paulo ante memoratos lubenter transscribunt.“

Egyébiránt voltak még más és talán valóbb okai ezen zavaros névcsereének. Régiebb írók olvasása, kik ezen tartományokról értekeztek, olyan nevek emlékezetére vezetett vissza, mellyek egykoron fenállott statusokat némelly kisebb ideig tartott területmi állapotban illették; s voltak, kik nem tekintve arra, hogy idők és körülmények országok sorsa fölött határoznak, és hogy az egykor helyes név és czim a körülmények lényeges változával nem helyes többé, mégis tán historicus olvasottságot fitogtatva, alkalmazhatlan régi nevek s czimek használatához nyultak. Az ember csak mosolyoghat, midőn a „Kapsolt Részeknek“ magyar koronához jelen közjogi viszonya taglalásakor Constantinus császár 949-ki bizonyosságára (mint 1832/6-ki 177. ülésben) vagy 640—1102 esztendei félig való félig koholt eseményekre történik hivatkozás, (mint Refl. rel. at vot. sep. etc.) Igaz, egy bársonyban született író, kit

császári fény vesz körül és egy böles Leo karjai közt neveltetett, nem egy bókot igénylő tekintély, de nem kell időket összekeverni, s azt hogy a 10. századi Croatia nem alkalmazható az utóbbi századok magyar birtokára. Végére ezen tévesztett elnevezésnek szintén egyik oka az, hogy Slavóniát horvát nyelvet beszélő, horvát nevet viselő népfaj lakja. De hiszen e nemzet a nagy szláv törzsnek is sarjadéka, mellynek névéhez kétségtelenül kitünő fény és érdemek vannak kötve. — Helyesen és azon fentebb méltánylott diplomaticai értelemez s szokáshoz hiven van kifejezve tehát Rudolf királynak 1582-ki kiváltságában, melly a Turmező rendezését tárgyalja, az, hogy azon kerület Slavóniában fekszik.

Előbb, mintsem ezen kerület jelen rajzát adnám, régi állapotáról kell értekezni. Nemcsak meglepők s tanúságos érdekekkel birnak, miket a multból e végett feltárunk, hanem illy előzmény nélkül ez ismertetés nagy része érthetlenné válnék. Turmezőnek eredete elválhatlan kapcsolatban áll a magyar honvédelem és várszerkezet első elrendezésével. Slavóniában is annak keze intézte el ezeket, kit a magyar ősalkotmány alapítójának nevezünk. Nem kétséges ez többé azok után, miket ujjabb időben a magyar szentegyháznak két tudós tagja meggyőzőleg kifejtett. (Lásd: *Dissertationes hist. crit. super quibusdam vetustiorum rerum hung. capitibus. Posonii 1832. Brevis et sincera responsio ad reflexiones etc. Lipsiae 1835. — Croatiae et Slavoniae cum regno Hungariae nexus. Budae 1839.*) sőt magok a „Kapsolt Részek“ tudós papjai közül is többen e véleményen voltak, név szerint a 14. században élt gvercsei esperes János, az 1531-ben irt zágrábi kronikának szerzője és a fenebb idéztem zágrábi püspök Zelniczi; ezek mindnyájan arról, hogy sz. István Slavóniát békén birta, Imre fia által külön herczegségkép kormányoztatta és ennek holtá-

val Cresimir horvát királynak engedte, egy értelmű vallomást tesznek. — Vegyük már szemügyre a honvédelem és várszerkezet első megalapítását. Igaz, voltak már honfoglaló őseink birodalmában is várak, Munkácstól Mőlkiig és Szörénytől Zágrábig; de ezek csak kőhalmazok, megmászhatlan szirtek terhei, minden éltető rendszer és a honbékét biztosító tartós alap nélkül. És ime születik egy fiu, alkotó izmos karral, merész elszánt kebellet, ki a század sűrű sötétségén áttörve, a jövődőség tükreig hat, és ennél nagy tervekre lelkesülten, utjában álló minden régi megrögzött roszakat szétrombol, a konok conservatio hőseit meghajtja és újabb szellemi és anyagi elemekből olly épületet rak, melly századokon keresztül az idő és vészek viharainak mosolyogva daczol vala; mindezeknek jelképeül pedig a vezéri sisakot koronával váltja fel, mellynek e szerint eredeti jelentése „reform és javítás.“ Szent Istvánnak ezen nagy munkában a nemzethez intézett első szava ez volt: minden várak és azoknak védezközei az ország és királyságnak elidegenithetlen birtoktőkéje. Ez alapon emelkedék azon complicált erőmű, mellynek egyik emanatióját a honvédelem rendezése, másikat a korona jövedelmei egy ágának biztosítása tették. De mindezt, valamint azt is, hogyan fejlett ki s foszlott szét időközben és mikép alakult aztán vmegyei szerkezetté, körülményesen vizsgálni e sorok körén túl esik.

Ha bár nem elégítnek is ki azok, miket e tárgyról tudósink taglaltak, és habár még mindig hiányzik, ki ezen közjogi állapotról egy kimerítő tökéletes művet adhasson a hazának, mégis Kollár és Praytól kezdve Palugyay Imréig, el vannak annyi tanuságos eszmék szórva honosink könyveiben, hogy azokból a várszerkezet némi képét összeállithatjuk. Oda utasítván tehát olvasóinkat, itt csupán azokat érintendem, mellyek nélkül Turmezőnek régi szerkezete tisztán fel nem fogható.

Mivel ugyanis ezen kerülethez tartozó falvak és telkek Zágráb várának hűbéres jószágga volt, és az erre szállított várkatonák (*jobbagiones castri, milites castri etc.*), kikre a vár birtoka és jogainak állandó védelme bízott, a mostani turmezei nemesség magját tenné: szükséges a várkatonák és várjavakról felvilágosítást adnom. Kéza Simon, ki Kun László király idejében élt, így értelmezi a várkatonákat: „*jobbagiones vero castri sunt pauperes nobiles, qui ad regem venientes, terram eis tribut de castri terris, ut feuda castri et castrum guerrae tempore custodirent.*“ Tekintve azonban az 1222: 19. és 1231: 27. czikkekre, melyek a várkatonákat „a kir. vitéz szolgálóktól“ (*nobiles servientes regis*) megkülönböztetik; úgy vélekedem, hogy az idéztem irónál a „*nobiles*“ szó csak öziformula volt, s értelme annyi mint becsületes, tisztességes, következöleg minden olyan nagyobb kisebb szabadságu személyt illetö, mely az akkori eszmék uralkodása szerint fegyverviselés által becsületet és tisztességet kötött össze élete nemével. A várkatonák a nekik adott várföldet, mit Kéza és sz. István fenebb idéztem törvényei bizonyítanak, nem tulajdoni jogon, hanem csak hűbérben tartották; bátor azonban eredetileg nem volt örökük, mégis fiu maradékaikra szakadatlanul átment, sőt 13. és 14. században a szomszéd német hűbéresek utánzásául valóságos örökséggé és tulajdonná vált, miről alább. — A várszerkezet, mikép alkotója kezéből jött ki, rendeltetésénél fogva örök idökre volt alapitva (*Lib. 2. cap. 8. et 35.*) Méltóság és fény egyaránt háramlottak általa a kir. székre, erő és bátorság az országra. Az intézet mesterétől kijelelt ösvényen lelkiismeretesen haladtak ugyan egy ideig a nemzet jelesb választotti, de nem sokára megfogyott a hű és lelkes utódok száma, s a compact mű foszlani indult, annál veszélyesben, minél tehetlenebb kezekbe jutottak az országglás

gyeplői. Igaz, voltak bűnbánók is, az elhagyott utra visszasiettek, de az eszközök félszeg alkalmazása célhoz nem jutatta őket.

Ez rövid szemléje a várszerkezet történetének, mikint az a 11. századtól a 14-ig hánykódtaték, miglen egészen elenyészett. Nagy átok volt a magyarra küldve, midőn szigoru keleti jellemét, mellynek az egykoru bölcse Leo császár annyi dicséret és csodálkozással adózott, s mellynek az új hazaszerzés nyakszegő vállalatának szerencsés megoldását tulajdonithatni, törvény iránti tiszteletlenséggel fekélyezni hagyá. Mit értek a várszerkezet fentartását az első alapítás szellemében parancsoló jó törvények Istvántól Albertig? (sz. István L. 2. cap. 6. és 35. Kálm. I. 15. 1222: 16. és 19., 1231: 36. és 27., 1267: 2., 1291: 8., 1439: 16.) Elhangzottak a törvénnyel nemgondolás, szertelen áhitat, oktalan adományozás, gyávaóság és egoismus salakjaiban. A királyok szabad rendelkezésétől függő javak pazar kezekkel osztva és hegyes ujjakkal horgázva, a kimerithetlennek látszó birtoktömeget kiüríték; a várak szent tőkéje felé fordíták szemeket a szerencsehősök, jutalmatvárók, ábrándkövetelők; egy átoksúlyos lépcsővel előbbre, és megragadák és kizsákmányolák a honvédelem tele szekrényét. Kálmán ugyan, kit méltán bölcse királynak hiszünk, egyike volt azoknak, kik magokat e kísérteteknek meg nem adák; és ha lelki ereje felszárnyalásáról más bizonyságokban szűkölködnénk, elég lenne I. törvénykönyvének 15. és 16. fejezetét és azoknak valóságos foganatosítását bemutatnunk. Ép erőben diszlett tehát még akkor az ő várszerkezet, s országunknak hirt nevet szerzet keleten és nyugaton.

Ez időt illeti honvédelmi rendszerünknek imez eleven, s mivel idegen szemtanu tevé, hű rajza: „hungara gens — ezt

irja rólunk egy prágai cseh ember Kálmán korában — *viribus ingens, opibus pollens, armis bellicis praepotens, et cum quovis rege terrarum pugnare sufficiens.*“ E magasztalt honvédelmi rendszer romlásának terjedtebb alapját Imre és testvére, a szenföldi kalandor, a várbirtokok gondatlan elpazarlásával vetették meg. Andrásra, János (*sine terra*) angol király rokontársára nehezül leginkább súlya ama szerencsétlenségnek, melly a várszerkezet szétbontása miatt érte hazánkat. Halljuk, mint gyóná meg ezt bűnbánatában: „*dum quorumdam nostrorum principum consilio, terrae nostrae statum, ab antiquis illibate conservatum, alterantes, CASTRA, COMMITATUS, et caeteros OPULENTIS Hungariae PROVENTUS in perpetuas haeditates nostris baronibus et militibus distribuimus, eodem tempore contra fidelem nostrum Johannem san. eccl. Strigon. archiepiscopum, novas institutones fieri penitus renuentem, contigit nos graviter irritari.*“ (Cod. Dipl. Tom. 3. vol. 1. ad an 1218. pag. 255.) De András még sem tért meg, és személyt, érdemet nem válogatva, tékozlását folytató. Már az egykor hatalmas királyság tengő vázzá aljasult és a' sir tátongott, midőn némelly szerencsétlen tanácsosok agyában az agraria törvény zsarnok gondolata születlett; ez feltartóztatá ugyan kissé a catastrophát, de csak azért, hogy később annál rettentőbben törjön ki, mint szokott lenni, midőn az orvosság rosszabb a betegségnél. A koronaherczeg Béla bizatott meg tehát az egész országban a várbirtokok visszaszedésével. Elvállalá, s vele a nagyok és hadi nép, kiket ítélete súlya érte, haragját. Kitölték azt, fájdalom, rajta Sajónál, de bosszujoknak a honi tüzhelyet is botorul feláldozák. Egyébiránt a rosszszak tömkelegét olly bonyolodottnak találta Béla, hogy gyökeres gyógyszer ezen uton nem volt alkalmazható, s fél szabályokkal kelle csak

megelégednie, miszerint így egyaránt erősnek és nagylelkűnek mutathassa magát. Mind ez önkény és a palliativ eszközök eredményeit hozta maga után, s pedig annál inkább, mert hosszú országlásán keresztül többször ismételte olyanok sorába tartozó orvosságát, melyekről mondatik, hogy se nem gyógyítanak, se halni nem engednek. E részbeni fonák modorát folytaták utódi is, míg végre a majd két százados lassu sorvadás következtében széteszlott várszerkezet elemeiből, a „banderiale chaos“ minden chimeráival állott elő. Érdekes tünetek jöttek e közben elő ezen vonaglás stadiumának legforgása alatt. III. László a tatároktól pusztán hagyott várföldeket 1279ben nemesi szabadság és kötelességgel adományozá kunoknak, s őket egyenkint a nemes királyi szolga rendbe (servientes regales) emelé; természetesnek fogjuk tehát találni, hogy a várkatonák is egy ujdon beköltözött néptömeg kitüntetését igényelni, s érdekeiknek az ország nőttön nőtt fejtelensége kedvezvén, magokévá tenni értették. Tett ugyan ígéretet az 1291-kí összes magyar törvényhozás az utolsó Árpádfinak, hogy a várjavak vissza fognak a' koronának adadni, de milly jövendője lehetett olly rendelkezésnek, melly a törvény méltóságával meg nem férő discretióra s az anarchia mérgével inpregnalt rosz akaratúak jó akaratára építették? Nem csak papiroson maradt tehát, hanem inkább lépcsőül használtatott arra, hogy a nyolcz évvel későbbben tartatott pesti hongyülésen a várjavak vissza nem szedhetése a király ellenzésével is kimondathassék, nem ugyan nyiltan, hanem azon felállitolt elybe burkoltan: hogy a régen adományozott várföldek is örökség s tulajdonnak tartandók. Illy elven alapult ezen időbeli több ítélet, például az is, melly a sopronyi vártól 1223-én elszakasztott és a királyi fiskus által az 1291: 8. czikk erejével visszakövetelt Rethukeur birtok iránt

azon pesti hongyülésen hozatott. (Cod. Dipl. Tom 6. vol. 2. 229. l., Tom. 3. vol. 1. 393. l., Tom. 3. vol. 2. 141. l.) Ki ne venné észre, hogy ekép sz. István, Kálmán, 2 András, 4 Béla alatt és 1261-ben a várbirtok elidegeníthetlenségéről hozott törvények hallgatólag eltöröltettek, és a várjavak nagyobb része valóságos örökséggé és tulajdonná vált? Nehéz volt ezen túl az új olasz dynastiának a már törvényesített szabály ellen küzdeni, s ha tettek is némi kísérleteket e részben Károly és Nagy Lajos, azoknak célja nem az volt, hogy a majd minden kapcsaiban szétoszlott várszerkezetet még hosszú ideig összetartsák, mint inkább az, hogy az alattok fejlődésnek iramodott banderialis intézet elemeit bővítsék. — Azon ponton állók már, hol a négy százados várszerkezet, az első király ápolta eszméknek szüleménye, dicsőn leforgott fele pályája után, hosszas gyöngélkedés közt vonaglani indulásban vég óráját ére el, helyt adandó a fejletlenségi zavarokban támadott és a szükség körülményei közt minden kinövésével és férkezetlenségeivel, szóban nagygyá, tettben kicsinyé fejlődött banderialis szerkezetek, azon szerencsétlenségek egyikének, mellyek a haza vég romlását meghozták.

Ezen általános rajzok Zágráb várszerkezete ismertetéséhez vezetnek bennünket. Erre, mint az ország alsó részén örökdő „véghelyre“ s mint a királyi hercegek lakvására nagy figyelem fordított, midőn még egészséges volt e honvédelmi intézet. Zágráb is, mikép a hozzá hasonlók, el volt látva várföldekkkel s azokra telepített várkatonákkal. Béla, ki atyja 2 Andrásnak engedelméből kormányozta Slavoniát, a zágrábi várkatonák egy részét, a „nemes királyi vitéz szolgarendbe“ (nobiles servientes regales) tette által 1225-en; (Kerchelik H. e. Z. 326. l. Cod. Dipl. Tom. 3. vol. 2. 72 és 482. l.) de mind ezek, mind e kitüntetésben még ekkor nem

részesült bajtársaik eredeti rendeltetésükhöz hiven tovább is folytaták hűbéres kötelességüket. S azért István bán, kire egész Slavoniában a várföldek vizsgálata Béla által bízoték, szorosán vigyázott arra, hogy Zágrábnak várbirtoka bármi szín alatt fogyatozást ne szenvedjen. Ez okon 1255-en körül járta a várkatonák minden birtokát s a fenforgó kérdéseket eligazítá, bemutatván a királynak működése eredményét, mit az is helyeselt. (Cod. Dipl. Tom. 4. vol. 2 288 l.) Midőn Máté bán Slavonia nemességének szabadságait és kötelességeit összeszedendő, 1270-en tartományi gyűlést tartott, már akkor a nemesi rendnek majd minden személyes és vagyonbeli jogai meg voltak a várkatona-testülettel közösen osztva; jelesen pedig: a) a pereknek párviadal, eskü, egyesség és bírói ítélet által egy vagy más utoni elintézése; b) a családi örökösödés és ősiség; c) a honvédelmi és adózási kötelesség; d) a fizetés behajtásának módja; és végtére e) végrehajtási és bíraskodási kiváltság, melly aképen határozott meg, hogy a megyék főispánai, névszerint a zágrábi is, a gyűlés által választandó két nemes és két várkatona hozzájárultával ezen szabályok megtartása fölött ügyeljenek és bíraskodjanak. (Kerchelich Not. prael. 201. l. Cod. Dipl. Tom. 5. vol. 1. 87. l.) Az imint elősorolt intézkedés mindent nem meritett ki; ezenfelül léteztek a várkatonákat még különösen is érdeklő szabadságok és helyhatósági szabályok, mellyek kilencz évvel később Miklós bán alatt ült tartományi közgyűlésen a késő maradék emlékezetére feljegyeztettek és III. László király megerősítését nyerék. Legérdekesb azok között előjárójuknak (kit a diploma „comes terrestris“ czimez) évenkinti megválasztásáról szóló, és azon másik, melly szerint a zágrábi főispán udvarbirájának (comes curialis) hatósága alól felmentetnek. (Cod. Dipl. T. 5. vol. 2. 498. l.) Ez vetette

meg egy magánálló testületnek alapját, mely miután a régi várszerkezet elenyészett, szorgalmasan őrzött elszigetelésében municipiumig felküzdé magát. Turmező tehát és az egykor önálló szepesi 10 lándsások széke azon ereklye, mely a régi várszerkezet hajótöréséből csodálatosan fenmaradott, s egykori nagyságunkra, erőnkre emlékeztető ősi honvédelmünk típusát viseli még homlokán.

Turmező csodálatos fenmaradásának mysteriumát, több eddig kiemelt conjunkturák közt, különösen a királyok és törvényhozás kegyelésének is kell tulajdonítani. Mi az elsőt illeti: 4. Belától kezdve 3. Károlyig alig volt király, ki ezen testületnek vagy valamely új kiváltságot nem adott, vagy régig nem erősített volna meg. Így a nemesítési diploma, melyet 1225-ben Béla ifjabb király, mint a „Kapcsolt Részek“ hercegétől nyertek, megerősítették tőle valóságos királyságában 1255-en, Kun Lászlótól 1278-en, Zsigmond által 1436-en és Ulászló kezével 1514-en. A municipalis szerkezet chartája, mely Miklós bán által Slavoniának tartományi közgyűlésén 1278-an kiadatott, szentesítést nyert Kun László királytól 1279-en, Sigmontól 1436-en, Ulászlótól 1514-ben; bővített alakban átíratta Rudolf 1582-ben, megerősítették 2-ik Ferdinand 1620-ban, 3-ik Ferdinand 1649-en, 1-ső Leopold 1703-en és 1-ső József 1708-en. Hollós Mátyás király a törökök ellen kitüntetett vitézségük elismerése és költségeik méltánylásaul 1483-ban felmenté őket a nemesi adótól; 3. Károly pedig 1737-en hiteles pecséttel ajándékozta meg. *) — A törvényhozás kegyelésének

*) A tizenhat királytól nyert kiváltságos leveleken kívül, még 3 hercegi diplomával is ellátvák: egyikét 1354. István herceg neje Margit, másikat 1371. Károly, (Dux Dyrrachii) harmadikát Corvinus János 1592-en adá ki.

legrégebb nyomát az 1518-i hongyülés 40. cikkében talál-
 tam, mellynek ez tartalma: „quod ex parte nobilium campi
 zagrabiensis domino Marchioni, et e contra, Majestas regia
 iudicium indilate administrari faciat, ne tot sangvinum profu-
 siones subsequantur“. Okot ezen rendeletre következő esemény
 szolgáltatott: Mátyás király fia, János, a turmezei nemesek
 birtokában lévő Lukavec várát, a szomszédos Medvevár
 uradalommal együtt, lekötteté magának azon mézesmadzag-
 szerű békeszerződés által, mellyel atyjának hálátlan kedvenczi
 a magyar koronát tőle elszavalták; (Supplm. ad vestig. comit.
 T. 2. 276. l.) János özvegyét, a szép Frangepan-nőt, és
 királyi gazdagsággal vetekedő birtokát, Ulászló pazar és nyug-
 hatatlan unoka öccsének, a brandeburgi markgrofnak játszá-
 kére; ez a törvénytelen követelést minden áron és uton
 foganatosítandó, erőszakhoz nyult; a bátor turmezeiek, kö-
 zel ezeren, a bitor oligarchának hason fegyverrel feleltek;
 folyt a polgárvér, mint ott, hol a száműzött rend, törvény
 és igazság elvadonult térein az anarchia mámoros hősei tom-
 bolnak. Ezt akarák a törvényhozók meggátolni, de siker
 nem következék, s csak a szerencsétlen 1526-i aug. 29-ke
 választá el egymástól a vivókat, a midőn a megfélemlert
 markgróf, eladván pazarlásától fenmaradott itteni minden ja-
 vait, hazánkból végkép kiköltözött. (Supplem. T. 2. 47á. l.)
 — Ismét egy más törvényhozási figyelmeztetés esete: a 16.
 század alkonyával Slavoniának ezen tája a török csatáknak
 majdan folytonos színhelye volt; sokan a turmezei jobbágyok
 közül elhagyván telkeiket, Magyarország bátorságosb helyein
 kerestek menedéket; az 1594-i győzelmek által ezen kör-
 nyék négy várából üzetett ki a török, és a bátorság egy időre
 helyreállván, Slavoniának az 1598-i magyar hongyülésen
 jelen volt követei szorgalmazák, hogy a visszatérni akaró

jobbágyokat ne lehessen szándokukban hátráltatni; viszhangra talált az ország rendei előtt ezen igazságos kívánat, és sükeresítésére a 33 cikk által czélszerűen rendelkeztek. — Az 1659-i törvényhozás teendői közt is előfordult Turmezőt illető tárgy: ugyan is a 106. cikkben elhatároztatott, hogy ezen kerület bírósága előtt folyó perek Zágráb megye törvényszékére, az eddigi szokás szerint, vitessenek felebb. Az 1723-i 92. cikk pedig a túrmezei nemeseknek kiváltságait és szabadságait, mellynek azon ideig törvényes és háborítatlan gyakorlatában voltak, megerősíté. — Tartva azon elv-vitaktól, mellyek ez időben már a nemesi kiváltságok iránt fejedeztek, Turmezőnek 1741-i hongyülési követe Paraminszki Péter munkás volt abban, hogy küldői az 1659 és 1723-ki törvények megtartásáról biztosittassanak, s kieszközlé a 60-ik megerősítő cikket. — Azonban otthon sem feledkeztek meg Slavonia rendei a hazának hiven szolgáló ezen véreikről, minek eleven tanusága azon municipalis 5-ik határozat, melly az 1606 — 1635-ki tartományi gyűléseknek 2-ik Ferdinand király által aug. 8-án 1636-án megerősített iratai közt így olvasható: „nobiles autem unius sessionis universi campi Zagrabiensis, ut in universis, antiquis et modernis eorum legitimis juribus, immunitatibus, privilegiis, libertatibus et exemptionibus, ob praeclara in patriam merita, ad instar caeterorum regni nobilium semper conserventur, statutum est.“ — Illyen körülmények közt nyerte jelen alakulását Turmező, mellynek hű rajzát adandom következőkben.

Elterül, mint fenebb érinteték, Slavoniában, Zágráb vármegyének Száva és Kulpa közti vidékén, 33 falu és telepekből álló alkalmas csoportozatban, melly csak Csécsa és Vukovina, a megyei hatóság alá közvetlenül tartozó két helység határa által szakittatik közben. Fekvése részint gyönyörű

sik, részint emelkedettebb, majd pedig hegyes. A rónaság Tótországnak legtermékenyebb táját képezi, és sok gabna termesztése miatt méltán e tartomány magtárának tekintethetik; a hegység kellemes bort terem, és makkos erdőkben bő, mellyeknek egyike 34 ezer holdas. Legérdekeseb két helysége: Nagy-Goritzta és Lukavecz. Ott üli a kerület köz és kis gyűléseit, alkalmas tág épületben. Lukavecz erősség alakú régi épülettel diszlik, hol a kiváltságos levelekben gazdag titkos levéltár és foglyok őriztetnek, tisztujításnak is szokott helye ez. — A népesség számát, bizonyos adatok hiányában, a zágrábi egyházi névkönyv, Nagy Lajosnak 1829-ki Notitia Polit. Geogr. Statist. és Fényes Elek 1839-ki Geographiája szerint csak hozzávetőleg határozhatni meg. Legnépesebb falva Alsó-Lomnicza mintegy 700 lélekkel; négy száz lakoson fölül emelkedő helyek: Kurillovecz, Hrasche, Lukinik-Berdo, Kuche, Dragoneseecz és Odra; négy százon alul két százig lefelé népesített telepek: Nagy-Goritzta, Kis-Goritzta, Nagy-Mlaka, Kis-Mlaka, Pleszo, Alsó-Felső-Lukavecz, Dubranecz, Bussevecz, Rakitovecz és Lekenik; végtére két százon alul lefelé: más Nagy-Mlaka, Felső-Lomnicza, Czerovszky-Vrch, Czyettkovich-Berdo, Terputzy, Havidichi, Jerebichi, Markussevecz, Vukomerich, Petrovina, Rakarje, Kobilich, Mraczin, Kis-Bunna, Kussaneecz, Gusztelnicza, Kozibreg. Ezen számolás szerint tehát körülbelől 9—10000-re tehetni az összes lakosságot, melly egy vallás és egy nyelv, az összetartás ezen hatalmas két eszköze által köttetik egybe. A lakosok nemes osztálya mintegy 500 családra rúg s egy törzsből származottnak tartja magát, mintha szinte egy anyamétkas rajozásához akarná eredetét visszavezetni; s ezen hit ama ritka rokonszenvet,

melly a túrmezeieket érdekeik egységénél fogva olly közel hozza egymáshoz, méginkább heviti.

Vizsgáljuk már ezen kerület törvényhatósági működését és a lakosság arra vonatkozó jogviszonyait. Elsőt tiszti kara, képviselő gyűlései, hongyülési követsége és birói hatósága által gyakorolja, mellyekről egyenkint. Szólok mindenek előtt a tisztikar fejről, a „tartományi grófról“.*) Az 1278-i municipalis charta, régi szabadságra hivatkozva, megerősíté a turmezeiek azon jogát, hogy magoknak évenkint főnököt választthassanak, kit „comes terrestris“nek czimez. Hibás ez oknál a „curialis comes“ elnevezés, melly az 1792, 1796 és 1802-i hongyülési névlajstromokból némelly könyvekbe is általkölcsonőztetett. Ezen főhivatalnok hatóságának néhány vonásai körül vannak írva Rudolf királynak majus 8-án 1582-ben kelt kiváltságában imigy: „voluerunt etiam iidem nobiles, ut pro meliori eorum consistentia, singulo anno, juxta ipsorum vetustam et ab antiquo observatam consuetudinem, (salvo permanente honore Comitum Comitatus Zagrabiensis) unum ex fratribus eorum, qui ipsis aptior magisque idoneus foret, iuter se ipsos pro praecessore seu Comite Terrestris eorum concordia et unanimi voluntate eligant et preficiant, qui videlicet tam coram Sacra Regia Majestate, Rege videlicet Hungariae, quam etiam dominis Banis, nec non etiam aliis dominis et iudicibus ordinariis, tam hujus regni Slavoniae quam etiam Hungariae, et alias ubilibet, ubi necesse fuerit, universa negotia eorum, in expensis tantum communibus supportare, peragere et perficere debebit.“ Elnöke a gyűléseknek, kerületi törvényszéknek (sedes comitalis) és tisztujításnak. Kivüle még következő tisztviselők találtnak. a) helyettes gróf, (substitutus comes

*) Elferditett fordítása terrestris comesnek; mert comes régi diplomáinkban birót jelent.

terrestris) b) alispán, (vice-comes) c) jegyzők, d) tisztí ügyészek, e) állandó őrsereg kapitánya, f) pénztárnok, g) számvevő, h) levéltárnok, i) két várnagy, és kiket a t. gróf után mindjárt kellett volna emlitenem, 12 valóságos és több becsületbeli táblabíró; ezek hivatalukat éltük napjáig viselik, a többi tisztviselő pedig évenként választás alá jő. A tisztujítás mindenkor Lucza napján vagyis december 13-án a t. gróf elnöksége alatt Lukavec várkastélyban tartatik, azon esetet kivéve, midőn a t. gróf magyar hongyülésen követségben jár. Táblabírák teszik a kijelölést, választás pedig a táblabírák és 24 község képviselő nemes birái által, kik írott utasítással ellátva, történik. Az 1825/7 hongyülésen Turmező részéről azon sérelem adatott elő: hogy fensőbb rendeletnél fogva Zágráb megyei első vagy másod alispán, mint tanu jelenlétében tartathatik csak a tisztválasztás, ki arról legfelsőbb helyre terjesztendő tudósítást tartozik beadni a vármegyéhez; melly beavatkozást, ezen kerület kiváltságaira, azokat pártoló törvényekre és hat százados szokásra hivatkozva, annál inkább kérte megszüntetni, minthogy tisztviselőit maga saját jövedelmeiből fizeti, öt száz nemes családnak gyors igazságot szolgáltat és ön kebelében a köz igazgatás terheltetése nélkül rendet tart. Pártolást nyervén, felküldték, és azon legfensőbb válasszal érkezett vissza, hogy már 1826-ki december 24-én kelt királyi rendelet által orvosoltatott. (Lásd. az 1825/7 orsz. gyűl. irat. III. köt. 1286. l. 317 szám alatt és 1473 lapon 376. sz. a Jegyzőkönyv. V. dar. 27. l.)

Gyűlések helye, mint fenebb emlitém, Nagy-Goricza, hova a t. gróf elnöksége alatt közügyek fölött tanácskozandó tisztikar, táblabírák és a nemesi községek 24 képviselője szokott összegyűlni. Ime tehát a „képviselő” és Verbőczy „sanior Pars” üdvös elvei itt valóságos testté váltak már régen,

midőn még az országban szerte csak „pium desiderium“kint vitáznak fölöttök.

A törvényhozói befolyást illetőleg: melly időben és milly szempontból idulva kezdetett meg ez, adatok hiányában nem határozhatom meg. Annyi bizonyos, hogy már az 1687-ik sopronyi hongyülésen Turmezőnek két követje volt, név szerint Sztankovanszky-Valicza Péter és Liguticz Pál, azóta pedig folyton minden országgyűlésen részt vett. Első diplomaticus nyoma ezen jognak 3. Károly azon 1737-ki kiváltságában található, mellyel illy körüliratu pecsétet enged a kerületnek: „sigillum communitatis nobilis campi Turopolia“ — a hongyülési részvételre vonatkozólag pedig imigy szól: „ad publicas dicti regni nostri congregationes, prout et generales dicti regni nostri Hungariae diaetas, per specialis regales vocari solita“, mellyekből azt is érthetni, hogy a meghívó királyi levél, melly jelenben a t. grófhhoz van irányozva, (Synop. Ded. 6. lap.) előbbi időkben az egész nemes közönséghez intéztetett. De ebben semmi ellenkezés nincs, mert azon szerződés erejével, mellyet 1560-ban a turmezei nemesek a zágrábi káptalan előtt bevallván, 1582-ben Rudolf király által helybenhagyattak, mikint általam fenebb idézett tartalmából kiviláglik, a t. gróf kötelességei sorában nyilván előjő, hogy minden közhelyeken, mind Slavóniában mind Magyarországnban az egész nemes közönséget képviselje. Innét lehet megfejteni azon habozást is, mellyel a turmezei követek minősége országgyűlési iratokban kezeltetett: tudnillik az 1792, 1796 és 1802-ik követi névjegyzékekbe a t. gróf mint Turmező főhivatalnok, az 1790, 1805, 1807, 1808, 1812, 1825/7, 1830, 1832/6 és 1840-ki lajstromokba pedig mint a kerület követje soroltatott be.

Szólok most a birói hatóságról. Az már az 1278-ki sza-

bályok által adatott meg a t. grófnak. Világosabban beszél erről Rudolf királynak többször említettem 1582-ki kiváltságos levele. Ide tartozó foglalatja ez: „*insuper universas causas, lites, contentiones et differentias inter ipsos emergentes et subortas, et ratione quorumcunque honorum et jurium possessionariorum ipsos tangentium et concernentium, ordine judiciario discutere, dijudicare et definire, ac super adjudicatis, si quis eorum colonos habuerit, super colonos, alioquin si colonis caruerit, etiam in propriis eorum curiis nobilitariibus executionem et satisfactionem inpendere, libere et secure possit et valeat . . . hoc tamen declarato, quod nullus eorum causam suam quae inter ipsos emergeretur, alicubi prius, quam coram ipso Comite eorum Terrestri movere possit, alioquin contemptor hujusmodi eorum ordinationis per judicem, coram quo causam suam attentaverit movere, in 6 florenis birsagiatus et mulctatus ad dictum Comitem suum redire cogatur.*“ Ezen bíróságot jelenben is maga a t. gróf gyakorolja, akadályozása esetében pedig helyettese, vagy az alispán. A peres tárgyalásnak három neme van, szóbeli, s pedig már a legrégebb időktől, sommás és formaszerinti. Az ítélet kiküldött táblabíró által, helybeli bíró és esküdt jelenlétében, a felelbbvitel pedig Zágráb megye törvényszékére és onnét szokott módon tovább történik; szóbeli és sommás perekben birtokon kívül, ünnepélyes perekben birtokon belől. A kerületi vagy grófi törvényszék (sedes comitalis) a t. gróf elnöksége alatt összeülő táblabírákból van szerkesztve, és minden büntető, ügyészi még octavalis pereket ítél, honnét egyenesen a báni táblára, s innét a hétszemélyesre mennek felelbbvitel útján. Jobbágy és földes ur közti viszonyokról uriszek ítél, mellyhez Zágráb megye szolgabirája és esküttje törvényes bizonyságkép hivatik meg; innét is a felelbbvitel a

megyei törvényszékre és fokonkint a magyar Helytartó-Tanácsra megyen. — A törvénykezés országos formájától sokban eltérő különösségek divatoznak e kerület körében, melyeknek körülményesb leírása az említettem *Synoptica Deductio etc.* czimű röpiratban olvasható, hol róluk annak szerzője, az akkori t. gróf, olly vallomást teszen, hogy a turmezei nemesség az iménti szapora, olcsó és egyszerű igazságszolgáltatásban annyira leli megnyugvását, miszerint a felebbvitel esetei csak igen ritkán fordulnak elő, mit hosszas, költséges és tekervényes köztörvénykezésünk irányában igen meg tudunk fogni. —

Hátra volna még két érdekdús tárgyra vezetni a hazafiak figyelmét, mellyeknek mindegyike külön és terjedelmes commentárra vár, értem e kerületben létező állandó közteherviselést és állandó nemzeti őrsereget. Az igazságos Mátyás 1486-ki törvényének 64 világos czikke érett magkint fogamlott meg a turmezeiek termő földén, és nő és épségének örvend. Az állandó őrsereget érdeklőleg: béke idején száz husz, háborukor pedig három százat haladó nemes honfi teljesíti itt, mint mondani szoktuk, a nemességgel vele született tartós honvédelmi kötelességét. Közülök váltva négyen, két várnagy felügyelése alatt, a kerület diplomáit és foglyait őrzik a lukaveczi várkastélyban. Külön zászló alatt, magok által választott kapitány vezeti és kormányozza az őrsereget; s a tartományi grófokban is pontosul néha e részbeni bizodalomuk. —

Végtére mellőzve ez uttal az egyes turmezei nemések jogviszonyait, azon megye, mellynek kebeléhez számitandók, és a tartományi gyűlés irányában, miről a jelen hongyülés naplói és iratai nyitvák, még egyszer azon nézetnél állok meg, mellyet már fenebb megrenditettem. Teljes meggyőző-

désem, hogy ha a dicsőítetem régi honvédelem szétoszlási stadiumában legalább azon irányt követte volna, melly a zágrábi várszerkezetnek ezen hadi municipiummá alakulásában mutatkozott, ha tehát minden egyes megyében a várbirtokból olly aránylagos nemes hadi testület képeztetik, melly Turmezőkint béke és háborukor egyaránt, s így semmi meglepő rohanástól nem tartva, a haza védelmében készségesen örökődik: illy gondos ellátás mellett, bátran mondhatom, azon buká és szerencsétlenség, melly a honvédelem szertelen elhanyagolása miatt, a török uralom százados bajait idézte elő, soha sem érte volna egykor nagy s dicsőbül eltörpült országunkat.

F ü g g e l é k.

Mielőtt jelen értekezésemet bezárnám, nem állhatom meg, hogy azoknak felébresztésére, kik sem ezen ismertetés kezdetén felhozott adatokra, sem az 1790/1: 59. cikkben világosan kimondott különbségre nem figyelmeznak, Slavonia és Horvátország hibás névcsereléséről felállított themámat, imez függetlenbe foglalva, kissé terjedelmesben körül ne irjam. Első választó vonalt Slavonia és Horvátország közt a meghódítók és az összekapcsolás idejének különbsége képezik, miről már fenebb volt szó. Messze veti tehát egymástól maga a chronologia ezen tartományokat; s ha bár kis időre a 11 században horvát királyok hatalma alá jött is a hűbéres Slavonia, de hogy ezen összekapcsolás minden tartós eredmény nélkül maradt, már csak azon egy körülmény kézzelfoghatólag mutatja, mivel a buzgó keresztény horvátok slavon véreiket a pogány vallástól elvonni és hitrokonaikká tenni nem tudák. Sz. László tehát így találta Slavoniát s így vette át a pogány

vallásu kis tartományt, midőn ellenben Croatia önálló statust és koronás fők kormányzották királyságot képezett, mielőtt Kálmán kezeibe került volna. Ennek tulajdonitom okul azt, hogy az Árpádok Slavoniát, mellyhez királyságbeli emlékezet nem volt kötve, czimeik közé fel nem vették, és első királyaink diplomáiban csak „Partes Sclavicae“ „Terra Sclavoniae“, „Terra Banatus“ „Ducatus Slavoniae“ nevek alatt érdekelletett. Más részről Horvátországot meghódítása után azonnal a magyar királyi czimek között találjuk, mi annál inkább illet ezen füzérbe, mivel Kálmán valósággal megkoronáztatta magát Horvátország királyának, és őt ebben hihetőleg utódi is egy ideig követték. Lássuk már az összekapcsolást követő állapotok különbségét. Slavonia négy vármegyére osztatott fel, ugymint Zágráb, Zagoria, Körös és Varasdra; Horvátország ellenben a meghódítás idejében Suppaniakra volt felosztva, de mellyek már 3. István magyar királynak a spalatroi érsekség számára 1163-an költ oklevelében és az 1185-ki dalmatiai zsinat actaiban, mint Magyarországon a vármegyék, Parochiaknak hivattak, ismét később pedig Comitatusoknak. A mennyire Horvátország megyéi az iménti két oklevélben dalmátországi megyékkal commassalva jönnek elő, az elsőket csak más oklevelés adatok segédelmével lehet az utóbbiaktól elkülönözni, együtt véve pedig ezek: Vinodol (Vallis vinaria, Weinthal), Modrus, Breber, Busan, Dresnik, Tinnin (Knin), Gechke (később Zeng nevet váltott ezen megye), Sluin, Czettina, Licca, Corbavia (később Morlachia), Dubicza 'sat. Slavoniának vármegyéi a magyar megyék mintájára mindenben rendeztetek s valóságos magyar municipiumokká alakitattak; nem így Horvátországnak suppanágai, mellyekben soha nem voltak főispánok, szolgabírák, megyei gyűlések, tisztviselői választások, szóval:

ezekben a magyar megyék szerkezetétől lényegesen elváló terhes feudalis alkotmány tartatott meg, s bennök a municipalis élet egészségének semmi nyomát nem találjuk, mi Horvátországnak annyi belháborút és majdnem örökös anarchial betegséget okozott és vesztével végződék; midőn ellenben a municipalis szerkezet Slavoniát, minden nyelv és vér-rokonság daczára is, mellyek a szomszédból reá kacsingattak, a contagiumtól megóvva s a török pusztítás százados viharai közepette elveszni nem engedé. Tudniillik a horvátországi suppaniák vagyis megyék nem részletenkint adományoztattak, hanem egészben jutottak egyes előkelő családok birtokába, s alig találkozunk e részben ideiglenes kivételekkel. Így az olasz eredetű Frangepan nemzetség, ide nem értve Dalmatiához tartozó szigeteit és birtokát, egész Vinodol, Modrus, Dresnik, Busan és Szluin megyét; Karlovich család elei, a szinten olasz földről beköltözöttek, egész Licca és Corbavia megyét; Zrinyek ősei, Subich nemzetség, egész Breber megyét birták; az Auranaí perjelséghez pedig Gechke és Dubicza megyék tartoztak, hol a feudalis rendszer teljes szigorúságban és földesuri önkénnyel gyakoroltatott, és a szép tartomány néhány dynastacsalád martalékává vált. — Mind ez és több más a multban tette e tartományok közti különbséget, s így nem akarok a jelen állapotról értekezőnek tartatni akkor sem, midőn a régi választó vonalt, melly törvényhozási tekintetben Slavonia és Horvátország közt létezett, historikus ecsettél végig huzom. Slavoniának megyéi, mint annyi municipiumok, a magyar hongyülésre egyenkint küldöttek követekeket. Megvannak Mátyás királynak az 1464-ik pozsonyi és 1473-ik budai hongyülésre Kőrös vármegyét meghívó regalisai a zágrábi országos levéltárban. (Vestig. Comit. 377 és 393 l.) Ide tartoznak azon nagy szorgalommal összegyűjtött

hongyülesi adatok is, mellyeket Gyurikovits György ur, tudós és buzgó hazánkfia, e tárgyra vonatkozó jeles értekezésében, 1842-ki 70 számú „Századunkban“ bővebben, én pedig szigorubb tömötségben köz helyen elmondottunk; mellyek nyomán kétségbe vonhatatlan, hogy még az 1604, 1622, 1630, 1637, 1646 és 1681-ik magyarországi diaetákon is Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyék, egyenlően a magyar megyékkel külön külön követek által képviseltettek. A törvényhozás ezen szempontjából vizsgálván régi Croatiának multját, a különbséget igen szembeszökőnek fogjuk találni. Horvát és Dalmátországok Kálmán és Árpád fajbéli utódi által azon törvények használatában hagyattak, mellyekkel az összekapcsolás előtt éltek, sőt jövőre is külön törvényhozásról biztosítottak. Kálmán 1108-ki hitlevelében így esküszik *Tragurum (Trau)* dalmát városának: „*juro . . . lege antiquitus constituta vos uti permittam,*“ alább: „*cum ad vos coronandus aut vobiscum regni negotia tractaturus advenero.*“ Majd szórul szóra olvashatók ugyan ezek Spalatro városának Gejza által 1142-ben és István királytól Sebenico város részére 1167-en költ kiváltságos levelekben. Még Károly, Nagy Lajos és Sigmond királyok alatt is Horvátország külön tartott hongyülest. (Vestig. Comit. 188 l. Cod. Dipl. Tom. X. vol. 2 ad. an. 1396. 366 l.) Mind ezért, mind pedig azon oknál fogva tehát, mert a régi Croatiának magyar szabásu municipiumai nem voltak, magyar hongyülesekre nem küldhetett egyes követeket, hanem csak *in concreto* jelentek meg ottan képviselői; így még 1604-en és 1664-en is, épen akkor, midőn Slavoniának mind megyei mind városi municipiumai egyes külön követek által gyakorlák törvényhozói jogukat. — Menjünk a honvédelmi különbségre által. Slavoniának ebeli kötelessége ugyan az volt, melly a magyar várkatonaság és megyei nemességé. (1222: 7.

1231: 15, 16, és Máté Bánnak 1270-ki dipl.) Horvátországnak nem levén országos várkatonasága tartósan, nem municipiumai, nem főispánai, nem kisebb birtoku királyi vitéz szolgarende: természetes hogy reá a magyar honvédelmi rendszer nem volt alkalmazható. Egyes adományozások alkalmával szabályoztattak tehát a horvát megyék honvédelmi tartozásai. Így például a Frangepánok Modrus és Vinidol megyék birtoka fejében két tengeri hajót és a horvátseregbe hon határán belől husz, határán tul tiz fegyverest állítottak ki. (Lásd 1193, 1242, és 1251-ki oklev. Cod. Dipl.) Változott ugyan sokszor és sokféleképen ezen kötelesség számra és módra nézve, de az imint említettem horvát dynastiák zászlóaljai még igen sokáig el voltak Slavonia seregétől különözve. Már Battyányi Ferencz tótországi bán jó ideig állott Slavonia seregével a szerencsétlen mohácsi táborban, mikor még Karlovich János horvátországi bán, Zrinyi és Frangepánokkal készülöben volt, s a horvátországi hadlábak vesztünkre elkéstek. Mi több! még 1579-en is némi elkülönzést vehetni észre: Horvátország várai ugyan is Ferenberg János, Slavoniáé pedig Hallec Vid parancsnoksága alatt állottak. — Hasonlitsuk már össze az adóviselés módjait és nemeit. Hibáznék ki azt hinné, hogy az ugy nevezett „marturina“ adózás kizárólag illette a „kapcsolt részeket.“ Oklevelekkel czáfolták ezt meg tudósink, s megmutatták hogy Erdélyben és Magyarország több megyéiben is divatos volt az adófizetés ezen neme. Például Zala megyei Muraközben Imre királynak 1203-ik dipl. szerint: „ipsos, qui super terram beati Michaelis, quae inter Muram et Dravam consistit, in praesentiarum commorantur, excipientes, quod de caetero marturinas non persolvant“ (Kaprin. Tom. II. B. Cod. Dipl. T. 2. 414-1.); szinte ilyen világosan szölv Zsigmond azon 1424-ki oklevélben, melly Borbálya királyné

jegyberét érdeklí: „universis marturinis in ipso regno Slavoniae, ac in comitatibus de Wereweze et de Posegha dicari et exigi consvetis.“ (Collect. Dipl. Széch. Tom. IV. a magyar nemzeti Muzeumban.) Tett pedig Zsigmond és Albert királyok idejében körülbelöl hatezer arany forintot Slavoniának összes adózása, és a királynéknak köttetett le jövedelmül: „ut eadem domina regina, így van Albertnek 1439-ki oklevelében, omnes proventus nostros marturinales, de regno nostro Slavoniae provenire solitos, qui ad sex millia florenonum auri se extendere dicuntur,.... infra vitae suae tempora exigi faciat.“ (Collect. Dipl. Széch. ugyanott.) Horvátországnak adóját ellenben, a só és harminczad jövedelmeket kivéve, a megyék birtokosai magok hasznára szedték be a királyi kiváltságok erejével és engedelméből. Még az 1396-ik hongyülésen is, mellyet Dalmatia és Horvátország rendei Nóna városában tartottak, illy feudalis büzü nyilatkozás tétetett: „a praedictisque nobilibus regnorum Dalmatiae et Croatiae, et signanter juratis assessoribus dictae nostrae generalis congregationis sumus evidenteredocti, quod ipsi nobiles eorum possessiones et jobbagiones in ipsis residentes in omnibus solutionibus, taxacionibus, collectarum, daciarum exactionibus, et aliorum quorumvis fructuum, proventuum et reddituum perceptionibus tenerent, conservarent, possiderent, gubernarent juxta eorum voluntatis arbitrium et beneplacitum.“ (Cod. Dipl. Tom. X. vol. 2. 3691.) — Nemcsak világi, hanem egyházi tekintetben is el voltak különözve a mondottam tartományok. Slavoniát tudniillik a pogány vallásról akkor vezette át szent László a keresztény hitre, midőn Horvátország már igen régen tisztelte a keresztet. Slavoniának három megyéje, Zágráb, Kőrös és Varasd és a magyarországi Muraköz a zágrábi püspökség alá helyeztetett, holott Horvátország megyéi, már előbbi százados rendelkez-

zésnél fogva, a tinnini, modrusi, corbavi és némelly dalmátországi püspökségek által kormányoztattak. Itt a glagolica vagy is ős szláv nyelven tartaték az isteni tisztelet és mise, ott pedig, mint nálunk, latinul. — Az eddig előhozott és még több más választó vonalak miatt, nem csak Árpád fajbéli királyok, hanem még a vegyes házbeli fejedelmek alatt is, külön politicalai kormányzókra volt szükség az imént elkülönözött két tartományban. Nincs azonban hivatásunk a dalmat- és horvátországi egyesített és a slavoniai külön bánok sorozatát e helyen adni, hanem csak ezen különbségnek egy kitünő és sok más tekintetben is igen érdekes példájára figyelmeztetjük olvasóinkat, t. i. az ország rendei és Mátyás király fia közt 1490-en kötött békeszerződés ezen tartalmára: „Praeterea etiam Banatus regnorum Dalmatiae et Croatiae cum omnibus solitis justisque proventibus et jurisdictionibus similiter vita comite eidem detur et concedatur, ita videlicet, quod ducatum praedictum et ipsum etiam regnum Slavoniae infra vitam jure perpetuo, tamquam dominus haereditarius, Banatum vero praefatorum regnorum Dalmatiae et Croatiae similiter infra vitam, id tamen tanquam Banus et officialis pro officiolatu teneat. . . . item quod Dominus Dux se Regem Boznae et Ducem Slavoniae, Oppaviae et Liptoviae, nec non Banum regnorum Dalmatiae et Croatiae scribat.“ (Suppl. ad vest. comit. Tom. II. 274 l.)

II.

Magyar tengerpart és alaptalan követelés.

Hova Kálmán és Nagy Lajos győzedelmes fegyverei a magyar névnek egykor olly dicső kitartással tért és utat nyitottak, honnan e táj régi hős urai, a Zrinyiek és Rómának fiai, a Frangepanok borús eltűnével honi történetink híres tényezői és minden magyar érdek kihaltak: ott annyi idő után derű és élet kezd fejlődni; a nemzet figyelme feléje fordul és reménye zálogát benne üdvözli. Illő tehát, hogy e tengerpart országtanilag se legyen, mint eddig sok előtt, sokáig ismeretlen.

A magyar tengerpart egymástól diplomaticailag és törvényileg különböző két részből áll; egyikét teszi Fiume kerülete másikat azon két kerület, mellyek Buccari és Vinodol nevet viselnek. Horvátországhoz tartozónak követeltetett mindnyája; a jelen értekezés célja pedig e követelés alaptalanságát megmutatni. Lássuk előbb a Fiumét érdeklő különbség lényegét. Ez nem fegyver, nem békekötés, nem foederatio útján jutott a magyar korona birtokába, hanem a nemzeti szerszésnek legritkábbika, királyi adományozás által, melly előtt sem törvényeink (jelesen 1596. 32, 1609. 59, 1635. 43 czikkek után itélve) sem más diplomaticai nyilvánítások által nem tétetett

soha erre nézve a korona nevében követelés. II. József, a népszerű császár agyában villant meg az első eszme, a magyar bő termékeknek az ádriai tenger vizein kivített s ezzel a magyar iparnak emelésére hatályos rugonyt adni. Sok közvetett nehézségek és irkálások ellenére Mária Terezia, fiának tanácsát követve, e célra Fiumét Magyarországnak adományozá, és az udvari biztosságnak alapszabálykint felállított azon javaslatára, hogy Triest és Fiume közt kereskedési kedvezmények tekintetében semmi különbségnek helye, legfelsőbb Jóváhagyását adá. Székhelyi Majláth József udvari kincstári tanácsnok neveztetvén ki az új kereskedelmi telep és intézet első kormányzójaul, 1776-i october 21-kén vezetteték annak birtokába. Azon körülmények és ellenkezés, mely ezen új alapítvány és Szörény vármegye felállítása miatt csakhamar fejlett ki, a „kaposolt részek“ rendeinél okozá, hogy mellőzéssel az előbbi felsőbb intézkedésnek, mely Fiumét némileg a kaposolt részekhez látszatott társítani, dicső királynénk 1779-ki april. 23. kelt ünnepies diplomája erejével ezen földet városával és kerületével Magyarországhoz csatolá. „Ut urbs haec,“ — szavai a fejedelemnőnek — „commercialis Fluminensis S. viti cum districtu suo, tamquam separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur atque tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu, ulla ratione commisceatur.“ Gróf Majláthnak jutott az érdem, a magyar korona ezen nagy reményű szerzeményének első elrendezését és a tengeri kereskedés egykori felvirágzására vezető kellékeknek megfektetését éles előrelátással és buzgó szorgalommal elkészíteni; és ki ezekről körülményesben értesülni kíván, azt addig is, míg Cimiotti Lajos Józsefnek, ezen szabad kerület itteni érdemes követének készülő jeles munká-

ját olvashatnók, Engelnek hízélgés nélkül irt derék történet-iratára utasítom. Az 1790/1 hongyülésén lévő RR. törvény által is biztosítai akarván a magyar koronának ezen jóremény-fokát, félreveltén a drávántuli követek helytelen követelését, (29 ülés, 32 szám 4 pont, 225 l.) a felküldött előleges kívánatok sorában Fiumének becikkelyezését szorgalmazák. (43 és 44 ülés, 52 sz. 11 pont, 369 l.) A' választmány felirási javaslatában ez áll: „Cum urbs portusque Fluminiensis, quam Augusta Domus Austriaca tamquam distinctam et nulli Germanicae provinciae ingremiatam Dynastiam possidebat — et regina Maria Theresia eadem reincorporatarum partium maritimarum occasione, hanc quoque urbem et portum sacrae regni coronae adjicere et in illa commercii hungarici Gubernium defigere dignata est.“ Az országos ülésileg módosított tartalom pedig ez volt: „Cum adhuc gloriosae memoriae A. R. J. et Regina A. Maria Theresia in singularem benevolentiae et clementiae regiae erga gentem hungaram tesseram, urbem et portum Fluminensem regno Hungariae incorporare, hacque ratione vetustum regni jus, huicque junctum commercii hungarici incrementum postliminio quasi restabilire dignata fuerit — dignetur hance incorporationem in publicam legem referri curare, una vero SS. et OO. regni de eo securos reddere, quod urbs haec commercialis et portus cum districtu suo, a regno Hungariae nunquam avelletur, sed semper tamquam separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus considerabitur, atque ita in omnibus tractabitur, neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu, ulla ratione commiscebitur.“ (Lásd a hasonszellemlő nyilvánítást az 55. sz. felirás 8. pontjában is 407. l.) Azonban az imintiekre 1791-ki jan. 13-kán leiraték, hogy mivel e tárgyat a jövődőség miatt minden biztossággal kellene elin-

tézni, az a következő hongyülésre halasztatván, Fiume addig status quojában maradjon (49. ülés 64. sz., 11. pont, 498. l.); mart. 13-án vége lett a diaetának, és csakhamar utána, t. i. még azon 1791-ik évi sept. 2-kán, hihetőleg a zengi vetélkedés által ébresztett agitatio következtében, reclamationális folyamodást adtak be az udvarnak Karniolia Rendei, Fiumét ezen herczegséghez tartozónak vitatván. Kiadatott ez Roschmann udvari levéltárnoknak, ki már nov. 19-én készen lőn okleveles adatok nyomán szerkezett azon véleménnyel, hogy Fiume csakugyan a követelő herczegség tartozmánya. E munkálat 1792-i febr. 9-én udvari rendelet mellett a m. kir. Htótanácsához leküldeték azzal, hogy mind az ország historiographusa Práy György, mind pedig a fiumei kormányzék és maga a város is, e tárgy iránt meghalgattassanak és véleményeik felterjesztessenek. Práynak minden törekedése oda ment, hogy Fiumét a magyar korona alá tartozó Dalmatia kiegészítő részének mutassa meg. Fiume, ugymond ő, a régi Liburniának városa, az egész Liburnia pedig Dalmatiához, a magyar korona egyik országához tartozik. Tovább így folytatja: III. Béla Dalmatiában többek közt Modrus megyét alakított, melly a Kulpa vize mentében és a Fiumára két partjain terjedett el, s ezt 1193. a Frangepán családnak örökül ajándékozá. IV. Béla 1260-i oklevelében, mellyel a Vinodoli megye ugyanazon Frangepánoknak kezeibe került, ezen birtok szinte Reka vizeig (így hiják horvát nyelven a Fiumarát) terjedettnek emlittetik. Igaz ugyan, hogy 1312-n de Duyno máskép Tybein család uradalmában találtatott, és a Frangepánoknak közbeneső rövid birtoka után 1365-n ismét azon de Duynokra általment; de ezek csak zálogos czimen, tehát ideiglen, tarthatták azt, s a tulajdonos Frangepánokra megint visszaesett, mert 1431-n Frangepán Márton a tersacti Francisca-

nusoknak a Fiumarán álló malmot, azontul pedig Draga völgyében rétet ajándékozván, ezt nem teheti vala, hacsak Fiume nem az ő birtoka. Azt hiszi még Práy, hogy ezen időtől Fiume folyton a Frangepánok és a magyar korona felsősége alatt létezett, míg I. Ferdinand és Zápolya János közt kiütött háborus zavarokban, 1527 — 1540 közt, a magyar birodalomtól el nem szakasztatott. Práy okoskodásának legerősbikét Nagy Lajos királyunk és Velence közt 1358-n kötött békealkuból meríté, melly szerint Velence visszaadta egész Dalmatiát a magyar koronának Durazzótól kezdve fel a quarnerói tengeröböl feléig, s így, ugymond Práy, Fiumét is befoglalva. Eddig Práy véleménye, ki hazafiui buzgóságától magát elragadtatni engedvén, jó polgár tisztét hitte teljesíteni, midőn e tárgyban sem a történeteket és diplomákat, de még kevésbé követte a criticát.

Az igazság érdekében vállalom magamra ezen hibás és alaptalan véleménynek megczáfolását. Az 1193-ik oklevél tartalmában Modrus megyének honnan, merre és meddig való határai egy betűvel sem érintetnek. (Lásd Kerchelichnél Notit. praelimin. 167. l. és Cod. Dipl. T. 2. 292. l.) Az 1260-ki adományban pedig Vinodol határai olly zavarosan vannak említve, hogy azokon eligazodni merőn lehetetlen. (Kerchelichnél Not. praelim. 105. l.) Az 1312. és 1365-ik irományok Práy magyarozatával homlokegyenes ellenmondásban állanak, mint alább meg fogom bizonyítani. Lajos királynak a velenceiekkel 1358-kán kötött békeczikkei nem intézkedtek másról, mint a háboru és kölcsönös foglalás tárgyairól, Velence pedig soha sem foglalta el, nem bírta soha Fiumét. Mi Frangepán Mártonnak 1431-ik adományát illeti: abból, hogy a tersacti vár birtokosinak a Fiumára vizén malma, tul pedig rétje volt, azt kihozni, mintha e szerint az egész fiumei föld és város is

hozzátartozott volna, több mint erőtetés; hiszen a szomszédos birtokokat hasító folyók használata többnyire közös, és a víz medre változása, határbeli villongások és több más körülmények által hasonló birtokszerzések más földén is történhetők; és a Frangepánoknak nem lehetett-e Fiume városa határában telket, malmot, rétet, kertet, szőlőt stb. vásárolni? —

Legalaposabb és az udvari titkos levéltári adatokkal leginkább hangzik össze magának ezen kerületnek 1792-ben adott felvilágosítása, mellyet amazokkal kiegészítve ime rajzba foglalom: Már 1312-ben de Duyno vagy is Tybeini Rudolf, mint Fiume ura, ezen város és földnek vámjait, a görcei grófok kezessége alatt, haszonbérbe veti, és magát a görcei gróf hivének vallja; ha e szerződés Rudolf részéről megsértetnék, a fiumei bírónak és Rudolf kapitányának hatalom adatik „*terram Fluminis et Castrum Duini*“ azon görcei gróf számára elfoglalni. Az 1365-ik iromány, mellyet Práy zálogos cziműnek fonákul értelmezett, semmi kétséget nem szenvedő szavai után menve, (mikép azok olvashatók Cod. Dipl. T. 9. vol. 3. 518 l.) világosan kitűnik, hogy Fiume ezen irat kelte előtt több évekkel Frangepan Bertalannak volt lekötve; miből a tulajdonos Duyno család és a Frangepánok közt sok veszekedés támadván, ezeket 1365-ben azzal szüntették meg a vivó felek, miszerint Frangepan Bertalan fiai, István és János, Fiume földét és várát, minden tartozmányival, Duyno Hugónak és maradékinak előbbi tulajdoni birtokába ismét visszaadák; kiknél 1399-ig folyton maradt, a mikor ezen család utolsó ficsemetéje Tybeini Ugolin magvaszakadván, Fiume ez évben az ausztriai hercegek hűbéres, majd pedig közvetlen fölsősége alá jutott, s ők azt egész Mária Terézia adományozásaig szakadatlanul gyakorlák fölötté, de sem Istriához, sem Karnioliához társítva, hanem külön váltan. Ezen önállás bizony-

ságai következőkben feltalálhatók: a) Fridrik császár 1489ben Fiume kapitányának megparancsolá, hogy bizonyos megnemesített egyént védeni tartozzék. b) Maximilián császár 1515ben Fiumét „Fidelissima“ czimmel diszesité. c) 1522ben és 1526ban, midőn az ausztriai hercegek örökös tartományaikat megoszták, Fiume azok között külön testkép van említve. d) 1529ben I. Ferdinánd Fiuménak a hires kőszegi hőst Jurisics Miklóst adá kapitányul. e) 1530án ugyan I. Ferdinánd megerősité Fiuménak statutumait, mellyekben az önállásnak számtalan adatai olvashatók, jelesen a „Respublica“ czimezet. f) 1533-án Zárai Jeromos, I. Ferdinándnak Suleiman sultánhoz küldött követe, Istria, Forojulium és Carsiától külön váltan viselé a Fiumei kapitányságot. g) Fiume 1631ben II. Ferdinándnak, 1651ben III. Ferdinándnak, 1728ban VI. Károlynak külön a többi ausztriai tartományoktól tette hódolatát. h) 1725ben a „Pragmatica Sanctiót“ szintén más ausztriai örökös tartományoktól elkülönözve aláírá és elfogadá. Innen folyt végtére i) az, hogy sem Istria sem Karnioliához, hanem mindenkor és minden alkalommal Liburniához számíttatott. Például: Schepper I. Ferdinándnak Stambulba indult követe april. 28án 1533ban a királyhoz irt kétrendű leveleit így zárá be, s pedig az egyikét: „ex oppido S. Viti, quod est Liburniae,“ a másikat így: „ex oppido S. Viti, ad Flumen, Provinciae Liburniae.“ (Gesandtschaft K. Ferdinand I. an Sultan Suleiman. 3te Lief. 125, 126 l.) „Corpus Jurisunkban az 1630: 23. cikkhez Tersact várát illető L) alatti jegyzék következő: „sitae . . . ad flumen, quod inter Tersactum et oppidum S. Viti, vulgo Flumen, in Adriaticum sese exonerat, dividitque Dalmatiam a Liburnia hodiernis sic dicta.“ Magát ezen város az 1790-ik hongyülés alatt a zengi röpiratra adott válaszában ekkép czimezé: „Flumen caput hodiernae Liburniae.“

Az ország Rendei által 1790/1-én szorgalmazott becikkelyezés ismét szóba jött 1802ban, (46 ülés 323. l. 18. sz. a. 73 l.) nem különben 1805ben (10 ülés 84. l. felírás 10 sz. a. 37. l. kir. leirat 15 sz. a. 56. l.) és mindket alkalommal Mária Terézia diplomájához tartotta magát az ország. Ekkor azonban kérelme nem teljesült, hanem boldog emlékezetü Ferencz királyunk még is biztosítá a magyar nemzetet 1805-ik évi nov. 7-én kelt kir. válaszában arról, hogy felséges nagy anyja bőkezűségét (*Augustae Aviae liberalitatem*) vissza nem fogja többé huzni. Mikép valósult végtére ezen országos közohajtás az 1807-ik hongyülésen, és mikép alkottaték a becikkelyezési 4. törvény, azt az illető napló és iratok mutatják. (45 sz. a. 13. pont, 231. l. 68 sz. a. 396. l.) És mindezek mellett kevésbe mult, hogy az 1832/6. 177. ülésben e tárgyra nézve tévtanok és valótlan állítások nem vertek gyökeret; mert megczáfolásukhoz semmi studium, semmi készület nem mutatkozott, pedig mind a *Corpus Juris*, hol azon 1596: 32. 1609: 59. 1630: 23. 1635: 43. czikkek és glossák olvashatók, mind az 1802-ik, 1805-ik és 1807-ik hongyülési iratok nyitva, a többi kutfők pedig közel állottak előttünk; s mégis mindezeknek bőségében, a bányákból ki nem szedett kincs sorsakint, Fiumét törvénykezési provisorius állásából alkotmányos ösvényre kisegíteni, és e végből azon 1832/6-ik hongyülésen a 19. czikket alkotni nem kis küzdelmekbe került, intésül azoknak, kik a törvényhozási készülség kellékei közé a hazai tárgyak ezenemű ismereteit nem sorozzák.

Mi illeti a magyar tengerpart másik részét, t. i. a buccarii és vinodoli kerületeket: ezek Dalmátiához tartoznak. Dalmátia t. i. a magyar uralkodás dicsőbb napjaiban, azon tengerparti részeket foglalta magában mellyek Dyrrachiumtól (*Durazzo*) a quarnerói öböl közepeig nyulnak felfelé. Bizonyitják ezt

egykoru történetirók, diplomák és hazánk törvényei. Egykoru történetirókat emlitém, mivel a korábbiak, millyen például Constantinus, kire olly gyakran szeretnek hivatkozni a légbe-
kapdosók, olly állapotokról értekeztek, mellyeknek a magyarok elfoglalása véget vetett. Az egykoruak közül Tamás spalatroi főesperest és dalmát honfit, ki 2-dik András és 4-dik Béla alatt élt, hozom fel, illy világos szavaival: „Nunc ergo Dalmatia est regio, incipiens ab Epyro, ubi est Dyrachium, et protenditur usque ad sinum Quarnerium.“ (Hist. Salon. cap. I.) Még akkor is, midőn a Velenceziek és Törökök Dalmátország nagyobb részét elszakasztották tőlünk, Istvánffy Miklós nádori helytartó azon részeket, mellyek ezen tartományból megmaradtak kezünknel, igen szorgalmasan megkülönböztette Horvátországtól. Igy Clissát, Segniát vagyis Zenget több helyen „ad reliquias Dalmatiae“ számítá. (Edit. Colon. 1685. 137., 441., 87., 118. l.) Mellőzve többeket, kik hason értelemben emlékeznek Dalmátiáról, vizsgáljuk a diplomaticus bizonyságokat. Ezek közt fő és olly elhatározó erővel bir, minek ellenében minden más szózat elnémul, Nagy Lajosnak fenérintett azon békeszerződése, mellyet 1358ban a magyar seregekkel kivivott győzelmei után Velenczének elfogadni kelle; tartalma ez: „Renunciamus de facto toti Dalmatiae, a medietate Quarnerii usque ad fines Duracii, omnibus civitatibus, terris, castris insulis, portibus, specialiter civitatibus Nonae, Jadrae, Scardonae, Sebenici, Tragurii, Spalati et Ragusii, item in terris adjacentibus, videlicet Cherso, Vegliae, Arbo, Pago, Brachiae, Lesinae, Corsulae cum insulis earundem ac titulis Dalmatiae et Croatiae.“ Végtére törvényeinket tekintve, az 1596: 32. czikk Bakar (Buccari) Grobnik és Hrelin várakat, az 1608: k. e. 12. czikk pedig Zeng városát tiszta értelmü szavakkal helyezi Dalmatiába. Utóbbi törvényeink „partes maritimae“ czim

alatt különböztették meg ezen tengerrészeket Horvátországtól; így jelesen az 1635: 36., 1647: 50 és 57, 1659: 85. §. 2. és 5. 1681: 71. és több más. Ime három rendű kutfőből meriténk bizonságokat állításunk hitelesítésére, és belőlök mindenki megitélheti, mellyiknek volt azon két névtelen közül igaza, kik a Corpus Jurisban e tárgyhoz ellenkező glossákat készítettek? annak e, ki Kittonics 1° fejezetének 8 kérdése alá azt jegyzette, hogy Zárától kezdve felfelé minden Zrinyi Frangepánféle jószágok Zenggel és az ádriai szigetekkel együtt Horvátország; avagy pedig annak, ki az 1630: 23. cikkhez L) és A) alatt azon jegyzetet tette, hogy Fiumára folyójától és így Tersact, Buccari, Hrelin és Grobnik nevű egykori Zrinyi-Frangepánféle várak és urodalmak befoglalásával nyulik le Dalmatia. És mégis ennek ellenére ama tévtan, mintha Buccari és Vinodol Horvátország részét tenné, azonkép lábra kapott, mint az, melly Szerém, Posega, Valkó és Verőcze ős magyar vármegyékből Alsó-Slavoniát alakított. Elősegítette pedig terjedését különösen azon provisorium, melly a háborus fejtelenség körülményei között, Dalmatiának ezen részét Zágráb megyei tisztviselőkre bizá. (1648: 57.) Zágráb megye ugyan nagyobb részben Slavoniában vagyon, de mivel eltorzitott nevezés szerint Horvátországhoz számítatik, ennek társaságában a dalmát tengeri részek is azzá váltak. Innét támadott még 1790ben azon valótlan és a fenebb okokkal teljesen megczáfolt állítás, melly alá még újabb időkben is neveket látunk írva: „quod partes maritimae et bona Frangepaniano-Zrinyiana, consequenter et modernus districtus maritimo-cameralis (a buccarii és vindoli kerületeket érti) ad regnum Croatiae semper et ab olim spectaverint, et signanter partem Comitatus Zagrabiensis effecerint.“ (Reflex. rel. ad vot. sep. 234., 235. és 240 l.) De az 1832/6-ki or-

szágyűlésének 307ik ülésében 237dik szám alatti izenetnek az 5. czikket tárgyazó pontjában, a követi tábla nyilván kijelenté: hogy ezen (vinodcli) kerület jövődő sorsa Dalmatiának országos biztosság alatti visszakapcsoltatása és a rendszeres munkákban előforduló Szeverin (Szörény) vármegye felállítására kérdésével vagyon kapcsolatban.“ Tovább: „hogy miután az 1790/1: 61. czikk alkotása óta maga Dalmatiaország is szerencsésen visszaszerezett, és miután annak Magyarországhoz miképen sikeresítendő kapcsolása kérdésében 1830. esztendőben orsz. biztosság van kirendelve: nemcsak az iránt, mit a Főrendek visszaizenetökben érintenek, valljon t. i. ezen kerület a publico-politicum tárgy iránti rendszeres munkát következésében Zágráb vármegyéhez vagy más felállítandó megyéhez legyen-e kapcsolandó? hanem egyszersmind Dalmatiaország hatáiról, a visszaállítandó vármegyének melly országhoz való kapcsolásáról és Dalmatiának Magyarországhoz való állásáról is támadt kérdés, mert sem a szó alatti kerületet világosan ki nem jelelő 1790/1: 61. t. czikk, sem a tartomány természeti fekvése, a felhivott törvény alkotásakor még idegen országlás alatt levő Dalmatiaországnak régiebb, s jelesen az 1596: 32. törvényczikkelyben mutatkozó jusait meg nem gyengithette.“ (1832/6 irások IV. köt. 94. és 95. l.) Midőn tehát az 1790 1. 61. czikk a tengerpart ezen részét azon kitéttel keblesíté Horvátországhoz, hogy ez jure postliminii történik, ekkor Horvátország nevezete alatt Croatia szoros értelemben nem vétethetett, (mert a fenebbiek szerint a tengerpart mindig Dalmatiához tartozott), hanem mind a három kapcsolmány tömege, ugymint Dalmát-, Horvát- és Tótország in solidum értetődött, épen ugy, mint azt a Corpus Jurisban Kittonicsnak 1 fejezete 8 kérdéséhez d) alá irt ime jegyzék tartja: „nomine solius Croatiae vel Slavoniae

ordinariae significantur in articulis tria Illyrici Regna: Dalmatia, Croatia et Slavonia.“ — Egyébiránt miután boldogult Ferencz királyunk Dalmatiát 1802ki oct. 17én az ország rendeihez bocsátott leiratánál fogva a magyar korona alá tartozónak elismerte, és a visszakapcsolás sikeresítésére 1825/7, 1830, 1832 6 és 1839/40ki hongyülések alatt intézkedések is javasoltattak és illetőleg elhatározottak: nincs egyéb hátra, mint ezeknek eredményét bevéarni. (Lásd 1802. Act. sess. 58. Nro. 51. 290 l.; — 1825/27 Act. sess. 91. Nro. 103. 313. l.; — 1830. jegy. k. 14. ülés, 102. és 103. l. irat 70 sz. a 414. l.; — 1832/6 irat. 388. ülés 415 sz. a 6ik kötet 61. l.; — Febr. 10ki 423. ülés jegy. k. 13. darab 364-369 l.; — 1840. apr. 15. 133. ülés, irat. 3. köt 357. és 358., 281. sz. a irat. 4. köt. 441. sz. a 198. l. és 475. sz. a 229. l.)

III.

Tartományi gyűlések

Magyarországon és a „kapcsolt részekben.“

És mi még mindegyre nem ismerjük alkotmányunk kifejlését; képeket teremtünk a multról, mellyek nem léteztek, és negédes fővel emelkedünk bókhajlásra nem csak magas páripákra ültetett törpe palladiumok, hanem olly abstract eszmék előtt is, mellyek körül tévesztett felfogások népboldogító nimbust ömlesztének el; míg más részről sokszor legconcretebb bajainkat honi multunk ős nyomán háziasan s könnyen orvosolhatnók. Igaz, a visszalépés bélyege mélyen sebző, 's a multnak halálszine irtózatos, de a természet örök törvénye, melly minden enyészetből uj életet varázsol, a törvényhozások és politicalai működések minden teremtvényeit is ezen cycluson hajtja keresztül. Avagy talán remegtetek, midőn a nemzeti nyelvet ős trónjába, mellyet századokon át idegen zsarnok bitorolt, visszahelyeztéték? És ki nem érzi szükségesnek, hogy a birtoktulajdon az ősiség bilincseiből megszabadítva, a mohos időknek megsemmisíthetlen adásvevési állapotjába visszavezetessék? Hát azért fogunk a vármegyei albiróságok

helyett állandó törvényszékek felállításától idegenkedni talán, mert ezzel eleinknek a 17. századelőtti szokásához térnénk? És a polgári képesség tág alapját, és a városi közgyűléseket csak nem felejtjük ki a városi rendezésből azért, mivel ezek már a penészlepte privilegiumok biztosítékai közt is fellelhetők? — Más oldalról őseinknél is voltak névben nagy, érdemben pedig és eredményekben törpe intézetek, például a tartományi gyűlések, mellyekhez ők, a szerint, mint mi a jelenben bálványozott megyei szerkezethez és ennek ferde kinövéseihez, hűn ragaszkodtak, de mellyek elhasználtan a semiségbe mentek át, magok után huzandók társakat, a sirba éretteket. Bizonyára a megyei jelen szerkezet sem fogja tulélni hasznosságát és szükségességét, s azon percztől fogva, mellyben fenés tetemeire a kés élet illeszteni nem merjük vagy nem tudjuk, veszni indult, tért adandó annak, mi az élet szükségéből fog szülemelni, mint egykor ő ültetették másnak székébe. — Illy gondolatok közt fogtam tollat kezembe, és hogy képes testet adjak azoknak, a tartományi gyűlések történeti rajzát akarom megkísérteni.

Tartományi gyűlések szorosb értelmű Magyarországon, régi időktől a 17. század végeig — még I. Leopold korát is ide véve — gyakorlatban voltak. Tartattak pedig az ország bizonyos nagyobb tájának vagy részének, melly tartomány régi műszóval fejeztetett ki, nemessége és törvényhatóságai által, a haza veszélyesb körülményeiben és leginkább honvédelmi vagy alkotmányt veszélyező esetekben. Hatóságuk köre pedig és azon formák, mellyek szerint kivált a 16. és 17. században alakultak, rövid tömötségből következők.

Azon jogforráshoz, mellyből eredetöket vették a tartományi gyűlések, csak úgy juthatunk fel, ha az önkormányzás és önfentartás jelelte vonalakat követjük. Az érdekettem szá-

zadokban, midőn nehéz fellegek vonták be az egykor derültebb magyar eget, a nemzet úgy-szólvá versenyre állott ki királyai-val, és viszont, a haza megszabadításának közös czélja felé; de amannak még egy más különvált iránya is volt, melly a még jövőendő nemzeti felemelkedésünk és nagyságunk valósitása reményében ápoltaték. Azért akadunk példákra, hogy tartományi gyűlések hol a királyok egyenes parancsára tüzetek ki, hol a tartományilag elhatározottaknak megülhetésére királyi jóváhagyás adaték; de leggyakrabban mind ennek mind amannak mellözésével a tartományi karok és rendek önállólag gyűlekeztek össze. Igaz ugyan, hogy ezen összegyülekezés néha néha a kormány részéről kétségbe vonattatott; mindazáltal a nemzet életébe annyira ment át, miszerint I. Ferdinándnak nem maradt egyéb hátra, mint a meg nem akadályozható gyakorlatnak némi biztosb alakot adni azzal, hogy, ha tartományi gyűlések tartására egyenes királyi engedelem nem kéretnék, akkor a királyi helytartó vagy a kerületi főkapitányok (generales partium regni capitanei) tudtával és hozzájárultával lehessen csak összegyülekezni. Illy rendelményt küldött szét a király 1553ban az egész országba. Süker mutatkozott reá, mert ez időtől rendszerint csakugyan majd a nádor, mint királyi helytartó és az egész ország legfőbb kapitánya, majd pedig a kerületi főkapitányok vezették a tartományi gyűléseket (1597: 46.). — Kérdés támad már: kik hivattak meg ezen tartományi gyűlésekre? hol csak a fő nemesség, hol fejenkint mindenki a birtok nagyságra tekintet nélkül. Például Belovárott 1531ben a magyar, slavon és horvát nemesség szine jött össze; ellenben az 1532-ki Berénhidán tartandó gyűlésre, a Kenesén összegyült tartományi karok és rendek meghívó levele mellett, fejenkinti megjelenésre szólittatott fel minden illető megyének kisebb nagyobb nemessége. A követek általi meg-

jelenés is jó korán vegyült az iméntiek közzé. A megyéknek tartományi felosztása ezen gyülekezetekre vonatkozólag a 16. és 17. században habozott. Mellőzve a belforradalmak szülte gyűléseket, mint ezen osztályba nem tartozókat, csak néhány a kitűzött cél felvilágosítására alkalmas példákat sorolok elő a *Supplem. ad Vestig. Comitior.* és némely más hiteles kútfők után. Az 1526-ik miskolci tartományi gyűlés Heves, Gömör, Borsod, Tolna és Abauj nemességéből állott; 1542ben Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Abauj, Sáros, Szepes, Zemplény Zólyom, Bihar, Szolnok, Szatmár, Szabolcs, Bereg és Ugocsa, számra 15 megye; 1544ben Sajó Szent Péteren a felső megyék királyi biztos jelenlétében; 1547ben Hidvégen és Körmondön a dunántuli megyék közül Vas, Zala, Sopron, Veszprém; 1553ban Gönczön hét megye, névszerint Abauj, Zemplén, Sáros, Szepes, Gömör, Borsod, Torna; 1593ban Tarczalon és 1595ben Kassán; Mátyás főherczeg mint Magyarország kormányzójának biztosai jelenlétében pedig 1608. Zabolcs, Sáros, Szepes, Abauj, Gömör, Bereg, Heves, követei jelentek meg ismét Kassán (Tud. Tár. 1841 febr. köt. 131 l.) 1643-ki febr. 12-re a király parancsából hivattak meg a dunántuli megyék Nagyszombatba; (Bars megyei jegy. könyv.) azon szerint 1655ben, hova az országbirójának fogna tetszeni; 1670ben pedig, minél régibb példát nem tudok, a dunáninnyi 13 megye és városok Beszterczére jelentek meg I. Leopold király rendeletéből. (Barsijegy. könyv.) Innen származtak az országgyűléseken a kerületek felosztása és a kerületeknek egykori külön ülései. — Ezen tartományi gyűlések a szükség parancsolta honvédelmi czélokra szolgáló minden eszközök fölött határoztak; végzéseiket törvényczikkek alakjába öntötték ilyen és hasonló formulatio szerint: „*Articuli Dominorum Praelatorum, Baronum, Procerum et Nobilium Comitatum citra Danubium existentium in*

Conventu eorum generali editi.“ Tartalmuk a 16. században latinul, a 17-ben pedig többször magyar nyelven szerkesztetett. Gyakran az ott hozott végzések a kormányzékhez küldettek fel megerősítésül. Van példa, hogy a tartományi gyűlésen jelenvolt biztos hagyta helyben a végzéseket; így Illyésházy István a kassai czikkeket 1608ban Mátyás főherczeg mint gubernátortól nyert teljes hatalmánál fogva. — Habár igen kevés törvényeink vannak, mellyek a tartományi gyűlések végzései érvényességéről határozottan és részletesen rendelkeztenek, mégis közjogi szempontból tett combinatiók által oda feljuthatunk, honnan ebbeli igények megitélhetők. Verbőczy a hármass törvény III. r. 2 czimében a „statuta populi“ kellékeit következő pontokban határozza meg: a) mások jogainak megszorítását ne okozzák; b) az ország köztörvényeivel ne ellenkezzenek; c) sem a főbiróságok ítéletei ellen nem irányozhatvák; d) csak azokra hatnak kötelezőleg, kik hozatalukba befolyanak; e) az illetők nagyobb és érettebb része akaratóból, s nem máskép, keletkezhetnek. A királyi jóváhagyás szüksége vagy nem szüksége kétséges kérdését pedig mennyire az idéztem törvénynek, 1, 5 és 7 §§. összevetéséből netalán meg nem oldható tisztán, az utóbbi gyakorlat magyarázta meg. Az 1542: 28. cikk azon mozgalmaknak vágta el útját, mellyek szerint némelly tartományilag összejött karok és rendek nádorválasztásba ereszkedni akartak. Mindezek mellet a tartományi gyűlések visszaélései annyira mentek már a 16. század végével, hogy azokban az országgyűléseken hozott törvények meghiusítására rendelkezni merészkedtek. Ennek meggátlására hozattatott tehát az 1597: 46. cikk. Egyébiránt e törvény hozatala előtt is érezték eleink, mikép a tartományi gyűléseknek több hatóságuk nem lehetne, mint mennyi a statutarium jogbul merithető; tehát csak magok

közt és csak magokról intézkedni, törvény ellenére pedig terhet, kötelezést vonakodóra nem vethetni; azért is olyan határozatokban, mellyek szokatlan, vagy törvény biztosította mentesség elleni lekötésre irányozva voltak, leginkább a köz haza veszedelmére, az önfentartás és menekülés szükségére, a fenyegetett szabadságot biztosító közös vállalatok mellőzhetlenségére hivatkoztak, miben számolásuk ritkán is csalt. Innét kell adni értelmet a mostani fülekben kellemetlenül hangzó azon szavaknak, mellyekkel a Belovárott 1531-en tartományilag összegyűlt Rendeik másik hason gyülekezetre hitták meg a városokat: „poterunt autem ipsi concives vestri una cum suis hominibus ... tractatibus omnibus interesse, eosque acceptare vel non acceptare et deinde ad propria reverti.“ Vagy az 1553-ki gönczi végzések szerint: „supplicamus dominis magnatibus, ut patriae suae caritate et salutis suae cura ... equites alant limitatione infrascripta, quae est minime onerosa.“ (Supplem. ad Vest. Comit. T. 3. 138. és 224. l.) Egyébiránt noha az 1597: 46. cikk a tartományi gyűléseket általánosan nem szüntette meg, mit az utána álló százados gyakorlat csalhatlanul bizonyít, az ország törvényei elleni működésüket azonban bitorlásnak nyilvánítá és conventiculumoknak bélyegzé. — Az 1670-ki tartományi gyűlés, melly Leopold király rendeletéből a dunáninnyi 13 megye és városok részéről Beszterczebányán tartaték, mint fenebb említém, tudtomra utolsó törvényszerű gyülekezet volt. Jöttek ezután idők és súlyos körülmények; majd ismét a Török hazánkából végkép kiűzetvén, a veszedelem e részről elenyészett és vele a tartományi gyűlések egyik főoka, egyik leggyakoribb anyaga. És itt megszakasztom előadásom fonalát, és a képnek kiegészítését alább fogom teljesíteni. — Eddig a magyarhoni tartományi gyűlésekről. —

Ezen nyomon nézzük a magyar eredetinek hű másolatát a „kapcsolt részekben“. Habár Magyarország példájára Slavonia nemessége is régi időktől szabadon gyülekezett össze tartományilag, azonban itt is bözben szólott a kormány, s a slavon rendek összehívását sokszor közvetlenül, sokszor közvetve maga gyakorlá. Mellőzve a vegyes házbeli királyok idejéből előhozható számtalan példákat, I. Ferdinánd korabeli eseteket említek meg. 1536-ban Turzó Elek kir. helytartót tudósítja Ferdinánd, hogy Slavoniában tartományi gyűlést rendelt Katzianer főkapitány vezetése alatt tartatni. Az irat foglalata ez: „quia conclusum fuit ut congregatio et diaeta in ipsa Slavonia fieret, idcirco praefato Catzianer illico scripsimus, ut sese una cum gentibus suis eo conferat,“ (Urkunden und Actenstücke etc. Gévay Antaltól, Bécs 1841. 7. I. 127. l.) 1540ben Keglevich Péter bánnak Bécsből többek közt ezeket írja a király: „in proximo conventu, quem in Slavonia indiximus, una cum nonnullis agi et tractari curabimus.“ Így tett 1546ban is, Slavonia rendeit Zágrábba híván össze olly szerkezetű levelek által, millyen in vestig. Com. 670. lap. olvasható, sőt még biztosokat is küldött oda. Miután azonban 1553ban, mikép láttuk, Magyarországra nézve a király a követelt szigorúságon tágitott, ez Slavoniára is ki lön terjesztve. Ez időtől itt a tartományi gyűléseket nem csak a bán, hanem a báni helytartók, főispánok, kir. biztosok, sőt más alárendelt hivatalnokok is, például az albán vagy itélőmester kitűzhatték és vezették. Valóban 1712-ben Plenich György itélőmester a magyar diaeta folyama alatt hirdetett tartományi gyűlést, és abban az ő vezetése alatt nyolcz végzést hoztak az illető rendek. (Tract. post. de Illyr. temporis novi. Posonii 1746. 201. l.) Midőn 1790ki hongyülés alatt a kapcsolt részek követői onnan indulva ki, hogy gr. Nádasdy Ferencz bán idejéig

a bánok minden kir. engedelem nélkül tarthattak gyűléseket, ezen jogot törvény által biztosítani sürgeték, az ország rendeinek határozata abban pontosult: miképen e hatalom semmi törvényben nem alapulván, és az előbbi szokás régóta félben szakasztatván, ennek felélesztése a kir. joggal meg nem férhetne, s azért e kívánat a törvényjavaslatból kihagyatott. (Jegykönyv 43. ülés 253. l.) — A tartományi gyűlések Slavóniában a 15. századig csupán Zágráb, Kőrös, Varasd és Zagoria megyék nemességéből állottak. Az iménti században a török berohanások elleni védelem nagyobb erő kifejlést és az addigiaknál czélszerűbb intézkedéseket igényelvén, a vég-helyek és ország szélei őrzésével megbízott bánóságoknak, milyen volt a szörényi, macsóí, slavoni és horvátországi, erősítésére némelly szomszéd-megyék és helyek rendeltettek, azon kívül még egy más ujdon bánóság, a szerémi, alapittatván, néhány magyarországi alsó vmegyével ellátatott, Verőcze megye pedig a slavon bánóság hadierejének nevelésére jelettetett ki ideiglenesen, s illy összeköttetés fejében a slavon rendek tartományi gyűlésére is meghivattaték, annélkül hogy ezzel a magyarországhoz i ős kapocs megszűnt volna. Első nyoma annak, hogy a régi Verőcze (mert a mostani jobbadán Valkó vármegyéből van összealakítva) a három slavón megyével hivatott és jelent meg tartományi gyűlésre, Mátyás király idejéből való, midőn t. i. 1481ben a nádor és országbiró elnöksége alatt Zágrábban, Zágráb, Kőrös, Varasd és Verőcze megyék karai és rendei tartományilag gyűltek össze. (Fejér Croat. et Slav. 43 l.) A szerencsétlen mohácsi ütközet előtt 1526-ban is együtt tartottak gyűlést ezen négy megye rendei Batthyány Ferencz bán vezérsége alatt (Istvánffy I. 8. 80. l.) Nincs eset, mellyel bebizonyíthatnánk, hogy I. Ferdinánd kora előtt a slavoniai vmegyék Horvátországgal gyűltek össze,

olly-annyira ovatosak voltak a hatalmas horvát dynasták, Zrínyiek, Frangepánok, Karlovichok önállóságuk fentartásában. És ennek alapja volt; mert Horvátország municipalis szerkezettel ugyan nem, hanem Verbőczyi kora és III. r. 2. cz. előtt külön törvényhozási joggal bírván, országgyűléseket önállólag tarthatott, és azokban törvényeket alkothattott; midőn ugyanazon időszakban a slavon megyék csak tartományi gyülekezetekre valának jogosítva. De erről más czikkben bővebben szólottam már és egykor kimerítő rendszeres munkát szándékom a közönségnek átadni. Igen érdekes és e tárgy felvilágosítására tartozó, mit I. Ferdinándnak magyar királlyá választása alkalmával e két tartományban veszünk észre. Ugyanis midőn ezen fejedelem, szerencsétlen sógorának, II. Lajos királyunknak, elestét megértvén, magát a magyar koronának elnyerésére határozta, tudva levén előtte Horvátország önállósága, (mellynek egy részét, az 1522ben kötött egyesség szerint a török berohanások ellen védelmezendőt; hadi népével megszállotta) más követeket küldött oda, és másokat a slavon megyékhez, t. i. Frangepan Kristof és Jurisits Miklós, az azutáni kőszegi hős, bizattak meg a főherczeg igényeinek előmozdításával Croatiában, Dietrichstein Zsigmond pedig és Auersperg János küldettek Slavoniába. Horvátország hajlott Ferdinandhoz, kivel azt közös védelem és egyesített segyver különben is erősen kötő össze. Mindenekelőtt tehát azzal nyilvánítá rokonérmelmét, hogy ígéretet tön a komáromi országgyűlésre követeket küldeni. Azalatt mig a királyválasztással foglalkozó orsz. KK. és RR. Komáromból Pozsonyba átköltözvén tanácskozásaikat folytatták, jónak látta a koronát igénylő főherczeg és már megválasztott cseh király a Czetinben tartományilag összegyülekezett horvátországi rendekhez szószólóit elutasítani. Dec. 5-kén mentek tehát oda Oberstei-

ner Pál bécsi prépost, Jurisits Miklós, Katzianer János és Püchler János teljesen felhatalmazott követek. A következő 1527. év első napján a Czetinben összegyűlt horvát nagyok Ferdinándnak, ki még dec. 16án választaték Pozsonyban királynak, jobbágyi hódolatot nyilatkoztattak, mit sem gondolva slavon megyékbeli rokonaikkal, kik 1526ki dec. 18án és a reá következő jan. 16án Dombrown tartatott gyülekezetökben Zápolya Jánoshoz pártoltak. (Mindezek a császári házi levéltárnok Gévy Antal tudós és szorgalmas hazánkfia pontos chronologiai összeállítása után, „Liter. Anzeige“ röpirata szerint előadvák.) A nőttön nőtt veszedelem, melly a törököktől a 15. és 16. században Horvátországot érte, midőn földének, népének vesztén és fogyasztásán túl, még a zsarnok feudalismus is szívta életerejét, annak végső elgyengülésével és political szélhűdésével végződék. Ferdinánd tehát jónak hitte egyesíteni azt Slavoniával, s ez időtől, mi azelőtt sohasem történt, az egykor önálló horvát rendek, a slavon tartományi gyűlések térére szállottak alá. Frangepán Miklós bánágában jelentékeny surlódások színhelyeivé váltak az egyesített horvát-slavon tartományi gyűlések. 1620ban tudniillik a semotzi mezőn tartományilag összegyűlt rendek közt szakadás támadott, és két esztendeig folyton élesztve odáig jutott, hogy a nemesség maga lenézését és megvetését vádul tévén a magnásoknak, a gyűlések tartásában magát ezektől elkülönítette. Az 1622dik sopronyi országgyűlésen Frangepán helyébe Zrinyi György tétetvén bánná, a két osztály közti surlódások is lecsillapultak ugyan egy időre, de a szó és tettekben megújult bántalmak, mellyek miatt a fegyveres bemenetel is a tartományi gyűlésekbe eltiltatott, a mágnásokat a tartományi gyűlésektől annyira elidegenité, hogy csak igen gyéren mutatkozot azokban egykettő; mit a köznemesség a köz ügyek

iránti részvétlenség és megvetésre magyarázván, a megne-
jelenőkön érzékeny birságokat rendelt megvéttetni; innen is-
mét a régi surlódások emelék fel fejöket és a különválás má-
sodszor történt meg; de 1. Leopold ezen elkülönzött két
gyülekezést conventiculumoknak nyilatkoztatván, 1693i pa-
rancsával szigoruan eltiltá. És mégis mindez ellenére 1709n
megujultak a botrányos események, melyekről alább lesz szó.
Dalmatia és a tengeri részek rendei azonban 1647ig nem
vettek a horvát-slavon egyesült tartományi gyűléseken részt;
csak ezen évi magyarországi gyűlésen történt az ideiglenes
összekapcsolás akkor, midőn az 57 provisorius törvény a
horvát-slavon tartományi gyűlésnek hatalmát a tengeri ré-
szekre is, de csak mulékony időre, terjeszté ki. Így nyujta-
tott ki Zágráb vármegye Dalmatia belsejébe is, miután már
előbb Horvátországnak egy része, mint fiók tartomány, csa-
toltatott volna ezen eredetileg slavon megyéhez; mely eképen
három külön országból levén összealakitva, a mozaiknak egy
ritka tüneményét képezi. Sem midőn magán gyűltek még a
slavon megyék rendei, sem midőn a horvátországi és dal-
matiai maradványokkal egyesülten hivattak össze, törvényt
nem alkothattak. Világosan mondá ki ezt a III. r. 2. czime, és
némi okára azon különbségnek, mely e tekintetben az anya-
ország és a fióktartományok közt létezett, már régen figyel-
mezteté honosit ezen viszonyokat hivatalánál, születésénél és
egyaránt megosztott érdekénél fogva leghelyesebben ismerő
közös magyar-horvát hazánkfia Kittonics: „quia regnum Hun-
gariae, ugymond ő L. 8. q. 2. §. 4. propter sacram coronam
(t. i. symbolicus értelemben véve) cui caetera enumerata sunt
adnexa, est inter eadem principale, eisdemque eminentius.“ Ne
hozza tehát senkit tévedésbe, ha ezen tartományi gyűléseknek
„generalis conventus,“ vagy „generalis congregatio regni

Croatiae et Slavoniae“ avagy épen „diaeta“ czimét, az ott hozott végzéseket pedig Articulusoknak fogja olvasni, mert ez mind a magyarországi tartományi gyűlésektől volt kölcsönözve. — Mi illeti a tartományi gyűlések tárgyait: egyik főbb a honvédelem körüli intézkedés volt, azonkép mint nálunk magyaroknál. Az 1526i tartományi gyűlésen, melly Battyányi Ferencz bán elnöksége alatt a mohátsi ütközet előtt a slavon rendek által tartatott, nevezetes hadi pénzsegedelem volt határozva, havonkint t. i. három ezer arany forint, fejenkinti felkelése a nemességnek és minden ötödik nemtelen főnek kiállítása, végtére nagyobb szükség esetében az egész nemes és nemnemes nép fegyverreszóllítása; és ennek végrehajtásával Kőrös megye részéről, melly akkor társai közt a legnagyobb és népesebb volt, megbizattak Hampo másképp Ernst János, Pogány Sigmund, Priascoczi István, Hobetits Boldizsár; Varasd megye részéről Rátkay László; Zágráb megyéből Vojkovits Miklós V. Ádám ítélőmesternek fia; és Verőczéből Bánffy János. Ezen a téren működtek még két századokon keresztül folyton a „kapcsolt részek rendei“. Egyébiránt hogy itt a tartományi gyűlések sorsa az nem lett, mi Magyarországon, a körülmények különbsége okozá. Ugyan is a „kapcsolt részek“ még azontul is, midőn már nálunk a török elleni védelem, a tartományi gyűlések egykori bő anyaga, a napi renden levő tárgyak sorából kitöröltetett, még sok ideig ugyszólván háborus állapotban maradtak; fenállott tehát még náluk a tartomány gyűlések régi főtárgya t. i. az erőegyesítés fölött szünetlen örködni és intézkedni; ezen kívül más rendelkezések szüksége nélkülözhetlenné tette ott az egymást felváltó tartományi gyűlések tartását. Illyen tárgyak voltak: a) a báni hivatalra engedett kijelelés és ajánlat. I. Ferdinand Turzó Elek királyi helytartónak fenebb idézett 1536-i levélben írja: „de

bano creando non dubitamus primores Slavoniae in ejusmodi conventu tractaturos fore, qui si aliquem nominaverint, illisque placere ostenderint, nos ita super eo gratiose exhibebimus, quod regnum hoc sentire possit nobis ejus salutem et incolumitatem singulari curae esse.“ Ezen kijelelési engedmény más alkalommal is gyakoroltaték és a kormány részéről illő figyelembe vétetett; például 1681-n Erdődy Miklós, 1704-n Pálffy János ajánlás útján adattak a kapcsolt részek rendeinak bánokul. b) A tartományi gyűlés tárgyai közé tartozott az ítélőmester választása. Ezen kiváltságot Nagy Lajos és Sigmond királyoktól nyervén Slavoniának Rendei, Garai Miklós bán által 1398n és Thallóczi Matko bán 1438-i oklevelével biztosítottak magoknak. c) Kapitányválasztás, melly Mátyás király 1477-ki kiváltságos levelében az összegyűlt slavons rendeknek engedteték: „volumus autem, így szól a király, ut in eadem congregatione vestra pari voluntate et communi consilio penes banum nostrum unum eligatis capitaneum specialem qui vobis magis idoneus videbitur.“ Maria Teréziának 1750-i diplomája e részben másképp rendelkezett. d) Igen különösnek, és azok előtt, kik a „kapcsolt részek“ multjába nintsenek avatva, majdán hihetlennék fog tetszeni, mi imént következik, tudniillik: Zágráb és Kőrös sok ideig egyesült megyék tiszti karának választása is a tartományi gyűlés szokott régi teendői közé számított. Miről a Corpus Jurisban Kittonics XI fej. 1 kérd. a) alatti ezen jegyzék teljes bizonyóságot ad: „in Illyrico officiales comitatum Zagrabiensis et Crisiensis ex antiqua consuetudine a statibus regni ad comitia generalia congregatis constitui.“ e) követek választása, kivált mikor őket a „kapcsolt részek“ in concreto küldötték képviselőül a magyar diaetára. f) utasítások adása és a visszatérő követek jelentése. g) azon tárgyak teljesítése, mel-

lyek a magyar országgyűlés vagyis köztörvény által ezen részek tartományi gyűlésire bizattak, minek számtalan esetei Corpus Jurisunkban találhatók; végtére h) municipalis intézkedések és a hármastörvény III. r. 2. czime értelmében statutumok alkotása. Mindezek gyakori összejövetelt kívánván, nem csak évenkénti intézetté kellett alakulnia a tartománygyűléseknek, hanem alig volt esztendő számsosb gyűlés nélkül; például: 1713 és 1714-n négy négy, 1711-n öt, 1709-n pedig épen hat tartományi gyűlés volt tartva. Megfogható immár ezekből, mi ismét különösen tűnik fel avatatlanok előtt, hogy a tartományi gyűlések egykor a slavon megyék gyűléseit időből és tárgyából kiszorítván, ezeknek minden teendőit is magokhoz ragadták, míg nem 1756-n apathicus sinlődsökből Mária Theresia alatt kiségítettván, a magyar megyék rendszere azokra is alkalmaztatni határozottatott. — A municipalis és statutarialis működése imez tartományi gyűléseknek nem maradt mindenkor körének határai között. Fölös számmal találhatók illy esetek azon protocollumban, melly ezen gyűlések végzéseit 1562-től kezdve foglalja magában. Illyen volt az, melly az 1712-i mart. 9-ki tartományi gyűlésen a trón örökösödése iránt hevenyézttetett. Egyébiránt a gyakori felkelések, adóemelések, hadinépi, pénz és természetmennyekbeni segedelmek, és mindezek kezelésében gyakoriott tömérdek visszaélések, mellyekről Skerletz Miklós után Engel tudósít, a nagyobb birtokú nemesség és mágnásoknak, kikre az iméntiek sulya leginkább nehezkedett, keblében annyi ellenszenvet érlelt a statutarialis jog irányában, hogy az 1708-i pozsonyi dietán annak megszüntetését sürgetnék; miből otthon azok és a kisebb nemesség közt surlódások támadtak és szakadás történt, melly azonban 1709-i febr. 25-ki tart. gyűlésen kiegyenlítettett, utána pedig első magyar országgyűlésen a feltékenyen

örzött jog törvény által körülírataték (1715 : 120). — Az eddig elősoroltakból elkészülhető azon mérték, mely a tart. gyűlések végzéseinek érvényességi fokát mutatja, és már magok a tartományilag összegyűlt karok és rendek keziben is nehányszor megfordult. Szerinte, még mielőtt az 1790/1 59. cikk alkottatott volna, az 1770 és 1773i tart. gyűléseken nyilváníták a „kapcsolt részek“ rendei, hogy az adóemelésnek magyar dietán kívül nincsen helye; ismét 1773n 1. januári gyűlésből a báni hatóság iránt felírtak: „banalis autoritas relate ad diaetalia objecta, Regni Hungariae SS. et OO. subordinata jurisdictioni.“ Hasonlóan 1777i oct. 27i tartományi gyűlés az excorporatiot, új megyék vagy kerületek alakítását és elrendezését egyedül csak a magyar országgyűlés teendői közé sorozá.

IV.

T. T. Gyurikovits György ur legujabb ország-tani munkájának vázlatá, néhány adatokkal megtoldva.

(1844i Századunk 70. sz. után.)

Tudós hazánkfia Gyurikovits György ur, a pozsonyi váltó-törvényszék ülnöke, ki már 1836ban a „Tudományos Gyűjteményben“ arról, hogy Posega, Szerém és Verőcze vármegyék nem Tótország, hanem szoros értelmű Magyarországhoz tartoznak, tudományosan értekezett, legujabban ezen tárgyról egy igen korszerű rendszeres közjogi munkával lepte meg honi irodalmunkat, mellynek czime: „De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae, quem critice illustravit, et de eo in usum Croatarum latine disseruit G. G. Pestini 1844.“ Olly czáfolhatlan okfők és adatokkal van az érdemes szerző által ezen kérdés megoldva, és elméletileg olly „befejezett tény“ tisztaságára emelve, hogy azok után az 1715: 92 t.czikk rendeletének egész kiterjedésbeni sikeresítését méltán lehet reményleni. Ez érdeken, és azok kedveért, kik a tudós munkát nélkülözik, adom annak rövid vázlatát, néhány kevés adatokkal toldva.

Két részre osztá fel művét az érdemes értekező. Az elsőben czáfolja Skerletz Miklós volt zágrábi főispánnak 1791n

és 1832n az akkori országgyűlések folyama alatt kiadott illy czimű röpiratát: „Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae comitatus semper ad jurisdictionem regni et bani Slavoniae pertinuisse.“ Hatásra volt az számítva, és 26. pontban a követelés okai előterjesztve, mellyekre G. G. ur egyenkint válaszolt; átmenvén azután ama 34 pont vizsgálatára, mellyeket a „Kapcsolt Részek“ követei 1835i Febr. 28án Ő Felsége eleibe a kérdéses ügyben felirtak, s minthogy ezek közül 15 pont Skerletz iratából kölcsönöztetvén, csak 19en némi ujdonság látszatott, azért az érd. szerző csupán ezeknek czáfolását tartá szükségesnek. Befejezván ezen renddel a negativ bizonyítást, munkája második részében positiv okokkal lép fel a tudós szerző. A jelen vázlat körét csak ezeknek ismertetésére szoritom, mert a tárgy tökéletes megfejtésére elegendők.

Az ország ezen részének elfoglalási története után, tizenöt ünnepies oklevélből meritett ok sorolatik elő annak bebizonyítására, hogy Posega, Szerém, Valkó, Verőcze szoros értelmű magyar megyék. 1) Szent Istvánnak 1009n a pécsi püspökség részére adott kiváltságos levele azon tartalmából, miszerint az egyházi megye határait Dunától Szávaig terjeszté ki. 2) adat Rado nádornak 1057i alapítványa, mellyben a Dráva és Száva közti tartományt vitézségével visszaszerzettnek és egy részét a pécsi megyében fekvőnek említi. 3) Szent László 1093ki oklevele azon határokat erősíté meg a pécsi megye számára, mellyek az első király már dicsértem kiváltságában foglalvák. 4) II. András a Szent László által megalapított pécsmegyei határokat 1235i oklevelében Száva és Valkó vize közé helyezé, s így Valkó, Verőcze és Posegát azon magyar püspökséghez számítá. 5) III. András 1299ki okiratában Posega megye világosan megkülönböztetik Slavo-

niától, és ez herczegségnek, meg a királyi fiak jogához tartozónak, amaz pedig a király közvetlen hatalma alattinak nyilvánítatik. Szavai ezek: „*ducatum totius Slavoniae, qui est prima dignitas regiae prolis et insuper comitatum de Posega, qui ad jus pertinet regale seu reginale, perpetuo concessimus.*“

6) Orbán pápának 1264-i bullája a valkói esperességet Magyarországon lenni mondja. 7) Az ország zászlósai és nemesei 1416ban Szerém és Valkó megyét Slavoniától elkülönözten nevezik, és bizonyos segedelmi pénzek összeszedésére, másokat a mondott két magyar megyébe, másokat Slavoniába küldenek. A diploma szövege ez: „*ad Slavoniam ordinamus duos, Eberhardum ep. Zagrabiensem et Dionysium de Marczali, ad comitatum Simigiensem eundem Dion. Marczali... ad comitatus Valkó et de Sirmio Daniele filium Lachk. r. Slav. banum, Deseö de Gara, Philippum de Korogk.*“

8) Zsigmond király 1427-ben Garai Jánosnak, a megöletett nádor fiának, hivatás bűnébe esett Mikolai Mihály minden javait adományozván, igen sok magyar nevű és kétségen kívül magyar lakosokkal népesített Valkó megyei helységet nevez meg, és ezeket Magyarország határán belül lenni mondja. A faluk tősgyökeres magyar nevei ezek: „Mikola, Peleche, Gátfalva, Tikalfalva, Halisza, Hedrech, Árpa, Foró, Farkastorok, Kasza, Dombó, Pálfalva, Milkfalva, Baldánfalva, Moncsoros, Mária, Husag, Gyakafalva, Kosárfalva, Kis-Nagy-Lijach, Szépfalva, Halmos, Pasdófalva, Aszonyfalva, Pecsókótfalva, Lydve, Orbánfalva, Pálya, Vadakol, Várasi, Ujfalva másképp Végfalva, Noskfalva, Bakófalva, Irüg, Borok mezőváros, Szomolyósszegh, Lovász, Palagár, Felsőnag, Monostor, Szöllős, Tamásfalva, Kyngefalva, Bonchfalva, Forkalinch másképp Farkasfalva, Petry, Borsod, Kisfalud, Násdra, Somogy, Szent-Márton-Filetincz, Szent-Tamás. A vizek és tavak nevei

pedig ezek: „Vajas, Valkó, Chernatava, Nagyszeorin Kisfuorný, Nagyzáton, Kiszáton“ 9) Mária királyné 1387-ben Garay Miklós nádornak és fiának adott kiváltságos levelében Posega vármegyét Dalmat- Horvát- és Tótországtól tiszta értelmű szavakkal megkülönbözteté, mondván: „regna nostra Dalm. Croat. et Slavoniae ac comitatum de Posega.“ 10) Jakab szerémi püspök a pápához küldött 1437-i iratában, püspöki székét Bánmonostrát és megyéjét Magyarország keblében lenni jelenti. 11) Albert királynak a kalocsai érsekhez irányzott 1439-i parancsa, Szerém és Valkó megyét Magyarország tagjainak czimezi. 12) Miklós pápának 1451ki bullája szerint Ujlak, Szerém megye városa, Magyarföldön fekszik. 13) Hunyady János kormányzó Fridrik császárhoz 1454-n iratá, hogy Magyarország alsó részén lévő Péterváradon hongyülést tart. 14) Hampó másképp Ermust pécsi püspök, mint kincstárnok, 1594 és 1595 esztendőre készített számadásaiban, Posega vármegye adóját a többi magyar megyék adójával együtt vette számba, Slavonia adójától pedig elkülönözve. A magyar megyék, s velek Posega, portánként egy forinta rovattak, Slavonia megyéi pedig csak fél forintra. Ezen czáfolhatlan erejű argumentum a dicsért számadások következő szavaiba van fektetve:

1494.

„P o s e g a“

„Per Palko et Michaellem Magyar comitatus prefati dicatores Racio data est super contributione unius floreni, cujus summa facit fl. 3647. et medium.“

1495.

„P o s e g a“

Per Eliam Bosnyak et Gethew dicatores comitatus prefati

ratio data est super contribucione unius floreni cujus quidem suma facit fl. 2827.“

1494.

„Sclavonia“

Per Ludovicum Zerechen et magistrum Andream ratio data est super prefato regno Sclavoniae, super contribucione medii floreni ex ista parte Zawe. Ex altera enim parte nec connumerati sunt nec aliquid solverunt. Cujus quidem connumerorum suma facit fumos 31, 225, florenos autem facit 16,112 $\frac{1}{2}$. Item bona Judicum nobilium in quatuor comitatibus regni Sclavonie, scilicet Wereches, Crisiensis, Zagrabiensis, et Warasdyensis faciunt 190 $\frac{1}{2}$. Item bona vicebanorum et comitum in cottu Warasdyensi, et Wereche, et Zagrabiensi faciunt f. 306. Item dicatores in omnibus quatuor comitatibus tam pro salario quam pro expensis habuerunt f. 305.“

1495.

„Sclavonia“

„Per Magistrum Andream et Joannem Pastoris Zowan dictum ratio data est super contribucione medii floreni prefati regni Sclavonie ex ista parte Zawe. Quoniam ultra fluvium Kwppa neque connumerarunt et neque quicquam exegerunt, et ultra fluvium Zawum, ubi Turci combusserunt illic similiter neque connumerarunt, et nec quicquam exegerunt. Cujus quidem connumerationis suma facit fumos 29,390, qui faciunt florenos 14,695. Bona item judicum nobilium in quatuor comitatibus puta Wereche, Crisiensi, Zagrabiensi et Warasdyensi faciunt fi. 125. Bona banorum et comitum in prefatis quatuor comitatibus regni Sclavonie fi. 193.“ 15) Ulászló 1514 : parancsából van meritve, mellyel Valkó megye nemeseit, Dózsa pórhada alkalmával, nem Tótország bánja, hanem a nádor melletti felkelésre inti.

Szabadjon ezekhez nekem is még némellyeket társitanom:

a) IX-ik Gergely pápának 1229-i bullájában, mellyben az ujonan alapított szerémi püspökség iránt intézkedik, ezek olvashatók: „Soror illustris regis Ungariae aquisivit quamdam terram, quae appellatur ulterior Sirmia, ratione cujusdam partis Hungariae, quae citerior Sirmia nuncupatur.“ (Cod. Dipl. t. 3. vol. 2. 157. l.) b) 4ik Bélának 1237ki alapítványa Szerém vármegyének Magyarországhoz közvetlen tartozását, és abban sok magyar ajku lakosnak létezését következő szakokban fejezei ki: „Hac nimirum consideratione provocati conventum monachorum Cisterciensis ordinis de monasterio trium fontium de Campania in Hungariam transmitti petiimus, quibus locum, qui Ukurd vulgariter appellatur, ad monasterium edificandum deputavimus, et quasdam possessiones eidem ecclesiae contulimus perpetuo possidendas in comitatu Sirmiensi de possessionibus haereditariis quondam Petri filii Gurvey inprimis locum ubi monasterium est constitutum, qui antea Ukurd, sed modo Belae fons appellatur cum parte Danubii fluentis super terram illam, et cum viginti quinque villis sub una meta existentibus, quarum nomina haec sunt: villa Camonek, villa Chuda, villa Achad, villa Theutonicorum, villa Bratack, villa Iwend, villa Lazar, villa Ukurd, duae villae Monorous, villa Lesemer, villa Louz, villa Cherwet, villa Erdeöl, villa Waroleu, et villa Furay cum insula, villa Perben, . . . villa Scepfalu, villa Ozium, villa Haranch, villa Pokoy, villa Braticha, villa Comolons, villa Stene, villa Oyfalu terram Narad . . . item contulimus eidem ecclesiae ultra Danubium Peturvarad et regale palatium populi eas inhabitantes, vel qui in posterum inhabitare voluerint, liberi sint ab omni tributo vel exactione in toto regno Hungariae.“ (Cod. Dipl. tom. 4. vol. 1. 68. l.) — c) Zsigmond királynak Wyssegrá-

don Orbán ünnepét megelőző napon 1424-n kelt azon kiváltságos levelében, mellynek erejével a királyné ellátásáról gondoskodott, és melly „provida deliberatione, maturoque tractatu ac digesto praelatorum et baronum nostrorum fidelium consilio praehabito“ adaték, Posega és Verőcze vármegyék illy világosan választatnak el Slavoniától: „Simul cum quibusdam aliis castris nostris, ac civitatibus, oppidis, districtibus, possessionibus et villis in regno nostro Slavoniae et ultra fluvium Dravae situatis . . . item universis mardurinis in ipso regno Slavoniae ac in commitatibus de Werevcze et de Posega dicari et exigi consvetis.“ (A császári levéltárból leiratva, Széchényi okleveles gyűjteményben olvasható, Tom. IV. in fol. a magyar muzeum kéziratái közt.) d) Zárai Jeromos I. Ferdinand királynak a Török Sultánnál hivatalkodó követe, születésére nézve dalmát és Fiuménak egykori kapitánya, Februar 11-én 1533-n Konstantinápolyból Batthyányi Ferencz bánhoz, és Pekry Lajos, a Drávántuli magyarföld kapitányához dalmát dialectuson írott levelében, Posegát Slavoniától megkülönbözteti, magyarra híven fordított ezen szavakkal: „A török császár tőlem, ki ezen békességet eszközlém, kívánja, hogy nektek tótországi és horvátországi bánoknak írnam meg, és szintén a többi bécsi, karnioliai uraknak, és Posegába az én alázatos kérésem, hogy kegyességed eszközölje, miszerint minden alattvalói Posegában, Tót- és Horvátországban, ezt ő Fölsége nevében parancsolva, köteleztessenek a fentebbi békét . . . megtartani.“ (Eredetie ezen levélnek a bécsi császári levéltárban őriztetik, mellyből lemásolta és kiadta t. Gévay Antal ur, császári levéltárnok, lelkes és szorgalmas hazánkfia, illy czimű könyvében: „Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahr-

hunderte. Wien 1838. III. Lieferung. 74. l.“) e) Zápolyai János király Batthyány Orbánnak Nagy-Váradról július 13-án 1536-n írt levelében szintén nyilvános szavakkal él Posegának Slavoniatóli megkülönböztetésében: „homo noster, ugy-mond, quem ad Imperatorem Turcarum miseramus, redit, re-tulitque nobis ipso praesente Nuncio Ferdinandi commissum esse, ut referret domino suo, quo Posegam et Regnum totum Sclavonie nobis restituat.“ (Ennek is az eredetie a bécsi csá-szári levéltárban vagyon, és közzététetett a dicsért Gévay munkájában, 7te Lief. 116 l.) — f) Halljuk magát I. Ferdi-nandot is. Így ír tehát Grätzről octob. 17-n 1536-n királyi helytartó Thurzó Eleknek: „Ternas literas tuas accepi-mus, ex quibus, quae de Turcharum incursionibus in Posegam ac Regnum nostrum Sclavonie . . . pro solito fidelitatis tuae officio diligenter scripsisti, satis superque cognovimus.“ Ugyan ő, a király, a mondott városban és napon Suleiman Sultánnak ezeket írta: „Percepimus Magnitudinis vestre subditos homi-nesque indies magis magisque incursiones depopulationesque in confinibus nostris et praesertim in Posegam et Regnum nostrum Sclavonie per Bossinam aliaque loca facere.“ (A csá-szári levéltárban őriztetett eredetiek után Gévaynál már idé-zett munkájában, 7-te Lief. 140, 142. l.) Kétkelkedhetnek-e ezek után többé azok is, kik a kérdéses vármegyéknek a mohácsi ütközet utáni elszakasztását állították, arról, hogy sem János sem Ferdinánd a mondott megyéket Slavoniához nem csatolta, hanem attól elkülönözve, a magyar megyék sorában léteztek?

Az érdeemes szerző 17-ik számtól 25-ig szorgalmasan elősorolja mindazon törvényeket, mellyek a kérdéses megyéket Magyarországhoz számítják. Nevezetesebbek ezek: az 1445: 22. czikk 3. §. „Demitis antiquis consvetudinibus partis Transyl.

ac regni Slavoniae, nec non de Posega et Verewcze comitatibus.“ (Kovachichnál Syll. Decr. Comit 94 l.) — Az 1447-i törvény aláírásában részt vettek Verőcze, Posega Szerem és Valkó megyék követei a többi magyar megyék követeivel együtt, a tótországi megyék követei pedig azoktól elkülönözve végén irták magokat alá. (Kovachichnál Suppl. ad vest. comit. T. 1 238. l.) — Felhossa tovább Mátyás király 1478: 7. cikkének világos szavait, hol Magyarország azon megyéi sorába, mellyek törvénykezés és közgyűlések tartásától öt esztendőre felmentvék, Posega, Valkó és Szerem megyét is névszerint befoglalá. — Ulászló 1498: 16. cikke Magyarország alsó részén tizenegy vármegyét nevez, ezek közt Posega, Valkó és Szerémet. — 2-ik Lajos király 1518-i tolnai törvényének 1 cikkében ezek olvashatók: „ubi vero Jajcza hostium in manus inciderit, mox de regno Slavoniae, Posegaque et Valkó actum erit.“ (Kovachichnál Vest. Comit. 466. l.) — Így különböztetik meg az iménti megyéket Slavoniától az 1525-ki Rákoson tartatott gyűlésnek 36 és 37 cikkei is. Az első tartalma: „Comitatus partium inferiorum, videlicet: Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerem, Posega pro custodia partium inferiorum domi quidem manere possunt, certos tamen nuncios de eorum medio destinare teneantur.“ Utána mindjárt a 37 cikk: „De Slavonia et Transylvania hoc idem est intelligendum, quod scilicet oratores dumtaxat ipsorum mittant, verum tamen in Slavonia mille et in Transylvania similiter mille equites paratos habeant.“ (Kovachichnál vestig. comit. 588. l.) — Említést érdemel Ulászló hitlevelének 12 §-ban és az 1492: 8. cikkben nevezett szerémi bánság is, melly Tótországtól tiszta szavakkal van megkülönböztetve, s így nyilván hirdetik az iménti törvények is, hogy Szerem vármegye Slavoniához nem számított.

26-ik szám alatt 1325—1514-évek közti tizenhárom okleveles adat közöltetik annak bebizonyítására, hogy a kérdéses megyékben a nádor és országbíró gyakorlottak törvényhatóságot és bíraskodást, nem pedig a bánok.

27-ik számtól 44-ik tizennyolcz tekintélyes statusférfit, hivatalnokot és író-t idéz a 15, 16 és 17 századból, kik az iménti megyéket, koruk hite és tudománya szerint, magyar megyék közé sorozák. Hárman igénylenek különös figyelmet. Első Broderits István, előbb szerémi, azután váczy püspök, és 2-ik Lajos király cancellárja, ki, mint maga vallja, Slavoniában született, és ezen viszonyainál fogva az ország alsó részeit jól ismerte. Ő a mohácsi ütközetrőli iratában ezeket beszéli: „Haec (t. i. a dunáninneri Magyarföld) ab ulteriore Hungaria Danubio ac Austria et Norico, a Slavonia Dravo, a Bosna et Rascia Savo fluminibus terminatur. Nam in locis Danubio propingvis et ad Belgradum spectantibus ad Savi usque fluminis ostia cum Danubio excurrit, Valkonem, Posegam et Sirmium, tres insignes provincias, quas nos comitatus vocamus, a Slavonia divellens.“ Második teljes hitelű tanu Istvánffy Miklós, ki Zágráb és Varsad vármegyékben birt, lakott és meghalálozott, s mind ezen tapasztalásnál, mind kitünő főhivatalainál, de leginkább jeles tudományánál fogva egész bizodalmat és hitelességet érdemel. Ő Valkót és Posegát nem egy helyen számítá Magyarországhoz, sőt 13. könyvében az 1537-iki török berohanást rajzolván, világosan említi, hogy Garavics hegye választja el Posegát Slavoniától: „Posega, mond ő, est ceterioris Pannoniae regio vicina Illyrico saltus Garavitii montis Posegam a Slavonia determinantis.“ Harmadik tekintély, kinek nevéhez annyi hős és magasztos emlék köt egyiránt minden magyart és horvátot, Zrinyi Miklós bán. Ez Pető Gergely neve alatt irt „Rövid Ma-

gyar Kronika“ czimű könyvében, melly 1660-án Bécsben nyomaték, így szól: „Magyarországi vármegyéknek neveik és számaik 1. Szerém. 2. Valkó. 3. Posega 4. Verőcze. 5. Tolna. 6. Báranya. stb. Tótországi vármegyék neveik 1. Varasd. 2. Zágráb. 3. Kőrös.“

Igen helyesen vette fel értekezésébe az érd. szerző az alsó Magyarföld visszafoglalása történetét, megmutatván, mikép a török birtok alatt és után az ország ezen része Rácországának (Rascia) és később Slavoniának kereszteltetett által. De még ezen nevezet alatt is 1700-ban egy királyi biztosság által közvetlenül Magyarországhoz keblesített, és a magyar megyék mintája szerinti rendezése meg lön kezdve. A nevek ezen ferde és önkényes kicserélése történetét világosítja az is, hogy e föld egy része kis Oláhországnak is — Minor Valachia — hivatott. (Car. du Fresne Illyr. vetus et novum. Posonii 1746. p. 142.)

Elmondja azután a 45 számtól 54 számig a visszakeb-
lesítés viszontagságait, és a kérdéses megyéknek az 1741-ik törvényhozás koráig magyarországhoz viszonyait. A munka ezen része adatokban és combinatiokban leggazdagabb, leg-
erősb. Figyelembe ajánlom ezeket: 47 szám alatt: az 1699-ik nádori concursus és porták elintézése alkalmával, a megyék hat kerületre osztattak; ötödik kerületet tette a drávántuli, — circulus transdravanus — Valkó, Posega, Szerém és Verőcze megyékkel ellátva; a hatodik kerületet Dalmát-Horvát-Tótországok képezék, s jelesen Zágráb, Varasd, Kőrös, Lika és Corbavia megyék. Ugyanezen felosztás az 1702-ik concursus és porták igazításakor is fogadtatott el, és a drávántuli kerület, mellynek 1699-ben csak 110 portája volt, 152 1/2-re emeltetett, a Dalmát-Horvát-Tótország kerülete pedig 408 portáról 412-re lön felrugtatva. — 48 sz. alatt igen

meglepő diplomaticai erősséget tárt fel előttünk az érd. szerző az 1708-ik diaeta naplójából. Tartalma következő: „Ann. 1708. Sessio XXII. die 26 Maji. Est iterum sessio, in qua perlegitur Memoriale D. Comitis Petri Keglevich qua Comitatus Posegensis Supremi Comitis, conquerentis super eo, quod siquidem officiales Cameratici Comitatum Posegensis totaliter convulsissent, quatenus I. SS. et OO jure postliminii eundem I. Cottum privilegiis aliorum Regni Hung. Comitatum gaudere posse gratiose efficere dignentur; et siquidem ben. S. Mattis SS. Regales Litteras tardius percepisset, Ablegatum quoque pro eodem Comitatu tardius possit mittere, nempe Franciscum Metséry: qui etiam ex consensu Dominorum Rexnicolarum statim occupavit Sessionem in fine Dominorum Ablegatorum Cottensium. Sed hic questio fuit orta, utrum Comitatus Posega non spectet ad Croatiam? nam si eo spectat, specialem Ablegatum habere nequit, cura pro Croatia, Dalmatia et Slavonia simul sumtim jam sint Ablegati hic Tabulae Regiae assidentes. Tandem declaratum est, Comitatum Posega non ad Croatiam, sed Hungariam spectare, adeoque posse et debere habere suos speciales Ablegatos.“ — 49 sz. a. 1711-ben october és november hónapokban együtt tanácskoztak a főrendek, megyék és városok az adó elosztása és kivetése iránt, és ezen alkalommal october 21-ki felírásukban régi gyakorlatra, jelesen az 1702-ik felosztásra hivatkozva, ismét hat kerületet, s ezek közt a drávántulit, attól elkülönözve pedig a Dalmát- Horvát- Tótország kerületét fogadták el; mit a királyi leirat is helybenhagyott. — 51. sz. a. 1715 : 92. czikk keletkezése történetét olvashatni, de ezen törvény, melly tiszta értelmű szavakkal mind törvénykezési, mind közigazgatási tekintetben — tam in juridicis, quam in politicis — Posega, Szerém, Valkó és Verőcze

vármegyét szoros értelmű Magyarországhoz rendelte visszacsatoltatni, az 1723 : 20., 1729 : 7. és 1741 : 18. cikkek szorgalmazása után is, az illető királyi biztosságok által nem a törvények értelmében, hanem ezen ösvényenkivüli utasítások szerint hajtattott végre, mire egy részben azon 1715-ik hongyülésen alkotott 118 cikk homályos tartalmának hibás és a 92 cikkel merőben ellenkező elmagyarázása szolgált kiindulási pontul és ürügyül. — 52 sz. a. Az 172²/₃ hongyülés alatt is még ezen megyék, minden ellenzés nélkül, mind az ország mind a kormány részéről, szoros értelmű Magyarhon kiegészítő tagjainak nyilvánítottak. 1722-ik oct. 18-ki felírásban olvashatók ezek: „Stante jam alma pace, non tantum Comitatus, Districtus et Terrena intra gremium Regni adjacentia, utpote Posegensis, Verőczensis, Sirmiensis, Valkoviensis, Temessiensis, Szöriniensis, iidemque in ferendis communibus regni oneribus, ac tam in juridicis quam politicis (una cum Comitatus Mármaros, Kraszna, Kővár, mediocris Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád, et aliis tractibus pro reapplicandis jam agnitis) juxta articulos 92. 113. 116. 118. 1715. cum officiis et dignitatibus ex toto reincorporentur. — Sed etiam Regna et Provinciae, utpote Transylvania Servia, Valachia, et alia hactenus recuperata et recuperanda, juxta quod una cum Regnis Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae a S. Regni Hung. Corona, Regno vel Comite Palatino, conformitate T. 3. Parte III. art. 6., 18. 1550. Tit. 92. P. I. 13., 65., P. II. art. 25. Alb. R. ab antiquo dependebant, eidem S. Regni Hung. Coronae subjaceant.“ Erre febr. 18kán 1723ban válaszolván a Felség, a visszakeblesítés módját akará magának előadatni, és azt így tették az orsz. rendek mart. 12-i felírásukban. „Ad 5-um de reincorporatione reincorporandorum Art. 92. 1715-to praescripta et recenter data b. S,

Mattis SS. Resolutione SS. et OO. R. contenti redditi, quae ut eo majori facilitate et sine ulteriore commissione per conditum articulum effectuari valeat, et quali modo, quave forma et quo fine reincorporanda veniant, eadem per classes etiam in declaratione per SS. et OO. R. die 9. novembris 1722. regiae commissioni exhibita connotatas hic quoque specificarent: 1-mae classis essent Comitatus, Districtus, Terrena: Posegiensis, Veröczensis, Sirmiensis, Valkoviensis, Zewriniensis, Krassóviensis, Temesvariensis, et alii ibi et iisdem in locis siti, indubie intra Regnum Hungariae, Lika vero et Corbavia in Croatiae gremio adjacentes, nondum tamen in formam Comitatum redacti.“ Ezek szerint keletkezett az 1723. 20. cikk, papiros malaszt az 1729. 7. czikkel egyetemben. 54. sz. a. a szeremi kerületről (Districtus Sirmiensis), melyet az 1741. 18. cikk Alsó-Slavoniától megkülönböztet, bebizonyítá érd. szerzőnk, mikép azon kerület nevezete alatt nemcsak Szerém magán, hanem Posega, Valkó és Veröcze megyék is értettek, midőn tehát törvényünk a Szerémséget kerület czimével Alsó-Slavoniától imigy elválasztá, értelmesen kifejezé Szerém, Posega, Válkó és Veröcze megyéknek alsó-slavoniához nemtartozandóságát. Lássuk ezen élénk kérdésben az illető adatok minőségét. Azon felírásban, mellyel 1751-ben az ország Rendei az adót megajánlották, olvasható: „Districtus Sirmiensis, in quo Comitatus Poseganus 61³/₄ port. Veröczensis 57 port. Sirmiensis 54¹/₄ portae. Simul 173¹/₄ portae. Obtingens 100,652. fl. 8 xr. Districtus Sirmiensis solvebat antea 78,887 fl. 12¹/₂ xr. Idem Districtus pro Quanto fortificatorio 10,379 fl. 53¹/₂ xr.“ Az 1764/5 hongyülés alatti sérelmek és kívánatok 42. pontjában ki van világosan mondva: Districtu Eszekiensi, cui Comitatus de Baranya quoad provincialem Commissariatum, pecuniarumque

contributionalium administrationem ingremiatus fuerat, anno 1706 sublato, idem Comitatus ad-remotissimum Soproniensem Districtum assignatus est, ita ut pecuniae quidem maxima in parte ad Eszekienses bellicas Cassas deferantur, computus autem commissariatici Sopronii debeant institui, ubi tamen utrumque Eszekini, quo videlicet loco etiam Provincialis Commissarius Districtus Syrmienensis residet, perfici quiret unde demisse expeteret semet Comitatus Verőcziensi Posegano et Syrmienisi ad Districtum Syrmiensem conjungi.“ Azon 1715. országgyűlési naplóban, mellyel az érdemes szerző élt, Szirmiumnak neveztetik azon föld, melly más naplók, jelesen gróf Keglevich János ur ő excjának gyűjteményében levő szerint a' mondott vármegyékből állott. Kérdés tehát, mit értett az 1741. 18. és 50. czikk Alsó-Slavonia alatt? ezt akkép fejt meg az érd. szerző, hogy magok a horvát atyafiak Kőrös és Zágráb megye alsó részeit keresztelték Alsó-Slavoniának az 1741-i hongyülés alatt felterjesztett sérelmeikben, jelesen a sept. 22-i felírás mellett, midőn a báni hatalom megcsönkítéséről így panaszkodtak: „quam modernis temporibus ad exiguum reliquorum Regnorum illorum angulum, Comitatum quippe Varasdiens. et in parte Zagrabiens., in parte Crisiens. nec non confinia intra Unnam et Colapim sita per Leopoldum I. Regem a. 1703. curae et gubernio Bani et Regni submissa restrictam SS. et OO. fatorum Regnorum tristi amino intuentes, suae Matti supplicant, . . . Banum in plenam auctoritatem restituendum et eius in officio Banatus successores stabiliendos decernere dignetur.“ Így támadott a 18. és 50. czikk. De nem lehet józan ésszel csak fel is tenni, hogy ugyanazon egy czikkben két ellenkezőt akarhattak volna állítani az ország Rendei, azt t. i. hogy a szerémi kerület különálló Alsó-Slavoniától, és ismét azt, hogy Alsó-Slavo-

nia magában foglalja a szerémi kerületet. Egyébiránt Slavoniát több részre osztani már régen kezdték, és Alsó-Slavonia nyomára akadunk olly időben, midőn még Szerém, Posega, Valkó és Verőcze megyék mindenben Magyarország tagjainak tekintettek. Imre királynak 1197-ki oklevelében áll: *terram Vodiza vocatam in partibus inferioribus Slavoniae in contiguitate districtus Zane et Bubiza existentem*“ (Cod. dipl. tom. 2. 307. 1.) Az 1538-i „*Constitutiones Regni Sclavoniae Crisienses*“ 14. cikkje is mutatja, hogy Slavonia három részre volt osztva, egyik a drávamelléki, melly Varasd vármegyéhez tartozott, második a száva- és kulpamelléki, és harmadik a belső rész „*interior pars regni.*“

Végre kiemeli a tudós szerző, mikint azon királyi biztosságok, mellyekre az 1741 : 18. cikk végrehajtása bizva volt, nem jártak el küldetésükben azon ösvényen, mellyet az 1715 : 92., 1723 : 20, 1729 : 7. és az iménti 18. cikkek kijeleltek, hanem ezekkel homlokegyenesen ellenkező utasítások szerint; hozzájárulván ehhez még az is, hogy az 1745-i kir. biztosság, egy magyart kivéve, t. i. a kir. kincstár részéről kiküldött B. Vajay László kamarai tanácsnokot, csupa horvátokból állott, ugymint gróf Patachich Sándor, Busán János, Szaich János és Kerchelich Boldizsár zágrábi kanonokból; holott pedig azon 18 cikk világosan rendelé, miszerint Magyarország részéről a Nádor nevezzen azon biztossághoz tagokat. Ezen mulasztás egyike volt azon okoknak, a miért a kir. biztosság munkálata a törvények értelmével ellenkezőleg végződék, és a miért az arra Apr. 27. 1746. következett kir. rendelmény is nem az 1715 : 92., 1723 : 20., 1729 : 7. és 1741 : 18. szellemében ütött ki. Az 1751-ki törvényhozás tehát már, habár nem is törvényesen (a nádor által nevezendő biztosok jelen nem lévén) de minden esetre

kormányilag végrehajtott, befejezett tényt talált, és azért volt olly nehéz akkor szőnyegre került imez tárgyon átesni. Ugyanis kérdés támadván a megtörtént incorporatio becikkelyezése iránt, és valljon ezen szerémi kerületet Magyarországhoz vagy Slavoniához kellett volna-e keblesíteni? habár a „kapcsolt részek“ ítélőmestere az utóbbi mellett nyilatkozott, és a főrendek is a kir. biztosságok igazolására emeltek szavat, a képviselők táblája mindazáltal semmi olly szerkezetbe nem egyezett, melly a biztosságok eljárását helyeselné vagy az ország határai megszorítását hozná magával. A dicsértem 1751-i naplóban július 6-ki ülésről ezek olvashatók: „Protonotarius Naysich retulit modificationem apud Exc. Proceres interventam, in qua, posteaquam J. Status intuitu I. Cotuum Valkó, Verőcze et Posega punctum limitibus Regni Hungariae praejudiciosum fore iterum observavissent, postulatam suam reiteratis argumentis illud esse manifestabant, ut punctum hoc in §-is de praescriptis Comitibus sonantibus penitus emaneat, salvatellam in gravaminibus I. Regni Hungariae ad amolienda haec praejudicia in uno peculiari puncto collocandam non sufficere allegantes. Dnus Protonotarius Judicis Curiae Regiae: inseramus peculiare punctum in nostris gravaminibus, mediante quo praescriptorum Cottum reincorporationem homagialiter efflagitemus, et hac modalitate superabitur praejudicium. Illustrissimus Dnus Personalis: ne per classificationem uni aut alteri Regno praejudicium inferatur, melius erit, si integrum illud punctum emanserit.“ Mind ezek tehát, mind pedig maga az akkor alkodott 23 cikk szövege bizonyítják, hogy ezen tárgy 1751-ben csak provisorie intéztetett, nem pedig határozottan döntetett el, mert az egész cikkben egy betűvel sincs érintve sem a kir. biztosságok működésének helyessége vagy helytelensége, sem pedig maga

a visszakeblesítés, hanem csupán az országgyűlési szavazatnak megadása jelentetvén ki, többnyire a két országnak ezen kerület iránti kölcsönös igényei status quo-ban hagyattak e szavakkal: „Salva in reliquo Regni Hungariae et Banali Jurisdictione.“

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

